

J E S E N I C K O

Vlastivědný sborník

4

2 0 0 3

Pokyny pro autory

Přijímáme články zpracované na počítači v textovém editoru WORD. K disketě dodejte jeden výtisk práce pro lektorování. Rukopis musí obsahovat nezkrácené jméno a příjmení autora, český název příspěvku. U odborných článků vyžadujeme návrh českého textu resumé.

Mimořádně lze drobnosti dodat jako strojopis, text musí odpovídat úpravě rukopisu pro sazbu:

- příspěvky jsou psány po jedné straně kancelářského papíru A4
- v textu používejte kulaté závorky
- *kurzívu* označte podtržením příslušné pasáže vlnovkou, **tučné** písmo rovnou čarou
- tabulky zařaďte za rukopis na zvláštních listech, označte je názvem a vysvětlivkami
- kresby musí být tuší na bílém papíře, síla čar a velikost písma musí být úměrná předpokládanému zmenšení
- fotografie musí být ostré a kontrastní (barevné i černobílé), na zadní straně je označte jménem autora, zkráceným názvem článku, číslem obrázku a popiskou
- popisky k obrázkům jsou přiloženy na zvláštním listu s označením: obr. - číslo - název

Další nezbytné pokyny:

- při psaní příspěvků je doporučeno používat poznámek (tj. číslo), jejich seznam je zařazen za příspěvek

- pravidlem zkrácené citace je úzus zavedený bibliografickou normou z r.1964, kupř.
monografie:

HOBIL, Karel - PĚTR, Eduard: Raná renesance. Olomouc, Academia 1999, 200 s.

periodika:

JODL, K.: Moravská renesance. Nové knihy, 14.7.1999, s.2.

PÁNEK, F.: Humanismus. ĎaS, 15, 1993, č.5, s.62.

MĚRÁK, S.: Vývoj hradní architektury. In: Archaeologia historica. Sv.16. Brno, MVS 1991. s.215-232.

- v přírodních vědách doporučujeme při citaci používat jméno autora a letopočet v závorce

- seznam literatury obsahuje jen citované práce, je-li tomu jinak, je nutno tuto skutečnost výslovně uvést

- po dohodě s redakcí je možno přijmout i celý cizojazyčný článek s českým souhrnem

- na konci příspěvku uveďte plnou adresu autora včetně akad.titulů

Zaslané příspěvky budou projednány v redakční radě, o přijetí článku bude autor vyrozuměn.

Přednostně jsou zveřejňovány práce související s programem Vlastivědného muzea Jesenicka a Státního okresního archivu v Jeseníku.

J E S E N I C K O

Vlastivědný sborník Svazek 4

Jeseník 2003

ESSENTIALS

of
the
art

Obsah

Články

R. Kincel: Polští návštěvníci Jeseníků a lázní Gräfenberk v 19. století	5
V. Pitucha: Literární zpracování pověsti o Gideonu Timmlingovi z Jánského Vrchu od B. H. Wittka	18
P. Pałys: Ziemia Nyska w stosunkach polsko - czechosłowackich w latach 1945 - 1947	28

Drobnosti

M. Kočka: Katedra vodoléčby na Gräfenberku?	34
Z. Fišer: Popis gräfenberských lázní a první medailon V. Priessnitze v českém tisku	36
B. Czechowicz: Model vratislavského kostela sv. archanděla Michaela na zámku Jánský Vrch ...	39
R. Musil: Causa faráře z Nových Vilémovic	41
M. Dziedzic: Pamětní knihy horských chat sudetského pohoří v českých archívech	43
M. Rychlý: Archeologické střípky z Jesenicka	45
J. Dohnal a kol.: Výsledky geofyzikálního měření na severním okraji města Jeseníku	47

Kronika

Z výstav Vlastivědného muzea Jesenicka	52
Co přinesl čas	54

Literatura

Přečetli jsme za vás	57
Jesenicko na stránkách periodik	65

Články

Polští návštěvníci Jeseníků a lázní Gräfenberk v 19. století

Ryszard Kincel

Popularita jesenických hor a lázní v Polsku

Hrubý Jeseník s kilometry horských stezek, turistickými chatami a stále nedotčenou přírodou láká mnohé cizince k návštěvě. V poslední době tvoří značnou část klientely Poláci. Nebylo tomu tak vždy, ještě před desetiletím v éře socialismu byli polští návštěvníci omezováni jak politicky, tak ekonomicky.

Ale ani zdaleka se dnes neblížíme situaci v 19. století, kdy Jeseníky se svými lázněmi byly v Polsku známější než hory, ozdravovny či lázně Dolního Slezska. V literatuře byly častěji vzpomínány než samotné Krkonoše a tehdejší Gräfenberk (dnes Lázně Jeseník) byl mnohem populárnější než lázně Warmbrunn (*Cieplice*), Reinerz (*Duszniki*), Landeck (*Lądek*) či Salzbrunn (*Szczauno*). Všechny slezské lázně, ať dolno- či hornoslezské, se od počátků své existence do konce 19. století dočkaly devíti tištěných průvodců nebo popisů v polštině - oproti tomu Frývaldov (*Freiwaldau*, dnes Jeseník) s Gräfenberkem jich měl 13 (s druhým vydáním pak 15) ! Tolik prací, takovou propagaci jako slezský Frývaldov neměly ani v srdci Polska ležící lázně Krynica nebo Szczawnica , navštěvované hlavně polskými pacienty, rekreanty a turisty. Přitom v polské Wielkiej Encyklopedii Powszechnej heslo *Jeseník/Fryvaldov* či *Gräfenberk* nenajdeme, ačkoli tam zdraví našly tisíce Poláků. Pobývali tam mj. takové osobnosti jako Zygmunt Krasiński, Ignacy Prądzyński, Stanislaw Starzyński, Karol Boloz Antoniewicz, Edward Raczyński, Teofil Lenartowicz, Kazimierz Kantak, Andrzej Koźmian, Stanislaw Belza a desítky jiných zasloužilých Poláků. Během léčení tam zemřel Ignacy Daniłowicz.

Bylo by vhodné se zamyslet nad příčinami tak velké popularity Frývaldova s Gräfenberkem v polském prostředí. Nejdůležitější příčinou byla bezesporu nová léčebná metoda sedláka a přírodního léčitele Vincenze Priessnitze, který na rodném Gräfenberku založil první vodoléčebný ústav na světě. Některé jeho metody léčení se používají dodnes. A díky němu - jeho jménu - říkají Poláci sprše v koupelně „*prysnic*“. O velkém věhlasu tohoto hydropata a jeho léčebných metod přesvědčivě vypovídá v pořadí pátý polský titul knihy „*Prysnic, uzdrowiciel rodu ludzkiego, czyli: dostrzeżenia i zbawienne skutki leczenia wodnych Wincentego Prysnica w Graefenbergu*“, která vyšla v Krakově r. 1842.

Velký význam měla též skutečnost, že dnešní Jeseník a vlastně celé Jeseníky náležely v 19. století společně s Haličí ke stejnému císařství s hlavním městem Vídní. Proto také příjezd do lázní a atraktivních hor byl bez hraničních potíží, měna byla taktéž stejná, ceny obdobné, platily zde

Polský pramen (II), 1901

stejně právní a administrativní předpisy. Analýzou přihlašovacích knih hostů v lázních Gräfenberk a Dolní Lipová z r. 1842 jsme došli k závěru, že Poláci z Haliče tehdy tvořili více než polovinu všech polských pacientů a hostů; ze 330 osob z Polska pocházelo 53 z Krakova, 29 ze Lvova a 17 z Wadowic. Též polské publikace o Frývaldově a Gräfenberku vycházely hlavně na území rakouského záboru: v Krakově 8, ve Lvově 2. V pruské části byly vydány dvě práce v Poznani; na území ruského záboru vyšel jeden tisk ve Varšavě; 2 publikace vznikly v pruském Slezsku: ve Vratislavi (*Breslau, Wrocław*) a v Beckern (*Piekary Śląsk.*).

Důležitou příčinou popularity Frývaldova byla jeho poloha uprostřed nádherných hor a lesů, uprostřed krajiny málo známé většině Poláků. Kouzlo jesenické krajiny se projevilo ve všech popisech tamních léčeben. Již v polském lázeňském průvodci z r. 1838 je vychvalována pěkná poloha a horské okolí Frývaldova:

„Souhlasím s těmi, co přede mnou popisovali toto místo, že poloha Gräfenberku je nádherná a okouzlující okolí všude přináší lidským zrakům nové rozkoše. (...) Málokdo odolá, aby cestou k lesním sprchám několikrát zvědavě nepohlédl na krásné hory, půvabná údolí a lesy; pohled ten mu bohatě vynahradí namáhavý výstup po stezkách vedoucích ke sprchám. Stoupaje nahoru během teplých dní, člověk dýchá vzduch skutečně jako balzám, s nímž se mísí vůně rozmarýnu, mateřídoušky a jiných bylin pokrývajících hory.“¹ Zeměpisný slovník uváděl o Gräfenberku: „Nádherné vycházky po lese a na blízké hory: Koppe, Kappenburg, Hochschar, Altvater. V lese je mnoho pramenů čisté vody. Jeden z nich - zvaný „Polský“ - nese mramorovou desku s obrazem M.B. Čenstochovské.“² Heslo podepsané iniciálami F.S. napsal redaktor „Wędrowca“ Filip Sulimierski. Do konce Zygmunta Krasieński, prožívající v lázních skutečnou muka těla i duše, napsal 16. srpna 1836 Adamu Sołtanowi z Gräfenberku: „Místo samo o sobě je dosti hezké, kopce a lesy, obilná pole protáta bramborami a jetelem, mnoho mravenišť v lesích, motýlů na polích a tlustých štěnic ...“³ Fryderyk Skobel si v Jeseníkách oblíbil jiné lázně, když soudil, že uprostřed „léčeben rakouského Slezska

musí být prvenství přiznáno Karlově Studánce. (...) Leží téměř u paty Pradědu v nadmořské výšce 2460 vídeňských stop v údolí, jímž protéká říčka zvaná Malá /Bílá/Opava. Údolí to ohraničuje kružnice či lépe tvoří ji vysoké hory pokryté převážně štíhlými jedlemi.“⁴

Jedním z faktorů zájmu o Jeseníky byly též všeslovanské sympatie polské společnosti tehdy rozdělené mezi tři státy. Zvláště Poláci, kteří pocházeli z území pod pruským zábořem a pocítovali zde na úřadech a ve školách ostrou germanizaci, se živě zajímali o bratrské Slovany; např. polské publikace o lázních Kudowa (mj. román Molińské-Wojkowské „Z Kudowy“) se vždy vyznačovaly sympatiemi k českému národu. Proto též v publikacích o Frývaldově byla zdůrazňována česká minulost kraje, české názvy okolí; dokonce encyklopedické noticky o Frývaldově si všimaly polských momentů a české minulosti města: „Zámek z éry Piastovců byl obnoven Karlem Ferdinandem z rodu Vasa, synem Zikmunda III., v letech 1637-1640. (...) Kdysi tu byly zlaté doly, kam byli pozváni horníci z Německa a obdařeni velkými privilegii; to způsobilo, že prve užívaný český jazyk za nedlouhý čas vyhasl.“⁵

Avšak Frývaldov, to nebyly jen samé přednosti; lišil se bohužel jedním nepěkným momentem od všech ostatních slezských lázní - nikde nebylo takové metly žebroty jako tam: některé práce o lázních analyzovaly společensko-kulturní příčiny tohoto jevu. A protože se horské průvodcovství po Jeseníkách rozvinulo teprve koncem 19. století, žebrotání bylo velmi často spojováno s poskytováním informací zajímavých turistů, jak o tom čteme v průvodci z r. 1840: „Žebrota došla do tak nesytatého stupně, že procházejí se, optá se někdo kolemjdoucího na název nějaké hory či zajímavého bodu, obdrží uspokojivou odpověď, ale zároveň si všimne natažené ruky symbolizující ‚dejte mi něco‘ (geben Sie mir was). Došlo to tak daleko, že méně štedří raději volí cestu neptat se žádného kolemjdoucího a obejít se bez zajímavých vysvětlení, než pořad sahat do kapsy.“⁶

Básník Zygmunt Krasiński

Nejslavnějším Polákem pobývajícím na Gräfenberku v 19. století byl bezesporu Zygmunt Krasiński (1812-1859), který zde byl hlášen od prvních dnů srpna do počátku listopadu 1836, čili přes tři měsíce. V této době ho zde navštívil otec a básník jej pak doprovodil zpět do Vratislavi. Krasiński napsal během svého pobytu 11 dopisů, jejich adresáty byli: 5x Adam Sołtan, 2x otec gen. Wincenty Krasiński, 2x Roman Załuski, po jednom Konstanty Gaszyński, Stanisław Sołtyk a Otto Rajceki; zdá se však, že na rozdíl od Karola Boloza Antoniewicza zde nenapsal ani jeden verš nebo fragment jiného díla. Z. Krasiński na pobyt na Gräfenberku nevzpomínal v dobrém; vypadá to dokonce tak, že Priessnitzova drakonická kúra nebyla promyšlená a nepřispěla k jeho zdraví. Nejdříve ji popsal v dopise K. Gaszyńskému: „Tak jsem přežil dva měsíce nejstrašnějšího stavu, dvakrát denně den co den se tři hodiny potit a skákat do studené vody, svléct se pod sprchou v lese a chytat na palici proud živého ledu, nosit na břicho dnem i nocí mokré ručníky, to samé na hlavě etc., etc., nemít zhola chvíli klidu nebo času; ostatně byl jsem tak oslabený a zhlouplý, že jsem pero do ruky vzít nemohl.“⁷ O dva dny později - 22. října - se svěřil Romanu Załuskému s pocity z léčebné kúry, včetně nepříjemných okolností, jež ji provázely, společně s líčením nebezpečného horského okolí: „Představ si, že ve zdejších horách již máme sníh a velmi chladno, a přesto denně chodím do lesa pod sprchu a tam, svléknuv se donaha, stojím pod ní 10 minut. Potom počasí je již tak špatné, nikde žádný známý, bydlím sám v selské chalupě na vrcholku kopce, dobré čtvrt míle i více do městečka, kde bydlí Danielewicz. (...) Tedy kolikrát se od něj vracím do mé chalupy, mám potěšení jít úvozovou cestou, kde před deseti dny, když všichni, co se zde léčili, odjeli a okolí zanechali zet

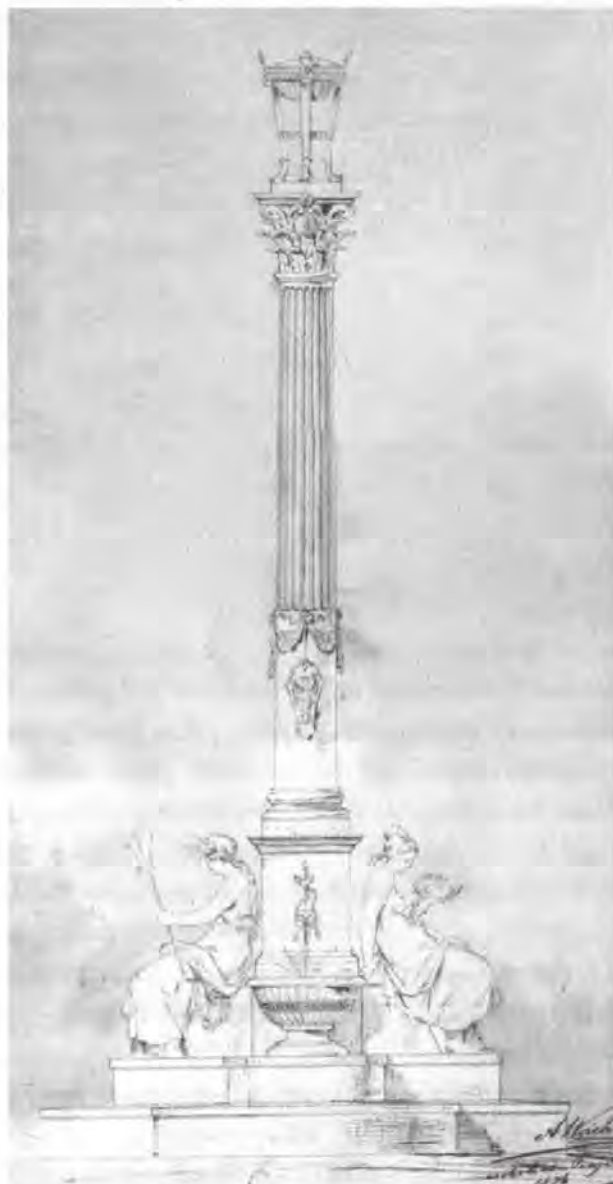
prázdnou, se začalo loupit. Mého sloužícího přepadli, byl těžce poraněn na hlavě a ruce; jiným se to stalo též. Tento kraj je pohraniční, ze všech stran obklopený Prusáky, jako úzký klín se zařezává do Pruska. Odtud plyne to velké množství pašovaného zboží a chátry všeho druhu; i podoba okolí je uzpůsobena k loupežím, všude nerovnosti terénu, keře, skály, malinké kopce, strže, a proto i já sám vypadám jak loupežník: kolikrát se vracím v noci, čili denně o jedenácté večer, nosím v záhradě pár pistolí a jako střelec v pralese se rozhlížím na všechny strany, jestli někde nezahlednu číhajícího ničemu.“⁸ Není tedy nic divného na tom, že po několika letech v r. 1842 v dopise, jehož adresátem byl Jerzy Lubomierski, se mu při vzpomínce na Gräfenberk vybavily tamní „ničemné kopce“. Můžeme jednoznačně konstatovat: Zygmunt Krasiński rozhodně nenáležel k propagátorům Jeseníků v polské společnosti.

Agilní kněz Antoniewicz

Básníka Krasińského Gräfenberk k tvůrčí činnosti nemotivoval. Naproti tomu zde vznikla celá řada děl mezi spisovateli „minorum gentium“ ale možná více čtenými než velcí autoři. K nim patřil Karol Boloż Antoniewicz (1807 - 1852), autor knih lidového čtení a básník, proslulý kazatel, známý z cyklu „Wspomnienia z wędrówki przez Góry Olbrzymie w roku 1837“ (ačkoli nikdy nedošel až do Krkonoš) vytištěného ve Lvovských „Rozmaitościach“ r. 1838. Antoniewicz navštívil Frývaldov třikrát; poprvé přijel jako šťastný manžel a otec r. 1838 spolu s ženou Zofią (Sofií), roz. Nikorowicz; na druhou 1848 a třetí návštěvu o rok později se dostavil nešťastným zlomený člověk po ztrátě milované ženy a pěti dětí, jež hledal oporu v jezuitském řádu.

Antoniewicz ve Frývaldově napsal knížku „Św. Izydor oracz“, dále „Pamiętnik pożycia z żoną Zofią“ podepsaný *Frývaldov 26. září 1848*; knížečku „Ochronka“ podepsanou *Napsal jsem v tichém domku gräfenberské kolonie, dne 18. července 1849*; „Wspomnienia z życia zakonnego“, „O powołaniu kobiety“, dvě legendy, několik životopisů polských svatých pro Tygodnik Maryański vycházející v Beckern (*Piekarach Śl.*); povídku „Kwiatki św. Elżbiety“ vytištěnou ve Dzwonku; „Poselstwo Aniolka w niebie do matki na ziemi“ věnované kněžně Leonii Sapieha; knížečku „Pielgrzymka do cudownego obrazu najświętszej Bogarodzicy Maria Hilf w Zuckmantel.“

Ze jmenovaných publikací si dvě zaslouží bližší pojednání. Tisk „Pielgrzymka do cudownego obrazu najświętszej Bogarodzicy Maria Hilf w Zuckmantel“ (vydaný ve Lvově r. 1849) podává

Návrh Polského pomníku arch. Wiehla, 1876

průběh putování kněžny Hedviky Sapiehy (Jadwigi Sapieżyny), jejich dcer Zofie a Teresy, učitelky Walentyny Trojanowské, sluhů a několika jiných Poláků. Kromě části náboženské je kniha ve skutečnosti turistickým průvodcem z Frývaldova do místa jejich pouti nad Cukmantlem (dnes Zlaté Hory). Začíná od: „*Jitro bylo příjemné, podzimní ráno v té krásné krajině, s mlhou tvořící povlak nad údolími, s jasným nebem nad horami.*“ přes „*Malebná krajina plná půvabu a líbeznosti tu často přitahuje koupající se hosty. Studený průzračný potok se vine jako stříbrná stuha po zaoblených křemenech pěkným trávníkem pokrývajícím údolí, které je obklopeno chmurnými a tvrdými skálami. Miliony vrcholků ponurých, temných jedlových do nebe hledících lesů šumí, jako by odříkávaly modlitbu žalu a bolesti.*“ a také: „*Stanuli jsme na vrcholku hory; nesčíslné špičky jedlí po levé i pravé straně šuměly v hlubinách propasti jako moře a pod našima nohama zářily bílé zdi města Zuckmantel.*“ až po: „*Při návratu jsme pospíchali přes hory a lesy a již za temné noci jsme uzřeli světélko mihotající se za okénky temného domku.*“⁹

Druhá práce K. Antoniewicze pod názvem „Ochronka“ informovala o vzniku a roli dobročinného ústavu - „*jeho úsilím (tj. Antoniewicze) a Poláků přebývajících ve Frývaldově a okolí povstal k životu při cestě na Českou Ves v čísle 30/31 útulek pro děti, první ve Slezsku, spojený s vodoléčbou chudých nemocných.*“¹⁰ Byla to průkopnická instituce, první svého druhu nejen ve Frývaldově. Antoniewicz napsal o útulku: „*Děti se tu učí štipovat, šít, modlit se a milovat Boha, chráněné před špatnými vlivy demoralizace, již byly vystaveny žijíce na ulici, kde navždy či dočasně by se ztratily! Vybavení útulku nepopisují, neboť co tu je vůbec k popisování! Dubový stůl, několik laviček pro děti, pár obrázků, kroupka a pokladnička na milodary od návštěvníků tohoto útulku; a to je celé zařízení světničky.*“¹¹ Na konci své knihy autor zdůraznil: „*Péčí Poláků vznikl ve Frývaldově první útulek v této části Slezska a s ním spojený vodoléčebný ústav pro chudé nemocné. 15. července 1849 byl otevřen a s Boží pomocí ze sbírky Poláků možná zakrátko vyroste na gräfenberském kopci kaple, kde se bude moci konat mše svatá.*“¹²

Tato kaple v podstatě vznikla, když „*v polovině června (1849) získala kněžna Sapieha povolení od vratislavského biskupa, aby ve dvou místnostech domku patřícího Priessnitzovi v gräfenberské kolonii čp. 204, tedy vedle bytu O. Karola - zřídila kapličku a oltář, před nímž by se mohla sloužit mše svatá.*“¹³ Již druhého dne po jejím vysvěcení, 22. června o 6,30 hodině ranní, odsloužil Otec Karol v této skromné kapličce mši svatou a kněžna Sapieha s dcerami a třemi pány vyzpovídající se, přijali svaté přijímání.

Potíže s kněžnou

Kněžně Sapieha musíme věnovat samostatnou zmínku a možná i celou kapitolu, a to ze dvou důvodů: za prvé přinášela lázním značné příjmy a za druhé sehrávala v těch letech významnou politickou roli.

Do Frývaldova přijížděli obyčejně lidé ze středních vrstev, módnější byly Karlovy Vary, Mariánské Lázně, ale přece jen zde pobývali i lidé mimořádně bohatí. Některé polské rodiny přijížděly s celými „dvory“. Kupř. kněžna Sapieha vyjela v květnu 1847 do lázní Salzbrunn (*Szcawno*) a odtud do Frývaldova v následující společnosti: tři děti (Zofia, Teresa, Władysław), guvernanka W. Trojanowska, opatrovnice dětí Navarini, komorné Honorata Śliwińska a Katarzyna Lang, kuchař Michal Laba a domácí lékař Antoni Mackowski.

V zápise o jejich příjezdu nejsou vzpomenují nejméně dva kočí k obsluze povozů; od těchto několika osob se částečně vybírali poplatky za léčení, obyvatelé města od nich vybírali nájemné za

ubytování, poplatky za ustájení koní, za vybranou stravu pro rodinu, slušné jídlo pro personál, nepočítaje v to nákupy v krámech, opravy oblečení a bot, okování koní apod. Tedy měsíčně pobyt takového „dvora“ přinášel lázním tolik peněz jako několik středně zámožných pacientů. Proto bylo zapotřebí s kněžnou jednat vlídně, ba i brát v úvahu její vrtochy, aby na lázně vzpomínala v dobrém, chtěla se opět vrátit a podněcovala i jiné k návštěvě Gräfenberku.

Lázeňskou idylu Frývaldova s Gräfenberkem všeobecně kazila pouze období mizerného počasí, ale někdy rovněž ... politika. Takovou dobou byl konec 30. let 19. století, kdy v Haliči a Krakově vlna zatýkání rozdrtila spiknutí polských karbonářů a emisarů hnutí Mladého Polska, což se ihned projevilo v životě lázní, jak to okamžitě zaznamenal policejní komisar: „*Od jisté doby je zřejmá izolovanost polské klíky od ostatního společenství, a to způsobilo nezvyklé poznámky a zavdalo příčinu k různým komentářům, že tato izolace se vlastně stala známou od chvíle, kdy se zde rozšířila zvěst o vypátrání spiknutí v Haliči, do něhož měli být zapleteni c.k. vojáci: a proto se /Poláci/ vyhýbají dříve jimi tolik navštěvovanými réunion /posezení s tancem/ zdejší lázeňské společnosti.*“¹⁴ Stejnými obdobími izolace polských příchozích, omezením návštěv oficiálních salónů a procházek po promenádě mezi Rakušáky, Prusy a Rusy byly doby „jara národů“ 1848 nebo lednového povstání 1863/64, kdy se Poláci nejlépe cítili uprostřed svých rodáků, kdy se stýkali na předem domluvených místech. Jedno z takových setkání, které se odehrálo 22. srpna 1840 poblíž lázní, dokonce známe: „*Včera společnost polských lázeňských hostů, pobývajících ve Frývaldově, pořádala v České Vsi velké soirrė. Funkci hostitelky plnila kněžna Sapieha. Po odpolední svačině, podávané venku na svě-žím vzduchu, se celá společnost odebrala do slavnostně vyzdobeného sálu místní hospody, kde proběhl bál. Pro vylepšení půlhodinové jízdy zpátky měla být cesta z České Vsi do Frývaldova osvětlena lampami na smolu a vinný líc; nicméně většina lamp byla lidmi rozkradena.*“¹⁵

Popsané setkání mělo zajímavou hrdinku dne, byla jí Maria Anna kněžna z Württemberku (1768-1854), žačka básníků Franciszka Karpińskiego a Franciszka Kniažnina, autorka sentimentálního románu „Malwina czyli domyślność serca“ a několika jiných děl. Slavná spisovatelka se nezúčastnila politického života, a přesto jako sestra Adama knížete Czartoryského, vůdce polské emigrace v Paříži, vzbudila podezření rakouské policie: „*Záminkou k pořádání slavnosti byla oslava narozenin paní Marie kněžny von Württemberg, princezny z domu Czartoryských, což se však ukázalo nepravdou, když podle získaných informací připadají narozeniny zmíněné kněžny na 15. března.*

Návrh Polského pomníku arch. Linsbauera, 1870

Ta sama má záměr odjet zítra do lázní Warmbrunn a tam pobýt několik týdnů“. Rakouská policie sice nebyla dokonalá, dobře ovšem věděla, kdy má kněžna narozeniny.

Jiná aféra spojená s kněžnou Sapieha se stala v r. 1843. Dne 11. dubna poblíž Velkých Kunětic zahodil neznámý muž, pronásledovaný pohraniční hlídkou, balíček, v němž byly později nalezeny „knížky, obrázky a tři dopisy“: jeden byl určen kněžně, adresátem zbylých byl Wojciech Morawski. Ihned bylo zahájeno vyšetřování. Bylo rozhodnuto otevřít dopisy před komisí (to byla demokracie!), ale policie se natolik loudala, že když byli 12. května podezřelí obesláni, aby dopisy mohly být za jejich účasti otevřeny, ukázalo se, že oba odcestovali: kněžna 9. května do Přemyslu, Morawski o tři dny později do Berlína.

Nebezpečné pohraničí

Jestliže prozatím Poláci v tomto regionu konspirovali proti monarchii (a jistěže to dělali, když v 19. století se právě oni snažili dosáhnout svržení pro ně nevhodného politického uspořádání Evropy) nečinili tak v samotných lázních, hlídaných uniformovanou i tajnou policií, ale raději na odlehlých místech, často poblíž státní hranice. Signál o tomto „protistátním nebezpečí“ přišel kupodivu až z dalekého haličského Lvova, kde ho mezi návštěvníky gräfenberských lázní „vyčeni-
chal“ generál Ecquord W. baron von Hammerstein. Ačkoli se nejednalo o území jeho úřední působnosti, okamžitě se 14. září 1849 obrátil na Moravskoslezské zemské gubernium v Brně: „*Dověděl jsem se, že frývaldovští pacienti polské národnosti pod záminkou vycházek do místního okolí, nedaleko lázní v prusko-slezském příhraničí, jejichž názvy a přesnější polohu se mi nepodařilo zjistit, velmi často organizují shromáždění a na nich bez překážek klubovou formou jednájí o revolučních snahách a o tom, aby jejich činnost nevyvolala rozruch.*“¹⁶ Ale poněvadž horlivý generál neměl jistotu, „zda a jak dalece tyto výlety na venkov mají skutečně politické zabarvení a jakého jsou zaměření“ a kromě toho tento aspekt „je možné ověřit pouze šetřením na místě“, obrátil se současně na pruské orgány ve Vratislavi, aby se postaraly o sledování polských spiklenců v příhraničních okresech, zvláště v niském a hlubčickém.

Tato pruská území byla pro polské lázeňské pacienty a hosty z Haliče celkově velmi zajímavá vzhledem k různosti měst a vesnic, k originálnímu rázu zvyků, k rozdílům cen zboží a služeb atd. Avšak tehdy byl ještě jeden důvod k návštěvám míst za hranicemi, nacházela se tam totiž vesnice, konkurující Gräfenberku v léčitelství, jak o tom již dříve (roku 1840) vypověděl komisař lázeňské policejní inspekce: „*V pruské vesnici Bladen (Włodzienin) nedaleko Leobschütz (Glubczyce) je senzací stará bába, která má léčit prostřednictvím vkládání rukou a modlitbami; dokonce i ze zdejšího okolí tam putovalo mnoho lidí, kteří nechávají kolovat mezi lidmi různé divné zvěsti. I moldavská velkobojarka Maria von Balsch /?/ tam jela 20 t.m. ve společnosti Dr.med. Konstantina von Wernawys nemocnou dcerou postiženou kulhavostí za účelem navštívit ženu konající zázraky.*“¹⁷

Polsko-česká konspirace

V lázeňských policejních spisech se nachází tolik zajímavého materiálu o společenském a politickém životě pacientů a hostů na Gräfenberku, že by bylo možno napsat řadu studií o tomto tématu. Připomeneme tedy jen jednu epizodu z r. 1849 týkající se styků českého vlastence kněze Václava Svatopluka Štulce se známou postavou v polských i českých vlasteneckých a intelektuálních

kruzích, kterou byl Jerzy kníže Lubomirski (1817-1872) - známý slavjanofil, přívrženec austro-slavismu, politický a kulturní pracovník. Štulce byl vyhlášeným propagátorem českého národního obrození, překladatelem z polštiny. Přeložil mj. „Konrada Wallenroda“ od Adama Mickiewicze (Praha 1837) a mnoho dalších děl slavných básníků (Zygmunt Krasiński, Wiesław Brodziński, Teofil Lenartowicz). Proto setkání obou slavjanofilů v období „jara národů“ silně znepokojilo rakouskou policii.

První stopu těchto „podezřelých kontaktů“ nacházíme na jaře 1849, kdy 17. dubna tajemník zástupce místodržícího D. Pipitz psal z Vídně Moravskoslezskému zemskému guberniu v Brně, jmenovitě hraběti Lažanskému o udáních z Frývaldova: „Mezi poznámkami o korespondenci J. knížete Lubomirského jsem také upozoroval dopis otcí Štulcovi do Prahy, zcela jistě tomu knězi, který se často vyznamenal jako aktivní člen Slovanské lípy a slovanské sekce Pražského katolického spolku, zejména chválením polských záměrů. Jinými cestami se ke mně doneslo, že v poslední době se Štulce vzdálil z Prahy a vydal se do Slezska kvůli náhlému pozvání k návštěvě několika nemocných; ještě kromě jiných informací okolo této skutečnosti měl být viděn v Nise, poblíže velkostatku hraběte Reichenbacha.“¹⁸ Zmiňovaný hrabě Eduard H. Reichenbach patřil k známým zastáncům demokracie ve Vratislavi a ve Slezsku r. 1848, policie se proto obávala všech kontaktů demokratických sil s ním. Nyní záležitost nabrala na tempu. Policie ve Frývaldově upozornila ministra vnitra hraběte Stadiona, že podle komisaře lázeňské inspekce na Gräfenberku se sledované osoby vydaly do Krakova. V tu samou dobu psal ministr vnitra úřadu v Krakově: „Podle obdržené informace Jiří kníže Lubomirski, poznaňský statkář Morawski a duchovní blázince v Praze páter Štulce odjeli spěšně do Krakova. Jestliže Lubomirski byl hlavní osobností mezi polskými pacienty na Gräfenberku, Morawski se ukázal nebezpečným v mnoha ohledech, tak pátera Štulce je nutno vnímat jako mluvčího polských snah ve Slovanské lípě v Praze; proto podniknutá cesta těchto třech zmiňovaných osob neušla na Gräfenberku všeobecné pozornosti. Z tohoto důvodu prosím během jejich případného pobytu v Krakově o bedlivou pozornost nad jejich jednáním a chováním, zvláště otce Štulce je nutno pečlivě sledovat a výsledek vyšetřování mi jak nejrychleji oznámit.“¹⁹

Pobyt této polsko-české trojice trval v Krakově patrně krátce, neboť již 27. dubna guberniální komise informovala hraběte Lažanského v Brně, že „Jiří kníže Lubomirski nedávno odjel do Frývaldova na Moravě“. Vypadá to tedy, že spolu s Morawským Štulce do Krakova pouze doprovodili. O tři dny později komisař lázeňské inspekce v listu ministrovi sděloval, že se oba Poláci vrátili do lázní a na konec dodal: „Na výzvu ministerstva o chování přebývajících v Krakově otce Štulce byl by schopen podat konečné informace úřad guberniální komise v Krakově.“ Avšak pobyt Václava S. Štulce v Haliči je již úplně jiná historie. Kníže Lubomirski odjel společně s matkou z lázní Gräfenberk až 18. října 1849.

Upomínky na polské návštěvníky lázní

První polská dobročinná iniciativa, jmenovitě „Ochronka“, byla skromnou předzvěstí polských památek, které se měly objevit v následujícím období. V 60. letech podnikli Poláci pobývající ve Frývaldově a na Gräfenberku energické kroky, aby připomněli svou přítomnost v lázních. Skutečně, v r. 1869 byl jeden pramen po položení balvanu a jeho obezdění nazván „Polským pramenem“ (I). Později byl založen výbor s cílem jeho zkrášlení, jeho členy byli mj. Andrej Edward Koźmian, redaktor „Czasu“ a kněz prof. Wysocki z Pelplina. Hlavně díky jejich snaze byl r. 1878 postaven již nad druhým Polským pramenem pomník z bílého mramoru a na něm obraz Matky Boží

Čenstochovské; pomník Poláky přišel celkem na 190 zlatých.

Následně, když se blížilo 100. výročí narození V. Priessnitze, se Poláci rozhodli po vzoru jiných národů postavit mu též pomník. Záležitost se táhla několik let, staral se o ni mj. Stanislav Belza. Dohodnuto bylo postavení mramorového obelisku při Priessnitzově promenádě, pozemek k tomu určený byl zakoupen za 200 zlatých. Obelisk zhotovil Josef Hauke z Velkých Kunětic a umístěn byl na místě, „odkud se naskýtá přenáherný pohled“. Vzhled pomníku byl následující: je tvořen jednoduchým trojbokým jehlanem z mramoru na tvarovaném podstavci. Monolit, podstavec i tři schody k němu jsou vytvořeny z několika druhů mramorů. Základnu pro jehlan v podobě trojbokého podstavce člení mělké obdélné niky. Na čelní straně podstavce je předsazen drobný článek v podobě zdobného pilastru s mělkým výklenkem. Samotné těleso pomníku je z drobnozrnitého páskovaného kalcitického kladského mramoru. Na přední straně byl umístěn nápis „Priessnitzo-

Léčebný dům Polonia

wi“, boční strany pak opatřeny nápisy: „*Od Polaków 1899 r.*“ a slovy profesora hudby Mayera z Přemyšlu: „*Bóg go natchnął, by najłagodniejszym, a najskuteczniejszym środkiem - wodą - cierpiących ratował. Cześć jego pamięci!*“²⁰

Ale jakoby toho Polákům bylo málo, rozhodli se pomník ozdobit polským orlem! Úsilí o tuto zdánlivou maličkost se táhlo několik let, nakonec s tím zemská vláda v Opavě souhlasila pod podmínkou, že při této příležitosti nepadnou „žádné politické narážky“. Na vrchol obelisku byl tedy umístěn orel podle návrhu pražského sochaře Josefa Strachovského, odlitý v dílně Václava Maška z Prahy-Karlína.

Slavnostní odhalení polského pomníku Priessnitzovi se uskutečnilo 7. srpna 1901 za velké účasti

pacientů, hostů i místních občanů. Během slavnosti přednesl pochvalně přijatý projev v polském i německém jazyce doktor filozofie Heinrich Brettholz, rabín z Lisska v Chorvatsku, znalec polské poezie 17. století. Priessnitzovu rodinu zde zastupovala jeho dcera Anna, provdaná baronka Üsslar-Gleichen, což již samo svědčí o tom, jakého velkého štěstí dosáhl prostý sedlák svými vodoléčebnými metodami. Pomník stál mnoho peněz, úhrnem 2080 zlatých. Po mnoho let od založení Polského pramene a při vzniku samotného pomníku vykazoval značnou aktivitu Priessnitzův zeť a velký přítel Poláků hejtman Johann Ripper, který zimu trávil v Praze, ale přes léto bydlel na Gräfenberku v lázeňském domě Polonia (dnes nese jeho jméno). On se též „postaral o to, aby ve velkém sále hlavního lázeňského domu měli Poláci, stejně jako i jiné národnosti, svůj vlastní prapor.“²¹

Po Priessnitzově smrti r. 1851 se popularita Gräfenberku v Polsku o něco zmenšila, zejména aristokracie tam přestala jezdit. Ale v období lednového povstání se lázně opět rojily Poláky, kteří v atmosféře vojenských střetnutí povstalců „pomocí schválně s tímto zámyslem zřízené štafety udržovali styk s vlastí.“²² Po povstání polští pacienti na vrcholu Kreuzkoppe (Přední vršek) postavili na počest padlých kříž, který Němci později nazvali „Krisenkreuz“.^{22a}

Priessnitz - „uzdrowiciel rodu ludzkiego“ - byl mezi Poláky tak populární, že na něj pamatovali i v hlavním městě Velkopolska. Pobyt a léčba na Gräfenberku měla tak příznivý vliv na zdraví Edwarda hr. Raczyńského, že k počtě Priessnitze postavil v Poznani kašnu se sochou Hygie.^{22b}

Koncem 19. století, po půldruharočním praktikování u slavného lékaře Josefa Schindlera na Gräfenberku, se ve Frývaldově usadil dr. Joh. Czerwiński, který si rychle získal nemalou klientelu; tento lékař založil později vodoléčebný ústav ve Štýrsku. V tomto období se lázně Gräfenberk staly oblíbeným místem léčení a odpočinků bohatých Židů nejen z Haliče, jichž jezdilo tolik, že Gräfenberk byl ironicky nazýván „Judenberg“.

Ještě na počátku 20. století byly lázně velmi často navštěvovány Poláky, některé rodiny tam žily i několik let, kupř. Holcowé z Grochowa u Varšavy, Byszewscy z Dziaduszyc. Jejich dcery se během tohoto pobytu učily v tamním vyhlášeném klášteře voršilek, jehož řádové sestry a žákyně byly německé, francouzské, italské a polské národnosti. Hodiny polského jazyka, literatury, historie i všeobecných dějin včetně zeměpisu jim polsky přednášela slečna Waleria Radońská z poznaňského velkoknížectví.

Dlouholetý pobyt v lázních byl zapříčiněn tím, že Gräfenberk byl proslulý velmi dlouhými léčebnými kúrami, trvajících často několik měsíců i déle. V žádných jiných slezských lázních neprobíhalo léčení tak dlouho, zpravidla bylo ohraničeno na 3-6 týdnů. Znamý politik ve Velkopolsku Kazimierz Kantak, který se léčil na Gräfenberku mezi svým 16-17 rokem na „skrofulózu“ (krtice, tuberkulóza mízních krčních uzlin), zde pobýval od 11. dubna 1842 do 30. října 1843 - kromě třítýdenní přestávky na výlet do Pardubic - přes 18 měsíců.²³

V literatuře o Frývaldově a Gräfenberku se též zachovaly vzpomínky na pěkné Polky, jež na promenádách a plesech v lázních okouzlovaly mladé i staré, zdravé i nemocné. Koncem 19. století se po mnoho let vzpomínalo na slavné středeční plesy, na nichž zářily paní prokurátorová Moszyńská-Naimská z Varšavy se svou dcerou. Ještě větší rozruch v lázních způsobila krásná Kateřina hraběnka Branická, do níž se údajně - podle jejích pozdějších vzpomínek - vášnivě zamiloval pozdější francouzský císař Napoleon III., bydlící tenkrát pod vypůjčeným jménem na náměstí ve Frývaldově v domě čp. 166, kde později byla drogerie „U bílého psa“.

Polské tradice

Učinně krátké shrnutí. Na Gräfenberku fungovala *polská* kaplička, tryskal zde *polský* pramen, stál zde *polský*, orlem dekorovaný pomník díků Priessnitzovi, v léčebném domě vlála bílo-červená *polská* vlajka a jeden lázeňský dům nesl jméno *Polonia*. Tolik polských památek, takového vlasteneckého nadšení polských pacientů a hostů jsme nezaznamenali v žádných jiných evropských lázních, dokonce ani v takových, kam se z Polska jezdilo již od 16. století, např. do lázní Warmbrunn a Landeck. A stalo se tak pouze během několika desetiletí!

O prvním Polákově, který se vydal do Frývaldova na léčení, se dovídáme od známého umělce Kazimierza Skibińskiego, který v „Pamiętniku aktora“ r. 1826 vzpomínal na pobyt ve vřatislavské zájezdní hospodě „U zlaté husy“ a na oběd v Osobowicach: „*U stolu při obědě v Oświęciu kromě Kalinki* (Edward Walenty, překladatel a korektor v Kornově vydavatelství pozn. RK) *tu byl ještě kněz, Polák, vydávající se do Gräfenberku.*“²⁴

Tedy již na samotném počátku existence lázní se v nich objevil polský pacient. Ovšem přesné údaje o četnosti polských návštěvníků lázní v prvních letech činnosti nejsou doposud k dispozici. Provedená rešerše „Gräfenberger Curliste 1842“ ukázala, že po několika letech existence lázní polští pacienti a hosté tvořili 1/4 všech návštěvníků. Toho roku přijelo nejvíce pacientů samozřejmě z rakouského Slezska, Čech a Moravy, následují z pruského Slezska - hlavně z blízkého Kladska. Z dalších zemí přijely desítky pacientů: Rusko 38, Francie 22, Anglie 21, Itálie 16, Irsko 7, Švédsko 5, Dánsko 3, Belgie a Holandsko po jednom. Z velkých měst jsme zaznamenali: Vídeň 197 (mezi nimi přes 20 polských šlechticů), Vratislav 82, Varšava 73, Praha 60, Drážďany 53 (mezi nimi byla též polská šlechta), Krakov 53, Berlín 52, Hamburk 46, Budapešť 34, Poznaň 32, Lvov 29, Paříž 20, Petrohrad 14, Londýn a Moskva po 13, Gdaňsk 11 a Bukurešť 9.

Avšak ze všech zmíněných zemí nejvíce hostů přijelo z bývalého Polska pod rakouským, pruským a ruským zábořem. Lázeňské seznamy v r. 1842 uváděly: na Gräfenberku bylo 1182 hostů, v Dolní Lipové 85, celkem 1267 pacientů, mezi nimiž bylo z bývalého polského území okolo 330 hostů, tedy více než 1/4 všech pacientů a osob je doprovázejících. Pocházeli z následujících měst: Varšava 73, Krakov 53, Poznaň 32, Lvov 29, Wadowice 17, Gdaňsk 11; z menších měst a obcí: z Haliče 52, Velkopolska 23, Podola 16, z tzv. Kongresówki 14, z Pomoří 11. O velké převaze příchozích z Polska nad pacienty jiné národnosti svědčí fakt, že z Uher pocházelo 80 pacientů a Rusů bylo jen 38. Jen v tzv. Priessnitzově rodném domě (čp. 175) se za sezónu vystříдалo 46 polských pacientů (nepočítaje v to německé úředníky z Poznaňska a Pomoří a několik osob je doprovázejících), mezi nimi bylo 12 statkářů, 11 vyšších úředníků, 8 důstojníků, 6 podnikatelů a obchodníků, 3 gymnazisté a studenti, po 2 duchovních a umělcích, nakonec jeden učitel a nadlesní. 25 Tak vypadala polská klientela tehdejšího Gräfenberku.

Vyšší polské společenské vrstvy nebydlely pouze na Gräfenberku či ve Frývaldově. V blízké České Vsi se r. 1842 v domě čp. 98 ubytovali mj. Henryk kníže Lubomirski, velkostatkář z Převorska; Roger hrabě Raczyński, rentiér z Poznaně; Władysław von Kościelski, velkostatkář z Góry v pruském Polsku; gen. Stanisław baron Klicki z Varšavy.

Závěrem lze konstatovat, že lázně Gräfenberk a město Frývaldov již od 19. století sehrály významnou roli pro poznávání horského prostředí Jeseníků a pro rozvoj nejen polské turistiky. Vytvořila se tak tradice, na niž dnes můžeme být právem hrdí.

POZNÁMKY

1. MUNDE, K.: Dokładne opisanie zakładu wodnego w Graefenbergu i metody leczenia Prysniça... Kraków 1838, ss. 24, 26.
2. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Tom II, Warszawa 1881.
3. KRASINSKI, Z.: Listy do Adama Sołtana. Warszawa 1970, s. 105.
4. SKOBEL, F.: Wody lekarskie w Szląsku Rakuskim w roku 1864. Kraków 1865, s. 4.
5. Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana. Warszawa 1899.
6. KOŁACZKOWSKI, A.: Graefenberg i Freiwalldau czyli krótki rysy krytyczny kuracyi wodnej... Wrocław 1840, s. 206.
7. KRASINSKI, Z.: Listy do Konstantego Gaszyńskiego. Warszawa 1971, s. 130.
8. KRASINSKI, Z.: Listy do różnych adresatów. Warszawa 1991, dopis z 22.10.1836.
9. ANTONIEWICZ, K.: Pielgrzymka do cudownego obrazu najświętszej Bogarodzicy Maria Hilf w Zuckmantel. Lwów 1849, ss. 8, 20, 31.
10. KARWOWSKI, S.: U źródła zdrowia. Poznań 1910, s. 13.
11. ANTONIEWICZ, K.: Ochronka. Niemieckie Piekary 1849, s. 11.
12. Tamtéž, s. 26.
13. KARWOWSKI, c. d., s. 13.
14. Zemský archiv v Opavě, fond LPI Frývaldov, sign. 70.
15. Tamtéž.
16. Tamtéž.
17. Tamtéž.
18. Tamtéž.
19. Tamtéž.
20. KARWOWSKI, c. d., s. 33.
21. Tamtéž, s. 35.
22. Tamtéž, s. 38.
- 22a. Německá literatura uvádí, že jej dal postavit v r. 1848 Johann II. kníže z Lichtenštejnu: měl zde být nápis na mramorové desce Erlöse uns von allem Übell - 1848. Hypoteticky mohl být vyjádřením krizového revolučního roku - ale spíše krizí, již procházeli pacienti léčící se na Gräfenberku. K tomu se hlásí V. Zeman, který tvrdí, že kříž dal r. 1842 postavit baron Hochhausen, jehož po dvou letech vyléčil Priessnitz z velmi těžké dny (In: Jesenický rozhled 31. 7. 1967). Polští badatelé se hlásí k myšlence, že kříž dali postavit Poláci ku cti padlých účastníků v lednovém povstání 1863/64, což je zřejmě velice nadsazené. Těžko by totiž rakouská okupační moc strpěla na svém vlastním území takovou politickou provokaci. Spíše se nabízí jiná verze: mnohdy bývá původní smysl pomníku časem zapomenut, někdo si jej přisvojí, ale i tato skutečnost nemusí být trvalá a pomníku se v historické paměti navrácí původní význam. Zvýšený pocit národní bezvýchodnosti u polských návštěvníků Gräfenberku mohl v 60. letech „Kříži krize“ dodat specifického významu, vázaného jen na svou dobu a skupinu obyvatel. S odeznáním této skutečnosti se kříž v německém prostředí navrátí ku svému původnímu ryze náboženskému významu. Tyto hypotézy bude nutno však ještě ověřit. (pozn. Grouwka)
- 22b. Priessnitzův pomník v Poznani. Jesenicko, Vlastivědný sborník, Sv. 1, 2000, s. 30-31.
23. Státní okresní archiv Jeseník, Gräfenberger Curliste 1842, nr 387, a 1843.
24. SKIBIŃSKI, K.: Pamiętnik aktora. Warszawa 1912, s. 176.
25. Všechny údaje citovány z Gräfenberger Curliste 1842.

(Z polštiny přeložil K. Grouwka)

Zusammenfassung

Polnische Besucher des Altvatergebirges und des Kurorts Gräfenberg im 19. Jahrhundert

Bad Gräfenberg war im 19. Jahrhundert bei den Polen populärer als alle übrigen schlesischen Kurorte. Ein Grund dafür war die Aufteilung Polens unter die Großmächte Preußen, Russland und Österreich. Die Polen aus dem österreichischen Galizien bildeten mehr als die Hälfte der polnischen Patienten und Gäste, insgesamt waren 1/4 aller Besucher von Gräfenberg polnischer Nationalität. Das geht aus den Verzeichnissen der Patienten, aus der sog. Curliste, hervor. Die über Priessnitz und seinen Kurort in polnischer Sprache herausgegebenen Bücher beschreiben nicht nur die herrliche Natur und die erfolgreichen Heilkuren, sondern erwähnen auch negative Erscheinungen z.B. die Bettlerei.

Gräfenbergs bedeutendster polnischer Besucher war der Dichter Zygmunt Krasiński (1812-1859), der in seiner Korrespondenz nicht gerade im Guten an die Heilkuren zurück denkt, die ihn sogar vom Dichten abhielten. Der Priester K. B. Antoniewicz (1807-1852) hingegen nutzte seine drei Aufenthalte zu bedeutender Publikationstätigkeit. Besonders die Schrift „Wallfahrt zum wunderwirkenden Bild Allerheiligste Mutter Gottes Maria Hilf in Zuckmantel“ (1849) bringt die von der Polizei verfolgte Tätigkeit der Fürstin Hedwig Sapięha in Freiwaldau näher. Die Kurinspektion erstattete Meldung über das Treffen der bekannten politischen Aktivisten des „Frühling der Nationen“ 1848-von J. Fürst Lubomirski (1817-1872) mit dem Prager Priester V. Štule. Gräfenberg war für die Polen nach der Niederlage ihres „Januaraufstands“ 1863/64 ein beliebter Ort konspirativer Treffen.

Die Polen hinterließen auf dem Gräfenberg eine Reihe von Spuren: neben zwei Quellen auch das im Jahre 1901 enthüllte Polnische Denkmal, das Priessnitz gewidmet wurde. In Vergessenheit gerieten Berichte aus dem Jahre 1849 über die Einrichtung einer Kapelle im Hause (Nr. 204), das Priessnitz gehörte und eines Kinderheims in Freiwaldau am Wege nach Böhmischdorf (Nr. 30/31).

Noch zu Beginn des 20. Jahrhunderts wurde der Kurort von Polen oft besucht. Zu ihren Langzeitaufenthalten diente auch das Kurhaus Polonia (heute Ripper).

Literární zpracování pověsti o Gideonu Timmlingovi z Jánského Vrchu od B. H. Wittka

Václav Pitucha

K zámku na Jánském Vrchu se vztahuje lidová pověst, kterou zaznamenal Anton Peter.¹ Stejnou látku literárně zpracoval Bruno Hans Wittke, dnes téměř neznámý německý spisovatel z českého Slezska.² Vydal ji pod názvem „Wie Gideon Timmling von Johannesberg mit dem Teufel raufte“ (v souboru „Romantischer Garten“).³

K obsahu díla

Bruno Hans Wittke převzal od A. Petera celou původní fabuli pověsti. A. Peter zaznamenává lidovou pověst o mladém chlapci Gideonovi, chudém pasáčkovi, který je nespokojen se svým bídným životem a upíše svou duši ďáblu, aby se dostal na biskupský zámek. Na zámku jako kastelán se Gideon Timmling změní, oddá se rozmařilému životu. Jen zvon občas probudí jeho svědomí: „Timmling, Timmling.“ Čas však rychle uplyne a po smluvených sedmi letech si pro Gideona přichází Satan. Gideon bojuje zoufalý boj, ale marně. Krev Gideonova, která ulpěla na zdivu, prý způsobila ony červené skvrny, jež jsou k vidění na straně zámku směrem k Javorníku. Prý je nelze smýt ani zabít. Stále znovu se objevují. A zvonek, jež zavěsil ďábel, dodnes volá bolestně „Timm-ling, Timm-ling“.

Tuto jednoduchou pověst Bruno H. Wittke dále rozvedl a literárně zpracoval do podoby romantického novelistického příběhu s bohatým dějem.⁴

V expozici nám spisovatel představuje svého hrdinu. Jmenuje se Gideon Timmling. Je to chudý pasáček, který sní o novém světě, sní o životě na zámku. Vznešení lidé - purkmistr, hejtman, nejvýše biskup - si mohou totiž život užívat jako opravdový Boží dar.

Kdyby se tak dostal na zámek, uměl by se dovedně točit kolem knížete biskupa a také sedlat jeho osobního koně Sibylu. A přitom si zpívat písně. Gideon zná jednu ještě od své babičky,⁵ kterou by zazpíval při sedláni koně, aby biskupa upozornila na nouzi ubohého lidu.

Mein Rößlein ist weiß,
Ist weiß wie der Schnee,
Mein Herzlein ist heiß
Und zittert voll Weh.

Ach, Rößlein, der Weg
Ist steil und verarmt,
Kein Brücklein, kein Steg,
Nur ein Leid, das erbarmt.

Ei, trag mich zurück,
Das Ziel ist noch weit,
Hier wohnt mir kein Glück,
Nur Tränen und Leid.

Fiel 's Rößlein in Trab,
Und eh man 's gedacht,
Hatt 'es in Grab
Seinen Reiter gebracht.

Koniček bílý jako sníh, horoucí srdce - to můžeme chápat jako symboly chlapcovy čistoty a ryzího charakteru. Bolestí a lítostí ho naplňuje cesta životem naplněná bídou. Chce se z ní vrátit. Sní o novém světě, o spravedlnosti a o lepším životě.

Ve stejné době, ale miliony sáhů pod zemí, existuje ještě jiný svět - peklo jako říše zla a v ní Belzebub, kníže pekel, který sleduje počínání lidí.

V podobě krásného myslivce, na hlavě zelený klobouček s kohoutím perem, se ďábel zjevuje na pastvišti Gideonovi, vysmívá se jeho pošetilým představám o životě a slíbí, že mu splní jeho sen:

„Ich will Dich zum Kastellan dieses Schlosses machen, Gideon...;“

Za slib ovšem, že pak po dvaceti letech daruje své služby zase jemu. Tento slib pak Gideon stvrdí svým podpisem.

Další cestu za lepším životem mu pak bude našeptávat *zelený hrášek*, jež si má vsadit do ucha:

„Diese grüne Erbse ... steck Dir ins Ohr. Es ist eine wunderbare Stimme darin, die wird Dir sagen, was Du tun mußt, um richtig vorwärts zu kommen.“

Tato cesta pak sice Gideona povede za lepším živobytím, avšak její směr mu bude napovídat cizí „zázračný hlas“. Jemu ovšem bude znít lahodně a on jej bude slepě následovat.

Pro urychlení dalšího děje má klíčovou roli scéna, kdy se Gideon setkává se slečnou Antoinetou, neterí knížete biskupa.⁶

Spisovatel nejprve věnuje velkou péči vykreslení prostředí - je to romantické místo v lese a louka - a poté působivému a dynamickému podání děje. Uvede na scénu slečnu Antoinetu, neter biskupa, jež si vyjela na projížďku na poníkovi, doprovázel ji nedbalý a rumu oddaný čeledín Nepomuk Schwarzkopf. Tato okolnost sehrála v příběhu určitou roli. Není divu, že opodál husy pasoucí Gideon Timmling vnímal spanilý zjev slečny Antoinety u vytržení a vyčkával věci, jež přijít „chtěly“ (*kommen wollten*). Jako hybný moment vstoupil do dění rozčepýřený houser, který úderem křídla do nozder poplašil klidně poklusávajícího poníka. Slečna Antoineta nad ním ztratila vládu, spadla ze sedla a bezvládně uvázla ve trmenech. Ale nehoda dopadla šťastně, neboť:

„Aber Gideon ist da. Er will ihn fangen, den Hengst, und er sucht dem Rasenden, der beim Fluß umkehren muß, den Weg abzugewinnen. Aber so läßt sich das Pferd nicht greifen. In letzter Minute wirft es wieder herum. Da versucht 's der Gideon mit Glück und List, wirft sich in den Graben, macht sich dort dünn wie ein Hase, springt dem Gaul in die Zügel und zwingt ihn zur Ruhe. Sturm, Sturm, Sturm ... geht noch immer in das Herz, aber der Wille ist gebrochen. Als Schwarzkopf angaloppiert kommt, liegt das Fräulein ohnmächtig im Gras. Und ein fremder Lausejunge sitzt ehrfürchtig und erschrocken dabei, mit großem Kopf und abstehenden Ohren.“

Spisovatel zde ve vypravování náhle přechází ze souminulého času do času přítomného, dynamizuje a dramatizuje básnický obraz a tím ještě podtrhne působivost šťastného rozuzlení epizody. Slečna Antoineta ocenila chlapcovu pohotovost a poskytnutou pomoc. Hlas hrášku svým „*Gut, gut,*

Zámek Jánský Vrch v Javorníku

gut ...“ dopověděl šťastný obrat pro Gideona: Konečně se dostal na zámek.

Život na zámku vedl Gideona Timmlinga do stále vyššího postavení: chlapec u koní, koňák, štolba. Nejprve mohl tedy sedlat biskupova koně a zpívat svou píseň od babičky, která měla vyburcovat biskupovo svědomí, avšak marně - ten byl nahluchlý a textu neporozuměl. Gideon také dostal výprask od štolby - za to, že při práci zpíval. A tak už jen plnil své povinnosti - a přiučoval se, ale jen špatným věcem: klení, mlkovaní ... Jeho vzestup dospěl šťastně až k vysněnému postavení kastelána. To všechno však Gideonovi zaznamenával „myslivec v zeleném kloboučku“ hluboko pod zemí.

Dosud šlo vše sice dobře, avšak obrat charakteru Gideona Timmlinga ke zlému byl završen. Lidé jen pokyvovali hlavou nad touto proměnou. Zázračný hlas hrášku v uchu však Gideonovi všechny skutky schvaloval.

Gideon si řekl, že musí využít času, než se zjeví pán s kloboučkem a kohoutím pérem a bude trvat na své smlouvě, ačkoliv se objevila varovná znamení - spadl zvon a roztránil se, krávy dojily krev do mléka.

Až teprve když nově ulitý a zavěšený zvon začal vyzvánět hlasem „*Timmling, timmling, timmling, timmling*“, jeho klid se vytratil. Ten hlas již nemohl přehlušit ani hrášek v uchu.

Gideon celé noci nyní trávil o samotě ve své věžní komnatě a se strachem naslouchal zvukům, jež přicházely od města, ať už to byly údery věžních hodin, poryvy větru, rachocení povozu po kočících hlavách dlažby nebo prásknutí bičem. A neklidně přecházel sem a tam, jako by hnán cizí vůlí. A zvon ho vždy znovu volal: „*Timmling, timmling, timmling!*“

Již název novely - *Wie Gideon Timmling mit dem Teufel raufte* - předznamenává, že vyvrcholením příběhu je Gideonův boj s ďáblem. Odehraje se ve scéně **poslední noci** ve věžní komnatě. V koutě komnaty stály stojací hodiny, šly těžce jako kuň v záprahu, přerývaně vrhaly své ručičky vpřed po ciferníku, náhle nabraly dechu, zavrčely jako zlý pes na řetězu a konečně zarachotily svými údery hodinu jako chudý chalupník v zimě. Blížila se **dvanáctá** hodina. Dole nad městem bouřka jako předzvěst špatného počasí.

Gideon, který opět pil více nežli zdrávo, si náhle uvědomil, že v komnatě není sám. V Gideonových představách stojací hodiny postupně ožívají a nabývají jasně a hrozivé podoby, rozeznává vlasy, čelo, oči, ústa, nos. Všiml si i zeleného kloboučku a třpytivého kohoutího péra. Když tu se z té směšné hodinové skříně vysunuly nohy a ruce, nohy kráčely směrem ke Gideonovi a ruce se po něm sáply. Ve vzteku a strachu popadl cínový džbán a mrštil jím strašidlu do obličeje:

„*Das war ein Krachen, Splütern, Brechen und Reißen, das war ein Stürzen, Beben und Zittern, das war ein Aufruhr der Gewalten ...*“

A praskající blesk a ohnivý kohout s roztaženými křídly na střeše zámku a běsnící hrom, nad městem bouře: jako by ruka obra rozsypala měďáky do uliček.

V zámeckém dvoře se ale sám od sebe rozezněl zvon: „*Timmling, Timmling, timmling ...*“

Volal však marně. Když příštího dne hledali kastelána, nebyl nikde k nalezení. Ti nejbystřejší si všimli rozbité skříně hodin a krvavých skvrn na zdivu zámku. Dodnes je nelze překrýt ani zabílením.

Zvon visí dodnes a vyzvání, a kdyby mohl mluvit, ten by ještě dnes dokázal vyprávět historku o Gideonu Timmlingovi, tak jak ji vyprávějí babky, které ji znají zase od svých babiček a prababiček.

Hledání celkového smyslu

To, **co** je vyprávěno, platnost vyprávěného, pochopíme, když lépe poznáme, **jak** je to vyprávěno, způsob, jakým spisovatel svůj příběh podává.

Na počátku příběhu je to sen, touha chlapce po lepším životě, jeho čistý a ryzí charakter. V písni se dále zpívá o cestě.⁷ Na cestě životem doprovázejí Gideona Timmlinga dva hlasy: hrášek v uchu a zvuk zvonu. Oba se ozývají v určité situaci - hrášek v uchu je hlas ďábla, zvuk zvonu přichází od Boha.

Při sledování slovních kontextů využíváme pojmu slovní významové pole. Je to oblast slov volně spjatá široce pojatým významem; slovní zásoba je rozčleněna do více takovýchto polí, jejichž jednotliví členové se co do významu ovlivňují a vymezují (např. čas, barvy).

V našem textu to znamená asi toto: Zelený hrášek prokazuje skutečně zázračnost - nejprve ukazuje chlapci Gideonovi cestu ke vzestupu, schvaluje jeho skutky.⁸

Ale od určitého okamžiku je tento hlas přehlušen mohutným voláním zvonu. Namísto lichotivé melodie teď přichází varování. A zvonek ohlašuje také Gideonův nešťastný konec.⁹

Čas je neúprosný: plyne. Pominul i ten čas vyměřený Gideonu Timmlingovi. Přiblížil se konec. Autor velmi umně rozvíjí motiv času a hodin, které jej odměřují.

Scéna poslední noci se odehrává v dramatické atmosféře stupňovaného napětí, odměřování strašné poslední hodiny a magického naznačování hrůzy ve vězni komnatě. Bruno H. Wittek zde prokazuje stylistické mistrovství ve využití pojmenovacích možností německého jazyka, jenž rozlišuje udání času, trvání času a přístroj na měření času.¹⁰

Slovesnými metaforami před námi spisovatel velmi názorně vykresluje těžký chod stojacích hodin („jako kuň v záprahu“) se zažloutlým ciferníkem a černými číslicemi; nechává je rozeznávat chrčivým, vrčivým, rachotivým ... hlasem. To vše se děje „ve strašné hodině dvanácté“, i ty zrezivělé ručičky „se posouvají unaveněji“, jako by ten „poslední kus cesty na horu byl nejtěžší a nejstrmější“.

Gideonův boj s přízrakem ďábla v ožvlých hodinách je však marný; čas, který si kdysi pro lepší život sám vyměřil, jej přemohl.

A zatímco probíhá uvnitř vězni komnaty boj, nad věží, vně tohoto uzavřeného prostoru, řádí přírodní živly:

„Ein Blitz warf sich prasselnd in den Turm und scheuchte den Feuerhahn auf, der mit fächernden, roten Flügeln auf das Schloßdach flog. Der Donner schlug in wilder Wut brüllend um sich. Jauchzend kam der Sturm und blies einen Funkenregen nach der Stadt ...“

Působivé vyznění novely podporuje **stylistické umění**, s nímž B. H. Wittek využívá jazykových prostředků. Např. opakováním přitáhne čtenářovu pozornost ke slovu a obohatí jeho významy v rozmanitých slovních kontextech, ve kterých se slovo vyskytuje. Takto pracuje např. s motivem hlasu hrášku a zvonu.

Spisovatel umí využít bohatství prostředků, aby rozvinul pojem času, znázornil jeho plynutí a odměřování. Již jsme se o tom přesvědčili také při sledování slovních významových polí.

Když pojmenovává některé věci, dokáže využít rozmanitých pojmenovacích možností svého mateřského jazyka, např. pro koně, a vyhne se zároveň jednotvárnosti.¹¹

Usiluje o to, aby vyvolal ve čtenáři názorné představy. Dosáhne toho mj. metaforickým vyjádřením a poměrně častým přirovnáním nebo celou vedlejší větou srovnávací; je uvozena spojkou ALS, sloveso je v konjunktivu nebo ve složeném tvaru würde + infinitiv.¹² Z hlediska poetiky by bylo možno podrobněji zkoumat, k čemu básník přirovnává.

Substantivní infinitivy sloves, jež pojmenovávají hluky vyvolané Gideonovým zápasem, jako by zvuky zhmotňovaly:

„*Das war ein Krachen, Splittern, Brechen und Reißen, das war ein Stürzen, Beben und Zittern*“.
Působivě se tak stupňuje hrůza prostředí i děs v Gideonově nitru.

Ostatně pohádkovost příběhu a romanticky vykreslený rámeček jsou velmi podstatné znaky zkoumané novely o Gideonu Timmlingovi.

Můžeme tedy jen souhlasit s jejím autorem B. H. Wittkem, že „vyprávět d'ábelskou historku nemůže být žádný hřích.“ Zvláště když z příběhu zaznívá i možné hlubší zamyšlení nad věčným rozhodováním člověka mezi dobrem a zlem v životě. Rozhodováním mezi cestou ke štěstí, jež je strmá a bědná, bez můstku, bez lávky, jen slzy a utrpení (steil und verarmt, kein Brücklein, kein Steg, nur Tränen und Leid), a cestou opačnou, jež bývá zrádná:

Fiel 's Rößlein in Trab,
Und eh man 's gedacht,
Hatt 'es in Grab
Seinen Reiter gebracht.

POZNÁMKY

1. Anton PETER (1831 - 1898, nar. na Jánském Vrchu u Javorníku), pedagog a vlastivědný spisovatel, přední průkopník vlastivědného dění ve Slezsku; jako spisovatel autorem třídílné práce o lidové slovesnosti Volkstümliches aus Österreichisch-Schlesien, 2. díl vyšel pod názvem Sagen und Märchen, Bräuche und Volksaberglauben, Opava 1867, shromažďuje pověsti, legendy, pohádky, zvyky a pověry. Dále mj. Burgen und Schlösser im Herzogtum Schlesien, 1879.

2. Bruno Hans WITTEK (1895 - 1935, nar. v německé rodině v Bruntále). Studoval germanistiku, působil jako novinář v Opavě (Deutsche Post), šéfredaktor kulturních časopisů Die Heimat a Höhenfeuer. Vydal knihy básně Seele im Licht (1922), Schatzhauser (1933). Autor historických románů Frau Minne (1920), Sturm überm Acker (1927), Peter Leutrecht (1930), Die Heimkehr des Andreas Loschner (1931). Psal také rozhlasové hry.

3. Soubor novel Romantischer Garten. Ein Novellenbuch der Heimat (Freudenthal, W. Krommer 1925, výzdoba a ilustrace R. Afíman.) zahrnuje celkem deset novel, jež tematicky čerpají z lidových zdrojů, zpracovávají látku v procítěném duchu a zasazují příběhy do romantického prostředí.

4. Porovnání pověsti a novely. Jsou rozdílné již v samotném názvu:

titul pověsti je stručný: „Gideon Timmling und der Teufel“, zato titul novely je rozveden: „Wie Gideon Timmling von Johannesberg mit dem Teufel raufte“. B. H. Wittek vkládá do něho dějové sloveso a již v názvu slibuje napínavý příběh. Pověst obsahuje pouze dějové jádro, kdežto v novele jsou jednotlivé události rozvedeny a vykresleny v celých scénách: ty jsou reflexivní (např. expozice, Gideonovy noci), popisné (peklo), dialogové (setkání Gideona s d'áblem) a ryze epické (Gideon zachraňuje slečnu Antoinetu a Gideonův boj s přízrakem).

V pověsti Gideon získává služby d'áblovy na sedm let, v novele na dvacet.

5. Volný překlad písně:

Mám koníčka bílého,
je bílý jak sníh,
moje srdéčko je horoucí
a chvěje se bolestí.

Ach, koníčku, cesta
je strmá a bědná,
žádný můstek, žádná lávka,
jen utrpení, jež budí lítost.

Aj, nes mě zpátky,
cíl je ještě daleko,
zde mi nekyně štěstí
jen slzy a utrpení.

Dal se koníček v klus,
a než se kdo nadál,
do hrobu
svého jezdce přivedl.

6. Zatímco Peterova verze pověsti pouze říká, že kníže biskup našel zalíbení v chlapci Gideonovi a dále tento motiv již nerozvádí, je v rámci vývoje příběhu B. H. Wittka rozvedena scéna, jež celkem věrohodně vysvětluje, proč a jak se Gideon dostal na zámek Jánský Vrch.

7. *Píseň o koníčkově* vykazuje rysy písně lidové: vyniká melodičností a rytmem, básnickými obrazy z okruhu lidové slovesnosti. Rytmičké rozčlenění se opírá také o rým, v tomto případě střídavý o schématu abab; k němu navíc v prvních dvou slokách přistupují vnitřní rýmy propojující první a třetí poloverš Rößlein-Herzlein, Rößlein-Brücklein. Slova spojená formálně rýmem uvádějí vždy do spojitosti také významy slov, takže při bližším pohledu vidíme tyto dvojice představ:

weiß-heiß, Schnee-Weh, Weg-Steg, verarmt-erarmt, zurück-Glück, weit-Leid, in Trab-in Grab, gedacht-gebracht.

Obsahově lze v básni rozlišit dvě části - dvě a dvě sloky.

Významově stěžejní slova Weg, Rößlein, Schnee, weiß, Brücklein lze pojímat také symbolicky:

Kůň: v antické symbolice síla ovládaná rozumem a z toho vyplývající vítězství a radost.

Sníh: čerstvě napadlý, bílý, čistý mj. symbol čistoty a panenské nedotčenosti.

Bílá: světlo, čistota, dokonalost; má zvláštní postavení mezi barvami.

Most: spojuje dva oddělené břehy, je tedy symbolem spojení, zprostředkování

Cesta jako životní pouť, překonávání překážek na ni je ústředním motivem celé básně.

8. Slovní významové pole hrášku:

Diese grüne Erbse ... steck Dir ins Ohr. Es ist eine wunderbare Stimme darin, die wird Dir immer sagen, was Du tun mußt, um richtig vorwärts zu kommen.

...schrie eine Henne ..., daß sie eben ein Ei gelegt habe. Aber der Gideon, der die Stimme im Ohr trug, verstand es besser: Caste ... Caste ... Castelaan ...aan!

Das Gras rauschte unter den Hufen der Pferde und der Gideon hörte deutlich, daß es sang ganz weiche, schmeichelnde Melodien.

Dem Hengst aber schlug das Herz: Sturm, Sturm Gideon, der ganz nahe war, hörte es im Ohr, wo die Erbse steckte.

Gideon aber hat die Erbse im Ohr und hört es anders Gut, gut, gut ...Morgen aber, das ist gewiß, darf er auf das Schloß.

Seither war bei ihm kein Halt mehr, die Erbse im Ohr hieß alles gut, was er tat;

Als aber ... die neue Glocke ... immer rief: Timmling, timmeling, timmling, timmeling, timmling, da war 's mit der Ruhe vorbei und es tat keinen Abbruch, ob er die Erbse im Ohr trug oder nicht, der Klang war nicht wegzubringen.

9. Slovní významové pole zvonu:

In einer Gewitternacht fiel dann auch die alte Glocke im Turm aus dem Gestühl und schlug mit furchtbarem Getöse in Trümmer;

Als aber die Knechte die neue Glocke auf den Turm zogen, ... [und die] immer rief: Timmling, timmeling, timmling, timmeling, timmling;

Als aber ... die neue Glocke ... immer rief: Timmling, timmeling, timmling, timmeling, timmling, da war 's mit der Ruhe vorbei und es tat keinen Abbruch, ob er die Erbse im Ohr trug oder nicht, der Klang war nicht wegzubringen.

... schlug sich selbst die Karten auf ..., wenn die Glocke rief: Timmling, timmling, timmeling!

Im Schloßhof aber löste sich die neue Glocke von selbst im Gestühl und rief kläglich, wie nie zuvor: Timmling, Timmling, timmeling....

10. Slovní významové pole času:

UHR

Eine alte, hohe Kastenuhr stand im Zimmereck;

die (Uhr) ging so schwer wie ein Ackerpferd im Geschirr;

die warf im Gang ruckweis die rostigen Zeiger nach den schwarzen Ziffern vor;

die verschnaufte plötzlich, als hätte sie Wasser geschluckt;

die knurrte in Stängen wie ein bössartiger Hund an der Kette;

und rasselte schließlich ihre Stundenschläge los, als hätte sie so arg auf der Brust wie ein Armenhäusler im Winter;

Schwer hing die furchtbare Stunde der alten Wanduhr in den Ketten.

Sie (Wanduhr) prustete den rostigen Zeiger immer mühsamer gegen die Zwölf, als ...;

die alte Wanduhr, dieser lächerliche Schnurrkasten, trug über dem unheimlichen Zifferblatt ein grünes Hütel mit einer schillernden Gockelfeder;

Die alte Uhr, dieser lächerliche Schnurrkasten, kam langsam auf ihn zu;

Zwei Arme und zwei Beine hatten sich aus dem einfältigen Ding [=Uhr] gelöst, die griffen vor, als wollten sie näher kommen und zupacken.

ZEIGER

die (Uhr) warf im Gang ruckweis die rostigen Zeiger nach den schwarzen Ziffern vor;

wie Mund und Nase hatten sich die rostigen Zeiger geordnet.

ZIFFERN

die (Uhr) warf im Gang ruckweis die rostigen Zeiger nach den schwarzen Ziffern vor;

Mit weinseligen Äuglein blinzelte der Gideon nach dem vergilbten Ziffernblatt.
Die Ziffern alle, von der Eins bis zur Elf hatten sich dicht an die Zwölf gedrängt;
(Wanduhr) trug über dem unheimlichen Zifferblatt ein grünes Hütel mit einer schillernden Gockelfeder.

STUNDE

und rasselte schließlich ihre Stundenschläge los, als hätte sie so arg auf der Brust wie ein armenhäusler im Winter;

Es war gegen die zwölfte Stunde;

Schwer hing die furchtbare Stunde der alten Wanduhr in den Ketten.

ZWÖLF

Es war gegen die zwölfte Stunde;

Sie (Wanduhr) prustete den rostigen Zeiger immer mühsamer gegen die Zwölf;

Die Ziffern alle, von der Eins bis zur Elf hatten sich dicht an die Zwölf gedrängt.

11. Slovní pole vykazuje celkem sedm různých pojmenování **koně**; seřadili jsme je podle počtu výskytů v textu (frekvence): Pferd (4), Rößlein (4), Roß (3), Gaul (3), Hengst (3), Ponny (2), Ponnyhengst (1), Mähre (1). Spisovatel zde tedy dovedně využívá možností, jež mu německý jazyk nabízí, a stylisticky odlišuje, neboť např. výraz Gaul označuje herku, podobně slovo Mähre má expresivní zabarvení (stará, špatná kobyla). Pojmenování Roß se spíše začleňuje do vyšší stylové roviny; slovo Hengst označuje hřebce.

K pestrosti pojmenovacího procesu přispívají navíc složeniny: *sein weißes Leibroß; Ponnyhengst; Pferdeflanken*. Od zdrobnělého pojmenování pro koníčka das Rößlein musíme odlišit slovo das Röslein, jež označuje růžičku; např. v Goethově básni.

12. Přirovnání (jen výběr z textu):

mein Rößlein ist weiß ... wie der Schnee;

dem das Beinpaar über die Pferdeflanken hing, wie eine gute Braunschweiger Wurst über die Stange im Laden;

[Gideon] macht sich dort dünn wie ein Hase;

weil er stark wurde wie ein Roß bei immer gutem Hafer;

die (Uhr) ging so schwer wie ein Ackerpferd im Geschirr;

die (Uhr) verschnaufte plötzlich, als hätte sie Wasser geschluckt;

die knurrte in Stängen wie ein bösariger Hund an der Kette;

und (Uhr) rasselte schließlich ihre Stundeschläge los, als hätte sie so arg auf der Brust wie ein Armenhäusler im Winter;

Sie (Wanduhr) prustete den rostigen Zeiger immer mühsamer gegen die Zwölf, als ginge es auf einen Berg hinauf und das letzte Stück Weg wäre das schwerste und steilste.

und standen (die Ziffern) so, wie ein Kranz pechscharzer borstiger Haare über einer niedrigen, gelblichen Stirn;

die (Arme und Beine) griffen vor, als wollten sie näher kommen und zupacken;

Jauchzend kam der Sturm und blies einen Funkenregen nach der Stadt, als würden von der Faust eines Riesen lauter rote Kupferkreuzer in die Gassen gestreut.

Zusammenfassung

Literarische Bearbeitung der Sage von Gideon Timmling vom Johannesberg von B. H. Wittek

Mit dem Schloss Johannesberg ist eine Volkssage verbunden, die von A. Peter aufgezeichnet wurde. Derselbe Stoff wurde literarisch von Bruno Hans Wittek (1895-1935), einem heute fast unbekanntem deutschen Schriftsteller des böhmischen Schlesiens, bearbeitet. Er gab ihn unter dem Titel „Wie Gideon Timmling vom Johannesberg mit dem Teufel raufte (in der Sammelausgabe Romantischer Garten. Ein Novellenbuch der Heimat Freudenthal 1925) heraus. Wittek übernahm von A. Peter die gesamte Originalfabel, die von dem Jüngling Gideon, einem armen Hirten erzählt, der mit seinem armseligen Leben unzufrieden ist. Er verschreibt seine Seele dem Teufel, um auf das bischöfliche Schloss zu gelangen. Als Kastellan ändert sich Gideon Timmling jedoch und verfällt dem schwelgerischen Leben. Nur die Glocken rütteln sein Gewissen wach: „Timm-ling, Timm-ling“. Die Zeit vergeht jedoch sehr schnell und nach den vereinbarten sieben Jahren kommt der Teufel, um Gideon zu holen. Gideon kämpft einen verzweifelten Kampf, aber vergeblich. Die roten Flecke, die an der nach Jauernig zugekehrten Seite des Schlosses zu sehen sind stammen von Gideons Blut, das an der Mauer haften blieb. Sie lassen sich angeblich weder abwaschen noch überstreichen und erscheinen immer wieder. Und die Glocke, die vom Teufel aufgehängt wurde, ruft noch bis heute das schmerzerfüllte „Timm-ling, Timm-ling“.

Wittek führte diese einfache Sage weiter aus und verarbeitete sie literarisch bis hin zu einer romantischen novellenartigen Geschichte mit reicher Handlung. Eine Analyse der Struktur des künstlerischen Werkes bestätigt, dass Wittek die deutsche Sprache stylistisch meisterhaft anwandte. So arbeitete er mit bedeutsamen Wortmotiven, wie z.B. Erbse, Glocke, Zeit, Pferd.

Es wird uns somit die Zweckmäßigkeit der Benutzung von Wiederholungen, Metaphoren und Klangmalerei enthüllt.

Ziemia Nyska w stosunkach polsko - czechosłowackich w latach 1945 - 1947

Piotr Palys

Po raz pierwszy Czechosłowacja roszczenia do części Ziemi Nyskiej wysunęła już po pierwszej wojnie światowej. W jednym z przedłożonych w trakcie konferencji wersalskiej memorialów delegacja czechosłowacka zażądała, oprócz Kotliny Kłodzkiej, Głubczyc, Raciborza, południowych odnóg górnośląskiego zagłębia węglowego z Rybnikiem i Żorami, także Głuchołaz. Przyłączenie tego miasta do Czechosłowacji zakładał również przedstawiony w stolicy Francji program terytorialny minimum, w myśl którego Czechosłowacja uzyskać miała jedynie ciągnący się wzdłuż granicy pas o szerokości 5 kilometrów. Roszczenia swe Praga motywowała wówczas głównie argumentami natury gospodarczej uważając, że będą one w większym stopniu przemawiały do pragmatycznych przywódców zachodnich mocarstw. W odniesieniu do Ziemi Nyskiej trudno zresztą byłoby umotywić czechosłowackie roszczenia, gdyż ogółem zamieszkiwało tam wówczas zaledwie około 100 osób posługujących się językiem czeskim.¹

Ostatecznie jednak Czechosłowacji udało się w Wersalu uzyskać jedynie 316 km. kw. w powiecie raciborskim.²

Kwestia rektyfikacji historycznej granicy z Niemcami powróciła po drugiej wojnie światowej. W kwietniu 1945 r. opawska Slezská národní rada wydała *Lašský manifest*, a w miesiąc później tzw. *Slezské memorandum*. W dokumentach tych zawarto postulat włączenia w obręb Republiki Raciborza, Koźla, Głogówka, Głubczyc, Kłodzka, Jeleniej Góry, Wałbrzycha i Zgorzelca, a także Otmuchowa, Paczkowa, Prudnika, Nysy i Głuchołaz.³

Równocześnie kwestią poprawek granicznych zajęły się także kręgi rządowe. W programie 20 posiedzenia rządu czechosłowackiego, 19 maja znalazł się punkt „obsadzenie Kłodzkiego”. Pod tak sformułowanym pojęciem rozumiano wejście na ten teren wojsk czechosłowackich. Wszyscy członkowie gabinetu jednomyślnie opowiedzieli się za jak najszybszą realizacją tego postulatu. W efekcie postanowiono zwrócić się do rządu ZSRR z prośbą o umożliwienie jeszcze przed rozpoczęciem konferencji pokojowej obsadzenia Kłodzkiego, a zwłaszcza 13 miejscowości „Czeskiego Kątka”. Na tym samym posiedzeniu minister obrony, generał Ludvík Svoboda poinformował o powołaniu w podległym jemu ministerstwie komisji przygotowującej projekty, pożądaných z militarneho punktu widzenia, granicznych poprawek. Na jej czele stanął generał H. Píka.⁴

Wykonując powzięte 19 maja postanowienia, minister spraw zagranicznych wręczył 23 maja ambasadorowi radzieckiemu w Pradze notę z prośbą aby rząd radziecki wydał dowódcy stacjonujących w Kotlinie Kłodzkiej wojsk jednostek Armii Czerwonej rozkaz umożliwienia zajęcia Kłodzkiego przez wojska czechosłowackie oraz przejęcia na tym terenie administracji przez czechosłowackie urzędy.⁵

Stanowisko kręgów wojskowych w tej sprawie przedstawił, w skierowanym na ręce sekretarza stanu Vlado Clementisa tajnym opracowaniu, szef sztabu armii czechosłowackiej gen. Bohumil Boek. Ten datowany na 25 maja 1945 r. dokument był właściwie historyczno - strategiczną rozprawą

Glucholazy - celkový pohled na město

na temat Ziemi Kłodzkiej. W konkluzji Boek stwierdzał, że z zajęciem Kłodzkiego nie należy się ociągać i domagał się uzyskania od Rosjan zgody na przejęcie tam władzy przez wojska czechosłowackie. Jednocześnie generał wyrażał nadzieję, że kwestię tą uda się rozwiązać z Polską po przyjacielsku, nie wykluczając jednakże możliwości konfrontacji.⁶

Jednocześnie czechosłowacki sztab generalny rozpoczął przygotowania operacyjne do przekroczenia przedwojennych granic Republiki. Drugiego czerwca gen. Boek wydał dowódcy okręgu Brno tajną instrukcję, mającą służyć „*vojenské úpravě státních hranic na severu země Moravsko - slezské v prostorech, kde výběžky německého území zmenšují hloubku obranného prostoru*”. Celem tej operacji miało być zabezpieczenie Bramy Morawskiej, poprzez zajęcie rejonu Głubczyce - Koźle - Racibórz, a także zajęcie węzła kolejowego Glucholazy oraz przejęcie kontroli nad traktem kolejowym Jeseník - Albrechtice. Do działań w rejonie Glucholaz przeznaczone miały być jednostki 7 Dywizji Piechoty, wzmocnione częścią sił 1 Czechosłowackiej Brygady Pancerniej. W instrukcji nie podano terminu rozpoczęcia operacji.⁷

Ostrożność ta wynikała przede wszystkim z pobudek natury politycznej. Nie bez znaczenia był także fakt, że koncentracja wszystkich wyznaczonych sił mogła się przeciągnąć - np. 1 Czechosłowacka Brygada Pancerna znajdowała się wówczas na linii demarkacyjnej, podlegając dowódcy amerykańskiego XXII Korpusu, a pod komendę czechosłowacką przeszła dopiero 1 września 1945 r.⁸

W tym samym czasie, w związku z przejmowaniem przez Polaków i Czechów terenów przygranicznych doszło tam do szeregu incydentów. Na początku maja przygraniczny czeski starosta przystąpił do organizowania w Jarnołtowie, Jasienicy Górnej i Kalkowie z tamtejszych Niemców podległej sobie milicji, sygnalizując jednocześnie zamiar przejęcia rejonu przygranicznego z Otmuchowem włącznie. Poczynaniom tym kres położyły dopiero interwencje starosty nyskiego, Wincentego Karugi w radzieckich komendanturach wojennych. O powolnym zajmowaniu przez Czechów przygranicznych gmin raportował także pełnomocnik do spraw przemysłu na powiat i miasto

Nysę.⁹ Do naruszeń granicy dochodziło także w powiecie prudnickim.¹⁰

W dniu 20 maja lokalny rosyjski komendant wojenny, mimo interwencji starosty Karugi, zakazał objęcia obowiązków przybyłemu do Burgrabie polskiemu wójtowi. W tym czasie po drugiej stronie granicy pełnił już obowiązki przedstawiciel administracji czechosłowackiej, obejmując swą jurysdykcją także leżącą po polskiej stronie wieś Sławnikowice.¹¹

W pierwszych tygodniach po zakończeniu wojny Czesi regularnie dokonywali rekwizycji w leżącym u podnóża Kopy Biskupiej Jarnońtówku, pozostawiając pokwitowania w języku rosyjskim z podpisem komisarza straży granicznej w Złatých Horách. Przybyły na miejsce burmistrz Głucholaz Szymon Koszyk poinstruował tamtejszego, wówczas jeszcze niemieckiego sołtysa, że Czesi nie mają prawa przebywać w tej wsi. Towarzyszący burmistrzowi kierownik szkoły w Głucholazach Edward Mrożek wywiesił na budynku miejscowej szkoły polską flagę, która poprzedniego dnia została przez Czechów usunięta i zastąpiona flagą czeską.¹²

Do bezprawnych rekwizycji dochodziło także w innych miejscowościach. W Kalkowie w ostatniej chwili udaremniono demontaż i wywóz młyna wraz z zapasami zboża. Liczba przeprowadzanych przez Czechów na terenie tej gminy rekwizycji została ograniczona dopiero na początku czerwca, z chwilą gdy radziecka komendantura wojenna w Paczkowie przekazała stronie polskiej znajdujące się tam obiekty gospodarcze, a na teren gminy weszła polska milicja.

Linie graniczną w maju 1945 r. traktowała bez specjalnego respektu także strona polska. W porozumieniu z pełnomocnikiem do spraw przemysłu na miasto i powiat Nysa, niemiecki dyrektor głucholaskiej papierni zapuszczał się do 100 kilometrów w głąb terytorium Czech, ściągając stamtąd wywiezione wcześniej z jego zakładu urządzenia i maszyny. Podobne działania podejmował także dyrektor Okręgowych Sieci Elektrycznych w Nysie.¹³

Do największych napięć we wzajemnych stosunkach doszło w połowie czerwca 1945 r. 12.06. oddziały czechosłowackie przekroczyły granicę w Raciborskiem.¹⁴ Jednocześnie do Karlovy Studánky skierowany został zmotoryzowany batalion fizylierów 1. čs. samostatné tankové brigády, a do Vrbna i Jesenika oddziały wspomagające.¹⁵

W tym czasie kierownik placówki Przemysłowej Grupy Operacyjnej w Głucholazach meldował o koncentracji znacznych sił czechosłowackiej żandarmerii, która otrzymała zadanie zajęcia węzła kolejowego i oczyszczenia miasta z Polaków. Jednocześnie zwracał on uwagę na niemożność obsadzenia granicy przez nieliczne siły milicyjne oraz na fakt, że pretensje czeskie sięgają Nysy i Grodkowa. Raport kończyła prośba o jak najszybsze udzielenie pomocy. Zapowiedź zajęcia siłą spornych terenów usłyszeli także 17 czerwca zatrzymani na terenie Czechosłowacji w trakcie poszukiwań wywiezionych z Nysy składów elektrotechnicznych członkowie tamtejszej grupy operacyjnej Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów i Ministerstwa Przemysłu.¹⁶

Sytuację uspokoiło przybycie nad granicę regularnych jednostek Wojska Polskiego. Do Paczkowa i Głucholaz przybyły dwa bataliony 25 Pułku Piechoty. 22 czerwca 1945 r. dowódca 10 Dywizji Piechoty wyznaczył komendantów wojskowych Paczkowa, Otmuchowa, Głucholaz, Prudnika, a także, co dziwne, leżącej przecież po czeskiej stronie granicy Vidnavy.¹⁷

Zdaniem starosty Karugi, efektem obsadzenia granicy było zaprzestanie przez Czechów wypadów na polskie terytorium, ustanie związanych z tym rekwizycji oraz wyciszenie czechosłowackiej propagandy.¹⁸ Jednak drobne incydenty nadal miały miejsce. Dnia 9 lipca 1945 r., korzystając z chwilowego opuszczenia placówki granicznej przez polskich żołnierzy, do biura gminnego w Konradowie przybyło siedmiu czechosłowackich żandarmów i milicjantów ze Złatých Hor, gdzie oświadczyli, że tereny po Nysę należeć będą do Czechosłowacji. Następnie udali się oni w kierunku Głucholaz. Jesienią 1945 i wiosną 1946 r. pojawiły się problemy z dostępem do leżących po obu stronach gra-

Glucholazy - lázně

się po drugiej stronie granicy manifestacjach poświęconych kwestii terytorialnej.²¹

Pod koniec 1945 r. dyplomacja polska wystąpiła z inicjatywą podjęcia bilateralnych rozmów na dzielące obie strony tematy. Przygotowując się do nich, grupa rzeczoznawców opracowująca uwagi do wymiany terytoriów pomiędzy oboma państwami, zaproponowała w odniesieniu do Glucholaz ewentualność wymiany węzła kolejowego i osiedla, łącznie o powierzchni 64 km. kw. za Zaolzie lub zaoferowanie południowemu sąsiadowi korzystnych warunków tranzytowych. Przeprowadzone w lutym 1946 r. w Pradze rokowania zakończyły się zupełnym fiaskiem, a do dyskusji nad wymianą terytoriów w ogóle nie doszło.²²

Niepowodzenie praskich rozmów odbiło się na atmosferze w rejonach pogranicznych. Pojawiły się pogłoski o przejęciu przez Czechosłowację rejonów Głubczyce, Raciborza i Glucholaz. W marcu 1946 r. regionalny „Głos Prądnika” łączył pojawienie się tych pogłosek z makiaweliczną wręcz akcją niemiecką, wykorzystującą czeskich szowinistów do sparaliżowania akcji zasiedlania polskich Ziemi Zachodnich.²³

O podobnych pogłoskach, wywołujących niepokój ludności, wspominał także w sierpniu 1946 r. w swym sprawozdaniu wójt gminy Glucholazy Wieś.²⁴

W marcu 1946 r. dyskutowano w Pradze nad problemami komunikacji pomiędzy oboma krajami. Przejście kolejowe Glucholazy - Mikulovice wraz ze stacją zdawczo - odbiorczą w Glucholazach przeznaczono wówczas do wzajemnej komunikacji, zalecając jego niezwłoczne uruchomienie. Sprawa uległa jednak zwłoce, gdyż 24 kwietnia 1946 r. Praga wystąpiła do przedstawicieli Wielkiej Czwórki z notą w sprawie rektyfikacji granic. W przedstawionym wówczas programie terytorialnym żądano także stacji kolejowej w Glucholazach. Jednocześnie rozwinięto szeroko zakrojoną akcję propagandową. W jej ramach 5 i 6 lipca zorganizowano na Pradziadzie obchody wyzwolenia Jeseníków. W tydzień później, 14 lipca Matice opavská zorganizowała w Opawie tzw. Matiční den, będący około 45 tysięcznym zgromadzeniem. Jedno z towarzyszących tej imprezie haseł brzmiało: „*Hlucholazy naší cestou do Prahy*”. Jej uczestnicy wystosowali do władz Republiki dwa memoranda. W pierwszym domagano się m.in. zmiany granicy w rejonie Glucholaz i Javorníka, zaś w drugim, jeden z punktów mówił o potrzebie zabezpieczenia komunikacji Jeseníka z resztą Śląska, poprzez uzyskanie linii kolejowej przez Glucholazy.²⁵

W czerwcu 1946 r. Moravskoslezský zemský národní výbor - expositura v Moravské Ostravě wystosował do rządu w Pradze memoriał, w którym domagano się przyłączenia do Czechosłowacji, oprócz okręgów raciborskiego, głubczyckiego, kozielskiego, głogówieckiego i kłodzkiego także rejonu Prudnika i Paczkowa.²⁶

W następnych miesiącach jednak propaganda ta, w związku ze wznowieniem pod naciskiem władz ZSRR przez obie strony rozmów, stopniowo była ograniczana. Okres wzajemnych animozji zamk-

nicy pól. Utrudnienia te spotkały Czechów z gminy Ondřejovice, posiadających grunty na terenie Podlesia, oraz polskich rolników z okolic Glucholaz.¹⁹

W Dniu 14 października dziennik „Nová svoboda” podał nedorzeczną informację o formowaniu w rejonie Pokrzywnej, Moszczanki i Nowej Wsi, jakoby za przyzwoleniem władz polskich, niemieckiego Sudetendeutsche Freikorps.²⁰ W grudniu 1945 r. placówka Wojsk Ochrony Pogranicza informowała o odbywających

nęło podpisanie 10 marca 1947 r. Układu o Przyjaźni i Wzajemnej Pomocy, jednak unormowanie kwestii szczegółowych, w tym tranzytu kolejowego przez Głuchołazy oraz szczegółowego przebiegu granicy nastąpiło w latach następnych.

POZNÁMKY

1. KASTORY, A.: Czechoslovakie plany rektyfikacji granic historycznych z Niemcami na przełomie 1918/1919 r. In: Rocznik Dydaktyczny WSP Kraków. Z. 43, prace historyczne VI. Kraków 1972, s. 311-312; SZYMKOWICZ, P.: Czechoslovakie rozszerezenia terytorialne wobec Głuchołaz w latach 1918 - 1958. In: Śląsk Opolski, nr 4. Opole 1998, s. 28.
2. VALENTA, J.: Připojení Hlučínska k Československé republice. In: Slezský sborník, č. 1. Opava 1960, s.1-17.
3. PAŁYS, P.: Kłodzko, Racibórz i Głubczyce w stosunkach polsko - czechosłowackich w latach 1945 - 1947. Opole 1997, s. 19-20.
4. HLUŠIČKOVÁ, R.: Kladsko a Československo v letech 1945-1947. Studie a dokumenty. Kladský sborník - Supplementum I. Hradec Králové - Wrocław 1999, s. 6-7.
5. KAPLAN, K. - ŠPIRITOVÁ, A.: ČSR a SSSR 1945-1948. Dokumenty mezivládních jednání. Brno 1997, dok. č. 13, s. 36-37.
6. PAVLÍČEK, J.: Neúspěšné snahy československé diplomacie o získání části Horního Slezska v letech 1945-1947. In: Slezsko v dějinách českého státu. Sborník příspěvků z vědecké konference k 50. výročí Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Opava 1998, s. 371.
7. BÍLEK, J.: Vojenské aspekty čs.-polského sporu o Těšínsko v roce 1945 (Vyhrocení situace v červnu 1945). Historie a vojenství, č. 2. Praha 1999, s. 329.
8. HUŇÁČEK, P.: Od Dunkerque a Plzeň do Prahy. Brno 1997, s. 61.
9. PAŁYS, P.: Administracja polska wobec ludności czeskiej na pograniczu polsko - czechosłowackim w latach 1945 - 1947. In: Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka. Nr 2. Wrocław 2000, s. 217.
10. Archiwum Państwowe w Katowicach, Urząd Wojewódzki Śląski - Wydział Ogólny, sygn. 30, sprawozdanie okresowe starosty prudnickiego za okres od 11.05. do 31.05. 1945 r.
11. SZYMKOWICZ, P.: op. cit., s. 28.
12. SZYMKOWICZ, P.: op. cit., s. 29.
13. PAŁYS, P.: Administracja polska s. 218.
14. Szerzej na ten temat patrz: BÍLEK, J.: op. cit.; PAŁYS, P.: W kwestii czeskiej akcji zbrojnej w Kłodzkiem, Głubczyckiem i Raciborskiem oraz polskiej na Śląsku Cieszyńskim. In: Pamiętnik Cieszyński. T. 13. Cieszyn 1998, s.44-49.
15. KROL, J.: Československo - polský spor o Těšínsko v květnu a červnu 1945. In: Slezsko v československo - polských vztazích 1918 - 1947. Opava 1991, s. 63.
16. PAŁYS, P.: Administracja polska s. 220.
17. WYDRA, W.: Dziesiąta Sudecka. Warszawa 1977, s. 477.
18. PAŁYS, P.: Kłodzko, Racibórz..... s. 41.
19. SZYMKOWICZ, P.: op. cit., s. 29.
20. JANÁK, D.: Neklidná hranice I. In: Časopis Slezského zemského muzea. Série B. Č. 1. Opava 1993, s. 70.
21. PAŁYS, P.: Kłodzko, Racibórz....., s. 42.
22. PAŁYS, P.: Kłodzko, Racibórz....., s. 43-44.
23. PAŁYS, P.: Kłodzko, Racibórz....., s. 51.
24. PAŁYS, P.: Polsko - czechosłowackie kontrowersje graniczne na Opolszczyźnie w latach 1945 - 1947. In: Opole. Nr 7-10. Opole 1990, s. 18.
25. SZYMKOWICZ, P.: op. cit., s. 30.
26. PAŁYS, P.: Memorial Morawskośląskiej Krajowej Rady Narodowej Ekspozytury w Morawskiej Ostrawie

z 14 czerwca 1946 r. jako przykład argumentacji uzasadniającej czechosłowackie roszczenia terytorialne na Opolszczyźnie w latach 1945 - 1947. In: Kwartalnik Opolski. Nr 3-4. Opole 1996, s. 76-81.

Resumé

Nisko v polsko-československých vztazích z let 1945-1947

Po ukončení 2. světové války, podobně jako v letech 1918-1919, usilovalo Československo o změnu historické česko-německé hranice. Týkalo se to zejména Kladska a Niska. Na jaře 1945 došlo v pohraničí k řadě oboustranných incidentů, naštěstí ne hrozivých. I když řada iniciativ žádala přivtělení celého Niska k Československu, cílem vlády v Praze bylo hlavně získání železničního uzlu Glucholazy. Československý generální štáb začal v červnu 1945 připravovat vojenskou operaci, k níž byla vyčleněna 7. pěší divize a část 1. čs. tankové brigády. Na druhé straně do Pačkova a Glucholaz byly dislokovány dva polské prapory 25. pěšího pluku. 9. července využilo chvilkového opuštění pohraničního stanoviště polskými vojáky 7 československých četníků ze Zlatých Hor. Obsadili obecní úřad v Konrádově, kde vyhlásili, že území až po Nisu bude patřit Československu. Na přelomu let 1945-1946 polská diplomacie přišla s iniciativou k zahájení bilaterálního jednání. Na jejich základě byla polská strana připravena k výměně města Glucholazy o rozloze 64 km² za část teritoria za řekou Olza. Ale poněvadž Praha nemínila tento problém spojovat se svými teritoriálními nároky, diskuse nad polským návrhem prakticky ani nezačala. Naopak se stupňovaly propagandistické nepřátelsky laděné akce. Během Matičního dne 14. 7. 1946 v Opavě zaznělo heslo „Glucholazy naší cestou do Prahy“. Účastníci shromáždění zaslali do Prahy dvě memoranda, v nichž žádali změny státní hranice v oblasti Glucholaz včetně zabezpečení železničního uzlu a Javorníku. Až pod nátlakem Sovětského svazu byly obnoveny československo-polské rozhovory. Dobu vzájemných neshod ukončilo 10. 3. 1947 podepsání polsko-československé smlouvy o přátelství a vzájemné pomoci. Ta umožnila vyřešení problémů s československou železniční přepravou přes Glucholazy. Drobné úpravy hranic se uskutečnily až v r. 1959.

Die Region Neisse im Rahmen der polnisch-tschechoslowakischen Beziehungen in den Jahren 1945 - 1947

Ähnlich wie in den Jahren 1918 - 1919 strebte die Tschechoslowakei nach Beendigung des 2. Weltkriegs eine Änderung der tschechisch-deutschen Grenze an. Dies betraf insbesondere die Region Glatz und die Region Neisse. Im Frühjahr 1945 kam es im Grenzgebiet zu einer Reihe beiderseitiger Zwischenfälle, die zum Glück nicht bedrohlich waren. Wenn auch eine Reihe von Initiativen darauf gerichtet waren, die Einverleibung der gesamten Region Neisse in die Tschechoslowakei zu fordern, bestand das Ziel der Regierung in Prag hauptsächlich in der Gewinnung des Eisenbahnknotenpunkts Ziegenhals. An der Jahreswende 1945 - 1946 war die polnische Seite zum Austausch dieser Stadt mit einer Fläche von 64 km² gegen einen Teil des Territoriums hinter dem Fluss Olsa bereit. Weil aber Prag nicht gedachte, dieses Problem mit seinen territorialen Forderungen zu verbinden, begann die Diskussion über den polnischen Vorschlag praktisch erst gar nicht. Im Gegenteil gradierten propagandistische, feindlich gestimmte Aktionen. Erst unter dem Druck der Sowjetunion wurden die tschechoslowakisch-polnischen Gespräche wieder aufgenommen. Die Zeit der beiderseitigen Misshelligkeiten wurde am 10.3.1947 mit der Unterzeichnung des polnisch-tschechoslowakischen Vertrags über Freundschaft und gegenseitige Hilfe beendet. Dieser Vertrag ermöglichte die Lösung der Probleme, die mit dem tschechoslowakischen Eisenbahntransport über Ziegenhals verbunden waren.

Drobnosti

Katedra vodoléčby na Gräfenberku ?

Významným pacientem gräfenberských lázní byl vévoda Adolf von Nassau.¹ Poprvé přijel na Gräfenberk v r. 1855 ve stavu, který - jak sám napsal - ho opravňoval k myšlence, že jeho život brzy skončí. Léčba Priessnitzova nástupce Josefa Schindlera byla mimořádně úspěšná a vévoda Adolf se pak na Gräfenberk opětovně vracel.² Zdejší vodoléčbou byla tak zaujat, že na území Nassavska zřídil tři vodoléčebné ústavy.³

V r. 1862 se nassavská vláda obrátila na rakouskou vládu s podnětem, aby na Gräfenberku byla zřízena univerzitní katedra vodoléčby vedená Josefem Schindlerem. V „Pro memoria“ předloženém císařskému dvoru ve Vídni obsáhle líčí účinky vodoléčby chronických nemocí, při akutním onemocnění, ale též použití vody jako prevence pro zachování zdraví. Avšak uvádí „Pro memoria“ *„žádná teorie, žádné studium literatury nemůže samo o sobě nahradit co vidíme na vlastní oči, co prožijeme u lůžka nemocného při sledování uzdravovacího procesu při použití vodní kúry. Nic není nebezpečnějšího a nevede spíše k omylům než použití vodních procedur přinesených z univerzitních studií o způsobu použití tohoto léčebného prostředku“*. Se zřetelem na budoucí generace lékařů nassavská vláda proto navrhla praktické vyučování vodoléčbě jako podmínku pro přípuštění ke druhé medicínské státnici. Za tím účelem by měli studenti pobývat jeden rok na Gräfenberku; kratší doba by nebyla zárukou, že vodoléčbu důkladně poznají. Na závěr by studenti skládali teoretickou zkoušku před komisí, jak je obvyklé u zkoušek pro speciální obor lékařství. V návrhu se pamatuje i na chudé studenty: jim by mělo být poskytnuto stipendium ve výši 500 zlatých.⁴

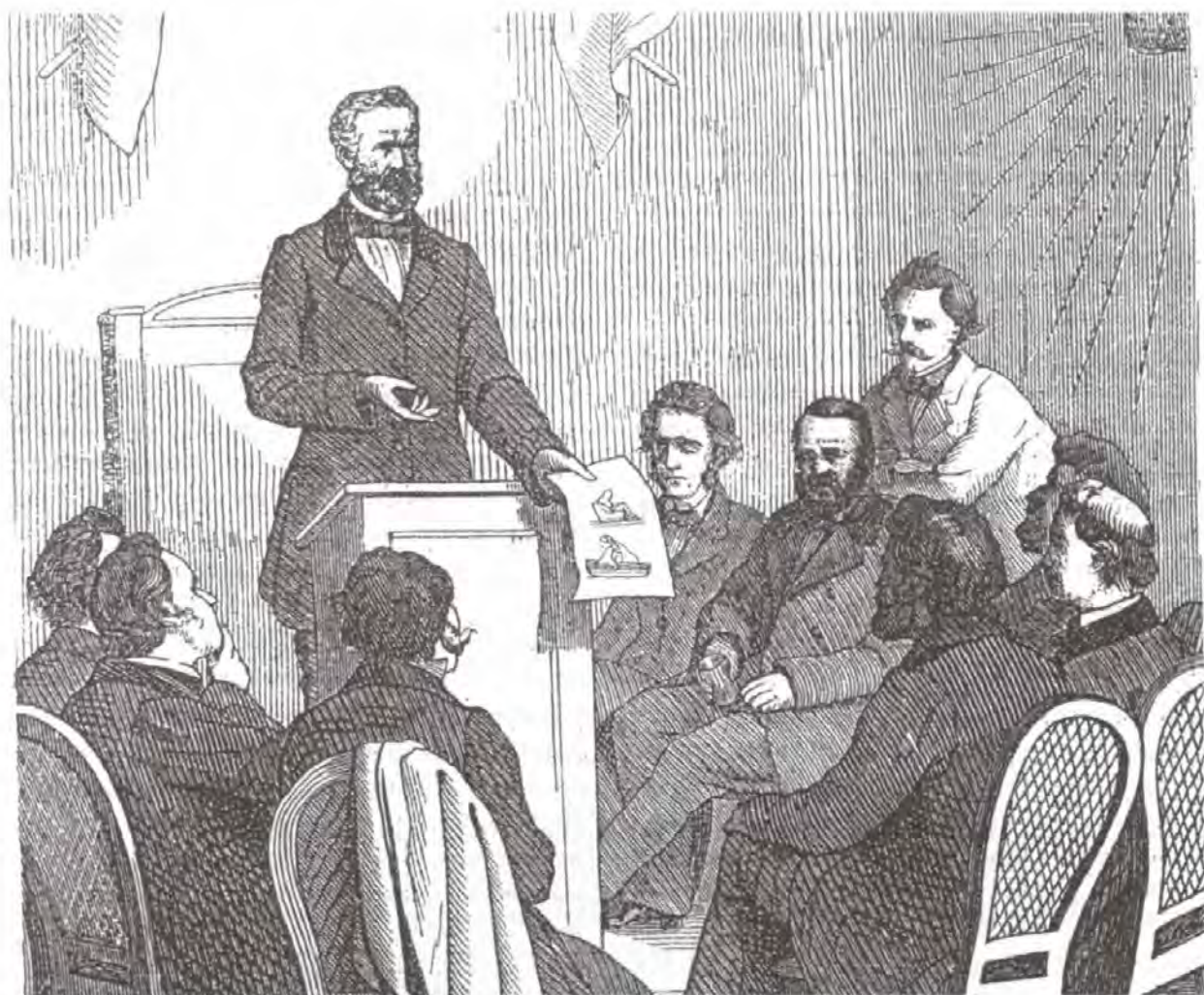
Rakouská vláda zaslala tento podnět k vyjádření J. Schindlerovi. Ten projevil souhlas převzít teoretickou i praktickou výuku studentů za podmínky, že studenti i sami na sobě vyzkoušejí vodoléčbu a podrobí se obvyklé dietě. Na výuku podle Schindlera postačí doba od počátku dubna do konce listopadu a stipendium 400 zlatých. K povzbuzení zájmu prohlásil, že je ochoten přijmout pak jednoho nebo dva studenty, kteří se nejvíc osvědčí, za své asistenty s ročním platem 800 zlatých.⁵

Podnět nassavské vlády se nerealizoval. Na dotaz autora článku odpověděl Institut für Geschichte der Medizin der Wiener Universität, že zmíněné „Pro memoria“ ani jiné doklady o této věci v jeho archivu nejsou.⁶

I když další osud podnětu nassavské vlády z r. 1862 není znám, je zajímavá jeho časová příbuznost s děním na vídeňské univerzitě. V r. 1864 byl zde habilitován na obor vodoléčby Wilhelm Winternitz, žák Schindlerův, který vodoléčbě věnoval svůj celoživotní vědecký zájem a stal se „otcem vědecké vodoléčby“.⁷ Winternitz vysoce hodnotil objevy Vincenze Priessnitze a jeho prvenství, o němž ve své rozsáhlé knize „Hydrotherapie“ mj. napsal: „Nová epocha vodoléčby se datuje vystoupením Vincenze Priessnitze.“⁸

Podnět nassavské vlády je významným uznáním gräfenberské vodoléčby a umění Priessnitzova nástupce Josefa Schindlera a tím i součástí historie těchto lázní.

Miloš Kočka

J. Schindler přednáší na Gräfenberku lékařům

POZNÁMKY

1. Adolf von Nassau (24. 7. 1817 - 17. 11. 1905) vládl do r. 1866, kdy Nassavsko bylo Pražským mírem připojeno k Prusku (dnes je součástí spolkových zemí Rýnsko-Falc a Hessensko). V r. 1889 při skončení personální unie Nizozemí s Lucemburskem (kde podle ústavy nesměla vládnout žena) byl povolán jako velkovévoda na lucemburský trůn.
2. SOkA Jeseník, Kurlisten 1855-1887.
3. Königstein, vedený zdrav.radou Med.dr. D. Pinglerem, Kronthal bei Kronberg a Nerothalb bei Wiessbaden, vedený Med. Dr. S. Löwenherzem.
4. Der Wasserfreund, roč. 1862, č. 5.
5. Tamtéž.
6. Korespondence autora s Univ. Doz. Dr. Manfredem Skopec, července 2000 - únor 2001.
7. LESKI, Erna: Die Wiener medizinische Schule im 19. Jahrhundert. Wien 1965.
8. WINTERNITZ, W.: Hydrotherapie. In: Ziemssens Handbuch der allg. Therapie. Bd. II/3. Leipzig 1881. s. 62.

Popis gräfenberských lázní a první medailon V. Priessnitze v českém tisku

Před časem jsem na stránkách Severní Moravy publikoval drobný příspěvek, přibližující čtenářské veřejnosti dvě česky psané dobové zprávy o lázních Gräfenberku.¹ Obě byly otištěny v časopise Poutník, jedna v roce 1847, druhá o rok později. Uvedl jsem zároveň, že se jedná zřejmě o první česky zveřejněné stati o stále proslulejších lázních i jejich zakladateli. Při studiu dobového novinového a časopiseckého tisku jsem však narazil na ještě dva starší články týkající se lázní a jejich zakladatele Vincenze Priessnitze,² které nás přivádějí na samý počátek 40. let 19. století.³ První z nich byl otištěn v časopise Květy, v č. 6 ze 6. února 1840. Zmíněné periodikum, existující dodnes, vychází v Praze pod uvedeným názvem od r. 1834. Bezprostředně však navazuje na ještě staršího předchůdce, jehož vydavatelem byl Jan Hostivít Pospíšil (1785-1868), proslulý nakladatel z Hradce Králové. Ten v r. 1826 zakoupil v Praze tiskařský podnik vdovy Veroniky Šollové, v němž r. 1828 začal tisknout časopis nazvaný Jindy a nyní, s honosně barokním podtitulem „Sbírka obrazů pamětihodných osob, věcí a příběhů z minulosti a přítomnosti; s připojeným popsáním a jiným rozmanitým vypravováním“. V r. 1831 sice dočasně zanikl, ale potřeba časopisu, který by přinášel zprávy o české literatuře, divadle, hudbě a vůbec o českém kulturním životě byla příliš velká a dobově aktuální. Tak došlo za účasti Pospíšilova syna Jaroslava (1812-1889) k jeho obnovení, když už začátkem roku 1833 vycházel týdně vždy ve čtvrtek, tenkrát s podtitulem „Národní zábavník pro Čechy, Moravany a Slováky“. Odběratelům, jichž bylo tehdy 289, přinášel krátké povídky, básně, drobnosti, umělecké recenze, hospodářské úvahy i dopisy čtenářů. O rok později změnil název na Květy české a v r. 1835 vycházel již jen s označením Květy. To byl už jejich redaktorem budoucí proslulý literát a dramatik Josef Kajetán Tyl (1808-1856),⁴ za jehož vedení se Květy staly oblíbeným listem, když počet odběratelů dosáhl 850 a počet čtenářů byl řádově několikrát vyšší.⁵ Květy se zároveň staly pestrá knihou společenského a kulturního českého života, do níž přispívali čeští dopisovatelé. Tak se v rubrice Denní kronika začátkem února 1840 objevil i nepodepsaný příspěvek, zachycující život v tehdy módních lázních, slezském Gräfenberku, dnes nedílné součásti města Jeseníku. Autor je poznal nepochybně z vlastní zkušenosti.

Zmiňuje se také o léčiteli Priessnitzovi, a co je zajímavé, ví také o jeho konkurentu zvěrolékaři Josef Weissovi (1795-1847), který metodu vodoléčby uplatňoval ve vlastním ústavu přímo v tehdejší Frývaldově snad už od r. 1835.⁶

Druhý článek, v titulu zmíněný Priessnitzův medailon, přinesla Česká včela ve svém jednapadesátém čísle z 28. června 1842. Citované noviny tehdy vycházely dvakrát týdně v Praze a spolu s Pražskými novinami a časopisem Květy to byla vlastně hlavní česká periodika, které mělo česky mluvící obyvatelstvo nejen Čech, ale i Moravy, resp. Slezska, k dispozici. Je nutno ještě uvést, že Česká včela byla oficiálně zábavnou přílohou Pražských novin, souběžně řízených a redigovaných jedním redaktorem, většinou některým z významných českých literátů. Např. v letech 1834-1835 obě tiskoviny řídil František Ladislav Čelakovský, od roku 1846 zase Karel Havlíček Borovský. V roce 1842 pak byla redaktorem neméně známá osobnost, herec a autor řady českých vlasteneckých divadelních her Jan Nepomuk Štěpánek (1783-1844).

V roce 1842 tedy Česká včela otiskovala nepravidelně „Galerii znamenitých osobností našich časů“, jejíž původce, skrytý pod neprůhledným pseudonymem Miroslav, celkem v 16 pokračováních přinesl životopisné medailónky osobností, které z různých důvodů považoval pro svou dobu za významné nebo pro tehdejší publikum za zajímavé. Jména baronky ze Stael-Holsteinů, Josefa Berglera, Alexandra Burnese, Daniela Františka Aubra nebo Alexandra Lzoma z Köröse a dalších nám však dnes asi nic neřeknou - s jednou výjimkou. Jedenáctý článek ze svého cyklu totiž autor věnoval Vincenzi Priessnitzovi, „vodnímu lékaři v Gräfenberku“, jehož krátkou charakteristiku i to, proč proslul, přináší.

Oba články jsou následně otištěny.⁷ Svým obsahem (a v návaznosti na dva mnou již otištěné příspěvky) dokládají, že Priessnitzova reflexe v dobové společnosti byla v českém i německém prostředí téměř souběžná. Zdánlivě daleko větší počet příspěvků o „vodním“ doktorovi, jeho léčebných metodách a lázních v Gräfenberku v německém než česky mluvícím prostředí nebyl dán menším zájmem, ale spíše faktem malé početnosti česky tištěných novin a časopisů v 30. a 40. letech 19. století. *Zdeněk Fišer*

POZNÁMKY

1. FIŠER, Z.: Dvě dobové zprávy o Gräfenberku. Severní Morava, sv. 65, 1993, s. 19-28..
2. K němu např. sborník Vincenz Priessnitz 1799-1851. Almanach k 200. výročí narození. Jeseník 1999.
3. Nezná je ani nejnovější Bibliografie okresu Jeseník, Brno 2002.
4. Květy Tyl redigoval v letech 1833-1836 a znovu od r. 1841.
5. Údaje čerpám ze stati DOUBRAVA, A.: Jan Hostivít Pospíšil a jeho královéhradecké nakladatelství v 1. polovině 19. století. In: Národní obrození severovýchodních a východních Čech. Fontes musei Reginahradecensis 8, 1971, s. 6-21, zvláště 8-9.
6. Podrobněji o něm SAJNER, J.-KŘÍŽEK, V.-ŠINDELÁŘ, J.: Zvěrolékař Josef Weiss (1795-1847), spoluzakladatel moderní vodoléčby. Severní Morava, sv. 53, 1987, s. 24-29.
7. Oproti originálu jsem u obou upravoval pravopis při psaní au = ou, ss = š, w = v. V zčeštělé podobě (Priznic) jsem také ponechal autorovo psaní Priessnitzova příjmení. Nepovažoval jsem dále za nutné opravovat některé omyly či nepřesnosti, které se v článcích objevují.

PŘÍLOHY

Časopis Květy, 1840, Denní kronika

Zdá se, že konečně celý svět pouze vodou hojiti se bude. Viděti to lze v Gräfenbergu. Letního času nachází se tam někdy přes 1000 koupelných hostů, a ku konci předešlého roku bylo jich tam ještě 500. Pamětihodno jest viděti, kterak lidé vznešeného světa v bídnych chatřích na dřevěných lavicích sedíce Bohu děkují, že aspoň prkennou zdí od milých hovádek oddělení jsou. Koupele jsou na nejvyšších místech zřízené, chatrné prkenné přihrádky, kdež neustále pět neb šest churavců očekává, až se zavolá „svlíkati se!“, načež ten, který nejdříve byl přišel, svůj uzlík s přikryvadly rozváže a nahý svého předchůdce střídá. Pro ženské jsou dvě koupele určeny, pro mužské jest jich šest. V síni, kdež denně přes 400 osob jídá, jest dostati ku snídani vodu, mléko a chléb s máslem, čímž každému dle libosti poslouženo bývá. V poledne podává se slabá polívka, hovězí maso a smažená kuřátka mimo jiná lehká jídla, a vody v hojnosti se pívá. Všechny lihoviny a pivo přísně jsou zapovězeny. Služebnictvo zde velmi bručí a horlí, neboť se skrovnou stravou, jako její vrchnost, za zvláštním hostinským stolem se pokojiti musí. Při stole bývá velmi veselo, společnost v neustálém pohybování. Priesnitz sedává se svým tajemníkem a dozorcem koupelním dole u stolu, dává sobě audience, dělá však s vévodou, hrabětem anebo kněžnou právě tak málo okolku, jakože se selkou z tamějšího okrsku; nezhojitelných brzo vypovídá. Ve Freivaldě, malém městyši na podnoží vrchu, na němž Gräfenberg leží, zřídil dobytčí lékař jménem Weiss podobný hojebný ústav, a přijímá ty, které Priesnitz odbývá, poněkud i některé vyhojí. Tam z většího dílu vzácnější svět bydlí. V Gräfenbergu jest viděti mnoho mladých ztrápených postav: chromých, shrbených a o berlí chodících. O tom však panuje jediný hlas, že Priesnitz nemoce, kterých lékařové jenom jedem (rtuti) zhojiti mohou, ouplně z kořene vodou vyhojí. Jest tu mnoho Uhrů, něco Švédů, Poláků, ruských strážních důstojníků z Petrohradu a znamenitých Angličanů. Čtyřspřežní skvostné vozy viděti jest každé okamžení. Churavci mají v předepsaném léčení dosti zaměstnání, neboť nevycházejí téměř ani ze sedačích, stříkacích, poticích a mycích koupelí; na každém domku v Gräfenbergu vlají vlněná přikryvadla a lázenské pláště, a všude jsou vany ku koupelím pohotově. Voda je zde tak čistá a studená v nejparnějším létě, jako skoro nikde jinde. A tážeme-li se: odkud Priesnitz své vědomosti má? On jich před dvaceti roky u svých volů, ježto studenou vodou léčil, nabyl, a dosáhl přitom tak bystrého zraku, že každému, s nimižto pět minut hovoří, poví, co mu chybí. Svých nemocných navštěvuje větším dílem v lázni, a má před jinými lékaři tu přednost, že je všechny nahé vidí. Má-li kdo zácpu, musí do studenější vody; trpí-li na ujímání, bývá tím samým způsobem léčen. Zkrátka, voda léčí všecko, ale zdlouha; některý musí tam třeba tři čtvrti léta setrvati.

ČESKÁ VČELA.

Číslo 5.

Dne 18. Ledna.

1842.

Na lajopis tento, tředně dwafrát po půl ardu mocházegci, předplácí se na čtyř lita 45 fr. št. w Nowinárně
(na Starém městě w bývalém klášterě sw. Anny č. 211).

Noviny Česká včela, 1842, Galerie znamenitých osob našich časů

Vincenc Priznic, vodní lékař v Gräfenberku, narozen na začátku běžícího století tamtéž, kde jeho otec zámožný rolník byl. Ve vsi, jako všechny tamější děti vychován, převzal, když otec jeho oslepnul, hospodářství. O počátku, kdy Priznic na užívání vody k hojení svou pozornost obrátil, vypravuje se rozličné. Pravdě nejpodobnější jest, že k jeho rodičům kramář přicházel, který s železným zbožím obchod vedl, čímž si často ruce poranil a chůzí nohy otlačil. Tento muž myl si ruce a nohy vodou a rány obvazoval si mokrým klocem, a tím jednoduchým prostředkem vyhojil si ruce i nohy. Nic nebylo přirozenějšího, než že i mnozí jiní, majíce rány, do Priznicova domu se utíkali, ano i z okolí přicházeli, když jim povědomo bylo, že tam kramář noclehuj. Priznic nevšímaje si toho všeho, hleděl svého hospodářství. Když ale kramář věkem sešlý více nepřicházel, tu teprv počal Priznic sám hojení vodou. Jeho pozornosti jest aspoň za všeliký způsob co děkovati, jenž rozličnost nemocí požadoval; předce však musí se uznání této zásluhy omeziti, povážíme-li že, Priznic při nedostatku všech lékařských náhledů pouhou smělostí a odvážlivostí do hojení těžších nemocí se pouštěl, a dejme tomu, že by i uzdravení následovalo, není posud dokázáno, neděkuje-li za to pozdravený pouze pozeňnanému živlu čili rozličnosti upotřebování vody dle navedení Priznice.

Priznic obstarával své hospodářství, a toliko když jím zaměstnán nebyl, uděloval doma nemocným radu aneb i k nim docházel, nečině nic jiného, než že díl, který bolel, mokrou houbou třel, kterou dobře zaobalenou při sobě nosil, takže lidé houbě zázračnou mocnost připisovali. Od roku 1826 začali i cizinci do Gräfenberku přicházeti, kde se mnoho neděl zdržovali, aby si radu udělovati dali. Priznic zastával posud ještě povinosti svého selského stavu, a nemocní, zůstávše po celý den sami, přemejšleli z dlouhé chvíle, jak by se při potřebování vody to nebo v ono změnit dalo. Z umývání přišli ku koupání, a mnozí, kteří věděli, jaké oučinky ruské lázně působí, vydali tělo své, nejvejš zohřítí, nejstudenější lázni. Jiní, kteří na svých procházkách pramen našli, svedli vodu do struh až žlábků, a postavivše se pod její spád, očekávali uzdravení svých neduhů. Zdaření se těch zkoušek zavedlo příčinu, že Priznic od roku 1828, nechav jednoduchého způsobu omývání, nemocné dřív do potu přivádí, pak je v studenou vodu sází aneb proud na ně padati dává. Nikomu posud nenapadlo, že by se i v zimě tomuto choulostivému léčení podrobiti mohl, teprv roku 1831 zůstali tam mnozí, jichž počet rok k roku se množí.

Roku 1827 vystavěl Priznic první prkennou boudu, od toho času staví ale samé kamenné domy. Vše ostatní, kupř. zlepšování cest, kdežto prv propasti byly, rozkošné procházky atd., děkují za svůj vznik štědrosti hostů. Až do roku 1833 vzdělával Priznic svá pole, ačkoli nemocných již často přes 200 měl. Když se ale na tisíce rozmnožili, pronajmul hospodářství a chodil k nemocným do jejich porůznu ležících bytů; nejvíce jich v blízkém městě Frejvaldově nachází. Přirozená jednoduchá strava,

kterouž zpočátku nouze a nedostatky předpisovali, byla podějí přísným pravidlem, a tudíž se i v tom způsobu hojení zlepšilo a upevnilo. Spolupůsobením rozličných okolností vypátral se nový způsob hojení vodou. Priznic raduje se z povětří a slávy, jakéž zřídka kdy smrtelník oučasten byl, a každodenní důkaz, že sláva a čest toliko vodě náleží, nezměnilo posud nic v obdivování a velectění Priznice. Nemýlíme-li se, tedy Priznicova pověst sotva ohenní zkoušku přestojí, a toliko to jest žádoucí, aby zároveň s vírou na zázračného muže i víra na neskončený pramen blaha a požehnání, jichž příroda ve svých živých zřídlech poskytuje, nemizela, tak aby snad léčení vodou opět předešlému opovrhování nezapadlo.

Model vřatislavského kostela sv. archanděla Michaela na zámku Jánský Vrch

V jednom ze sálů jávornického zámku se nachází dřevěný model dvouvěžového gotického kostela. Návštěvníci mohou slyšet informaci, že jde o vřatislavskou katedrálu, což ovšem není pravda. Model představuje kostel sv. archanděla Michaela ve Vřatislavi, neogotickou stavbu Alexe Langerera z let 1862-1871. Porovnání modelu s kostelem nepřipouští žádné pochybnosti. I když nemáme k dispozici sto procentní informace, znájmce však dějiny kostela, můžeme se lehce domyslet příčin vzniku modelu a důvodu, proč se ocitl právě v Jávorníku.

V roce 1850 byla v pruském království přijata nová liberální ústava, která zrovnoprávnila práva protestantů s doposud diskriminovanými katolíky. Nový a energický vřatislavský biskup Heinrich Förster přistoupil okamžitě k obnově autority katolické církve ve Slezsku. Zcela viditelně se to projevilo intenzivním budováním svatostánků, k němuž pruská státní moc dávala do té doby povolení velmi neochotně. Zvláštní stavbou měl být kostel sv. archanděla Michaela, zamýšlený takto jako pomník obrození katolicizmu ve Slezsku. Již jeho samotné umístění na Olbinie (Elbing), v místě, kde do r. 1529 stávalo románské opatství z 12. století spojené s počátky křesťanství ve Vřatislavi, mělo své opodstatnění. Též Langerův projekt chrámu svou formou nenavazoval na berlínské vzory, jež byly za pruské éry ve Vřatislavi upřednostňovány, ale na vídeňské a kolínské. Vídeň byla hlavním městem katolického rakouského císařství, k němuž (do r. 1742) náleželo celé Slezsko. Naproti tomu Kolín, s právě v té době dokončenou stav-

bou - ještě podle středověkých plánů - nejvyšší katedrálou v Evropě, nebyl pouze centrem největší německé katolické diecéze, ale byl symbolem vzkříšení německého katolicizmu 19. století.

Působivost a hodnota kostela sv. archanděla Michaela spočívaly především v měřítku samotné stavby. I dnes, přes snížení střech po roce 1945, dominuje kostel této části Vřatislavi. Tak velký katolický kostel nebyl ve Slezsku postaven více než sto let!¹ Monumentalita Langerova díla se projevila rovněž v sochařské výzdobě kostela, jež dokládala nejslavnější údobí křesťanství ve Slezsku (kupř. úzce spjaté se sv. Hedvikou).

Kostel sv. archanděla Michaela, vystavěný postupně z biskupových osobních fondů, se - svým dvouvěžovým průčelím - podobal katedrálou a představoval symbolickou výzvu slezskému protestantizmu. Během výstavby kostela došlo k tragédii: chyby v projektu způsobily 8. 5. 1868 zřícení severní věže. Pro ambiciózního a agilního biskupa to znamenalo kompromitaci, a také architekt Langer upadl na mnoho let v nemilost. A co více, v dalších letech - za Bismarckovy vlády - se opět přiostrčila protikatolická politika Berlína (tzv. Kulturkampf). Způsobilo to, že vřatislavský biskup, který vzdoroval této politice, byl donucen z obav před uvězněním utéct roku 1875 do rakouské části vřatislavské diecéze a uchýlit se na letní biskupskou rezidenci v Jávorníku. Díky tomu ho nestihl osud poznaňského arcibiskupa Mieczysława Ledóchowského, který strávil několik let v pruském žaláři.

Biskup Förster spravoval z Jávorníku rozlehlou

diecézi. Pokračoval přitom ve svých stavebních aktivitách, mj. se zasloužil o přestavbu farního kostela v Jeseníku, což dodnes připomíná pamětní tabule na kruchtě. I přes nepřejícnost doby stále pečoval o církev, kupř. v javornickém farním kostele roku 1875 od něj obdržel biskupské svěcení Herrmann Gleich, nový vratislavský sufragán.² Biskup Förster se však již nikdy do Vratislavi nevrátil. Zemřel v Javorníku 20. října 1881.

Lze se jednoznačně domnívat, že javornický model chrámu nepředstavuje kostel v podobě, jak jej projektoval Langer, ale až ten po zřícení severní věže. Ta je zde totiž menší: taková, jak se dochovala do dnešních dnů. Model nevznikl bezprostředně po havárii, ale až po vybudování nové věže ve změněné formě podle návrhu dalšího vratislavského architekta a Langerova velkého rivala Carla Lüdecka. Můžeme tedy soudit, že model byl vytvořen po roce 1875 jako „útěcha“ biskupovi donucenému emigrovat. Pro toto časové určení ostatně hovoří i použité ornamenty kovového podstavce modelu.

Při podrobném pohledu zjistíme, že dnešní svatošánek má nejen zmenšené střechy, ale chybí též socha patrona kostela sv. archanděla Michaela, která se na modelu nachází nad východním štítem, nad presbytářem. Dále model znázorňuje kostel o něco více přisedlý, než je ve skutečnosti: věže jsou nižší a též i věžička se zvonem-umíráčkem nad zkrížením střech hlavní a příčné lodě s presbytářem. Věrně jsou naopak zobrazeny takové detaily, jako sloupy po ob-

vodu kostela.

Možná někdy v budoucnosti při renovaci kostela podle podoby před r. 1945 se přihlédně i k javornické památce: protože tento model je již kulturní památkou, nevelkou sice, ale vyvolávající vzpomínku na významné události z historie slezské církve a dějin slezského umění 19. století.

*Bogusław Czechowicz
(Z polštiny přeložil K. Growka)*

POZNÁMKY

1. O kostele je již mnoho bibliografických záznamů, vyjmenujme alespoň práce z posledních let: ZABŁOCKA-KOS, A.: Alexisa Langer a udział w konkursie na Votivkirche w Wiedniu a koncepcja wrocławskiego kościoła św. Michała Archanioła. *Roczniki Sztuki Śląskiej*, XV, 1991, s. 129-141; Táž: Alexis Langer (1825-1904) - śląski neogotycysta. *Biuletyn Historii Sztuki*, LVI, 1994, s. 270, 274; Táž: *Sztuka. Wiara. Uczucie*. Alexis Langer, śląski architekt neogotyku. Wrocław 1996 (*Acta Universitatis Wratislaviensis*, no 1827, *Historia sztuki*, XI), s. 115-123; Táž: *Katolickie kościoły Wrocławia w XIX wieku*. In: *Świątynia*, red. J. Rozpędowski, Wrocław 1997 (*Architektura Wrocławia*, t. III), s. 226-227.

2. Více na toto téma viz SWASTEK, J.: Arcybiskup Henryk Förster jako wrocławski ordynariusz (w latach 1853-1881). In: *Misericordia et veritas. Księga pamiątkowa ku czci księdza biskupa Wincentego Urbana*, red. J. Mandziuk, J. Pater, Wrocław 1986, s. 305-315; MAI, P.: Die Folgen des "Kulturkampfes" für die schlesische Kirche. *Archiv für schlesische Kirchengeschichte*, LIX, 2001, s. 229-246.

Causa faráře Gottwalda z Nových Vilémovic

Po vzniku Československé republiky v říjnu roku 1918 stálo před novým státem mnoho mezinárodně-politických úkolů, s nimiž se musel vypořádat. Jedním z těchto úkolů bylo dlouhodobě uspořádat narušené vztahy k církvi a její administrativě. Samozřejmě, že tato problematika zahrnovala jak řešení vnitropolitická, tak i diplomatická jednání s Vatikánem.

Úkol, který mladý stát řešil tzv. modem vivendi uzavřeným s Vatikánem, byl náročný a jednání byla velmi komplikovaná.¹ Ve vratislavském biskupství (posléze arcibiskupství), jež se rozkládalo navíc na území dvou států: Německa a Československa, bylo

provádění modu vivendi navíc vázáno na uskutečnění pozemkové reformy, jíž se však arcibiskupství v čele s kardinálem Bertramem silně bránilo.²

Případ, který vám chceme ukázat - „vzpouru“ jednoho z místních farářů -, velmi dobře ilustruje jak složitost prosazování modu vivendi v praxi, tak i zneužití tohoto problému, ale i národnostní otázky v osobním zájmu jednotlivce.

Tím jednotlivcem byl farář z Nových Vilémovic Štěpán Gottwald. Dle přípisu prezidia Ministerstva vnitra Československé republiky zjistila státní policejní expozitura v Javorníku následující:³

Gottwald Štěpán, farář v Nových Vilémovicích, narodil se 18. září 1898 ve Valdeku a přísluší do Nových Vilémovic. Obec Valdek sousedí s obcí Nov. Vilémovicemi. Obě obce leží v soudním okrese Javornickém. Po vysvěcení na kněze byl kaplanem v Mnichově, soudní okres Vrbno, kde se seznámil s Anselmou Seifertovou, nar. 6. září 1910, dcerou lesního dělníka. Známost zůstala utajenou. Z Mnichova byl přeložen do Zighartic, s. o. Vidnava, odkud byl instalován jako farář dne 5. prosince 1930 na faru v Nových Vilémovicích. Gottwald stýkal se za svého kaplanování v Zigharticích s Anselmou Seifertovou a z této známosti narodil se Anselmě Seifertové dne 20. září 1930 syn. Kaplan Štěpán Gottwald se k otcovství nehlásil. Stýkal se prý však s Anselmou Seifertovou dále. Poměr tento byl znám církevním úřadům a částečně i veřejnosti v Nových Vilémovicích. Farář Gottwald měl u sebe v Nových Vilémovicích matku, která je nemocná a trpí občas záchvaty. V květnu 1936 oznámil farář Gottwald církevním úřadům (komisariátu ve Vidnavě), že si vzal k sobě do Nových Vilémovic Anselmu Seifertovou jako hospodyně a ošetrovatelku své matky. Avšak církevní úřady, jimž byl znám pravý stav věci, odepřely dáti k tomu souhlas a poněvadž farář Gottwald trval na svém, suspendovaly ho ab ordine. Suspense tato trvala jen 6 neděl, farář Gottwald se podrobil a odstěhoval matku i s Anselmou Seifertovou do obce Valdeku, kde koupil pro ně domek. Ač se zavázal, že se nebude stýkati s Anselmou Seifertovou a bude matku navštěvovati v doprovodu dospělé osoby, slib nedodržel a stýkal se v domě své matky s Anselmou Seifertovou dále.

Na jaře roku 1937 dostal se do sporu s kněžearc. komorním ředitelstvím v Javorníku. Zastával se lesních dělníků v Nových Vilémovicích, že prý jsou špatně placeni a vytýkal komornímu ředitelství, že dělnictvo vysává. Obvinění toto pronesl z kazatelny. Byl znovu vyšetřován církevními úřady a když dokazoval, že mýnil výtkou svojí jen komorní ředitelství v Javorníku a nikoliv arcibiskupa, žaloval ho ředitel panství v Javorníku ing. Zeman u okresního soudu v Javorníku. Farář Štěpán Gottwald byl odsouzen, ale odvolal se. Odvolání není dosud projednáno. Dne 11. března 1937 dostal se k okresnímu soudu v Javorníku, kde přiznal protokolárně otcovství syna Anselmy Seifertové. Na to přípisem ze dne 10. října 1937 požádal zemský úřad v Brně o přiznání výchovného. Zemský úřad v Brně dotázal se církevního komisariátu ve Vidnavě, zda nemá proti přiznání výchovného námitek z církevního hlediska. Komisariát ve Vidnavě spatřoval v jednání Gottwaldově ztrátu dobrého jména a ježto nemohl Gottwalda již stíhati trestně (od narození syna uplynulo již přes 6 let), použil administrativních prostředků. Přípisem ze dne 10. listopadu 1937 vyzval faráře, aby resignoval na svůj úřad faráře. Farář Gottwald neuposlechl a provedl dne 21. listopadu 1937 v kostele

v Nových Vilémovicích hlasování o odtržení římsko-katolické farní obce Nových Vilémovic od Vratislavské arcidiecése. Hlasování provedl tak, že vystoupil na kazatelnu a vyzval přítomné, aby rozhodli, zda jsou pro církevní rozhraničení dle hranic. Kdo je pro, necht' vstane, kdo je proti, necht' zůstane sedět. Většina přítomných povstala. Po bohoslužbách pozval část obecního zastupitelstva k sobě na faru (asi 7 až 8 členů), kde tito podepsali faráři Gottwaldovi protokol, v němž se prohlašuje farní obec Nové Vilémovice za odtrženou od vratislavské diecése a podléhá přímo nunciatuře v Praze, dokud nebude vytvořena německá diecése....

Doslovně zní toto prohlášení:

„Die Pfarrgemeinde bestimmt durch die Abstimmung in der Kirche, dass die Pfarrgemeinde mit sofortiger Gültigkeit aus dem Verbande der Breslauer Diözesse lostrennt, die Pfarrgemeinde bis zur Errichtung einer neuen Diözesse direkt der Apostolischen Nuntiatur in Prag unterstellt und nach Errichtung einer neuen Diözessen mit deutschen Vorgesetzten nach Abtrennung des Übrigen Gebietes von Čsl. West und Ostschlesiens der selben angegliedert wird.“

Téhož dne mělo schůzi obecní zastupitelstvo, v níž bylo o případu jednáno. Členové zastupitelstva, kteří protokol podepsali, rozhodli se, že svůj podpis odvolají a šli ihned za farářem Gottwaldem, aby jim vydal protokol, který oni podepsali. Farář odepřel a vylouval jim to tím, že protokol pošle ministerstvu do Prahy. Vyhoví-li bude dobře; nevyhová-li, pak stejně jsou podpisy bezcenné.

Dne 23. listopadu 1937 byl farář Gottwald zbaven církevním komisariátem ve Vidnavě svého úřadu. Měl však ještě možnost proti zbavení rekurovat. Když nereкуроval, stalo se rozhodnutí pravoplatným a novým přípisem komisariátu ve Vidnavě byl dne 7. prosince 1937 farář Gottwald vyzván, aby faru předal administrátoru Janu Glatzelovi, kaplanu z Vlčic. Farář Gottwald vrátil jak přípis ze dne 23. listopadu 1937, tak i přípis z 7. prosince 1937 komisariátu ve Vidnavě s poznámkou, že obsah přípisů nebere na vědomost.

Dne 11. prosince 1937 dostavili se do Nových Vilémovic děkan z Vlčic Mauricius Hackenberg, aktuár Otto Birke, farář ze Serksdorfu, administrátor Jan Glatzel, kaplan z Vlčic a duchovní Scholz z Javorníka jako správce Freundovy nadace. Jmenování měli faráře Gottwalda k tomu, aby jim předal faru. Farář Gottwald prý se rozčilil a odepřel faru vydati. Obrátil prý se ve své věci na vyšší úřady. Počká, až tyto rozhodnou. Uvedená deputace prohlásila mu znovu, že je suspendován, a že jeho nástupcem je administrátor Jan Glatzel. Tento také měl přijíti dne 12. prosince 1937 sloužiti v Nových Vilémovicích bohoslužby. Když skutečně dne 12. prosince t.r. kaplan Glatzel do Nových Vilémovic přišel, farář Gottwald ho do kostela nepustil. Bylo mu znovu připomenuto, že je zbaven úřadu. Dne 19. prosince t.r. měl opět přijíti kaplan Glatzel, farář Gottwald ohlásil bohoslužby o hodinu dříve, takže farář Gottwald byl již u oltáře, když přišel kaplan Glatzel do kostela v Nových Vilémovicích.

Církevní komisariát ve Vidnavě jednal v důsledku těchto událostí s okresním úřadem ve Frývaldově, který přislíbil pomoc. Dne 21. prosince odpoledne dostavili se na farní úřad v Nových Vilémovicích Dr. Juráš, vrch. komisař polit. správy od okresního úřadu ve Frývaldově, duchovní Scholz z Javorníku, správce Freundovy nadace, děkan Hackenberg z Vlčic, administrátor Glatzel z Vlčic a farář ze Serksdorfu Otto Birke. Po delším vyjednávání slíbil farář Gottwald protokolárně, že faru předá. Podrobné předání konalo se 23. prosince 1937.

Faráři Gottwaldovi bude dle informací u církevního komisariátu ve Vidnavě dovoleno, aby bydlil ještě nějakou dobu na faře v Nových Vilémovicích. Odvolá-li všechno, co směřovalo k rozkolu s vratislavskou arcidiecézí, lze počítati s tím, že mu bude někde nabídnuto kaplanské místo. Jinak počítají církevní úřady na internování v nějakém kněžském domě. Jak se poměry dále vyvinou, nelze předvídati. Farář Gottwald je bouřlivá povaha a jeho sociální cítění a sympatie s lesním dělnictvem v Nových Vilémovicích mají demagogické pozadí. Farář Gottwald potřeboval pro svoje osobní zájmy sympatie místního dělnictva, což se mu až dosud dařilo. Obyvatelstvo, které ví o farářově soukro-

mém životě, nemá mu to za zlé a stavělo se s počátku ve farářově sporu s církevní vrchností za faráře. Nyní se situace obrací a obyvatelstvo ztrácí pomalu o průběh sporu zájem. Farář Gottwald je nacionálně založen, požívá přízně nacionálních osob jak v místě, tak i u komorního ředitelství v Javorníku. Prohlásil při jedné příležitosti, když se mluvilo o jeho sporu s komorním ředitelstvím: „80 % úředníků na komorním ředitelství jde za mnou.“ Je známo, že ve mzdovém sporu dělnictva s komorním ředitelstvím podporoval odborové sdružení DAG. Hovoří se dále, že DAG zaplatí Gottwaldovi soudní útraty, bude-li Gottwald ve mzdovém sporu s komorním ředitelstvím právoplatně odsouzen.

Farář Gottwald psal také vratislavskému biskupovi a v dopise projevil ochotu, že zanechá své odbojné činnosti, jestli arcibiskup zbaví funkce církevního komisaře ve Vidnavě, protože tento je Čech, žádá, aby na jeho místo byl jmenován Němec, žádá dále zavedení disciplinárního řízení proti komornímu ředitelství v Javorníku pro mzdové poměry lesního dělnictva a konečně úplnou svoji rehabilitaci. Vratislavský arcibiskup odmítl vyjednávat a nařídil zbaviti Gottwalda všech funkcí.

Dalšímu průběhu sporu je věnována pozornost.

Obdrží zároveň ministerstvo školství a národní osvěty a ministerstvo zahraničních věcí.

V archivu ministerstva zahraničních věcí se však již nenašly žádné materiály, které by objasnily další průběh této causy. Farář Gottwald setrval v úřadě do roku 1939.

Roman Musil

POZNÁMKY

1. Přehledně viz DEJMEK, Jindřich: Československo - vatikánská jednání o modus vivendi 1927 - 1928. ČČH 2, 92/1994, s.268 - 285.

2. Jednání určitě brzdil fakt, že oficiální komunikace mezi arcibiskupstvím a čs. státem probíhala, aspoň v tomto případě, prostřednictvím vatikánského státního sekretariátu a čs. ambasády u Svatého stolce, takže ještě v roce 1937 nebyla tato jednání definitivně uzavřena. Viz Archiv ministerstva zahraničních věcí, 2. sekce 1918 - 1939, karton č. 11, čj.106.250/1937, „Modus vivendi - provádění. Dohoda s arcibiskupstvím vratislavským.“

3. Archiv ministerstva zahraničních věcí, 2. sekce 1918 - 1939, karton č. 11, čj. 151.200/1937 „P.Gottwald, farář v Nových Vilémovicích, žádost o odloučení farnosti od arcidiecéze vratislavské.“ Přípis prezidia ministerstva vnitra je datován 13. ledna 1938 pod čj. 559/1938.

Pamětní knihy horských chat sudetského pohoří v českých archivech

Již v druhé polovině 17. století se na různých místech v Krkonoších objevily pamětní knihy, do nichž turisté zvěčňovali svá jména jako upomínku na svůj pobyt. Do dnešní doby se jich zachovalo velice málo, proto každá z nich je velmi zajímavou památkou a cenným pramenem historie turistiky. V polských sbírkách se zachovaly knihy pouze z Krkonoš. Z let před r. 1945 jsou z těchto lokalit: ze Sněžky, z chaty

Nad Sněžnými Kotelami, muzea a knihovny v Cieplicach, z Bobrových skal a z Grodné, Z poválečného období pak ze zámku Chojník, meteorologické observatoře na Sněžce, Domku Myśliwskiego a chat Odrodzenie, Samotnia a Strzecha Akademicka.¹

Chtěl bych představit knihy, které jsem našel při pátrání v českých archivech. Státní okresní archiv v Jeseníku vlastní pamětní knihy z chaty na Borův-

kové hoře v Rychlebských horách, kterou postavila javornická sekce Moravskoslezského sudetského horského spolku (MSSGV). Chata byla slavnostně otevřena 25. května 1930 a jejím správcem se stal Rudolf Moche (1876-1965), učitel, vlastivědec a publicista z Javorníku. Vytvořil z chaty oblíbené místo mnoha návštěvníků z obou stran státní hranice. Nejslavnějším hostem byl vratislavský spisovatel Paul Keller (1873-1932): sedával zpravidla v rohu jídelny, který byl později po něm i pojmenován. Kellerův hrob se dochoval na vratislavském hřbitově sv. Vavřince na ulici Bujwida.

V r. 1941 byla chata uzavřena, po válce již nebyla využívána a jako ruína byla r. 1963 zbořena. Zachovaly se tři knihy hostů, které se po válce dostaly do rukou javornického kronikáře Františka Hrazdíry - ten je r. 1962 věnoval javornické pobožce šumperského okresního archivu. V r. 1967 byly zpřístupněny badatelům. Po znovuoživení okresu Jeseník (1996) byly převedeny do tamního archivu.²

První kniha zahrnuje údobí od otevření chaty do 27. 11. 1930, druhá od 28. 11. 1930 do 6. 8. 1933 a poslední od 31. 5. 1933 do 20. 8. 1941. První knihu, svázanou v šedém kartonu, věnoval knížecí a biskupský kontrolor Walter Scholz z Javorníku, druhou (zelenou) obchodník s kancelářskými potřebami A. Prachowny z Opavy; černá třetí kniha nenese jméno zakladatele. Při prohlídce v nich najdeme vedle zápisů i různé kresby a vlepené fotografie. V zápisech převládá pochopitelně němčina, ale vyskytují se zde i zápisy v angličtině, maďarštině, latině a jeden je i polsky. Na rozdíl od jiných zachovaných památek tohoto druhu knihy z Borůvkové hory obsahují nejen záznamy pocitů, kresby (nejčastěji představují chatu, jejího správce a turisty), verše, ale mnoho vlepených snímků, pohlednic, výstřižků z novin a dopisů. Některé zápisy mají politický charakter, např. 17. 7. 1930 nakreslili dva němečtí turisté Mariánský kostel v Gdaňsku s nápisem Danzig bleibt deutsch! V meziválečném období byl Gdaňsk totiž svobodným městem osídleným německou většinou; to bylo příčinou častých polsko-německých sporů.

V Zemském archivu v Opavě, na pracovišti Olomouc se nacházejí dvě pamětní knihy z Františkovy myslivny. Ta leží v nadmořské výšce 1384 m v hlubokém údolí mezi Jelením hřbetem a Velkým Májem. Chata byla zbudována r. 1865 rodinou Kleinů, majiteli železáren v Sobotíně. Nejprve sloužila skutečně jen jako myslivna a letní byt majitelů a jejich hostů.

Byla však málo využívána a často se stávala cílem zlodějů. Teprve r. 1888 zde byl vybudován byt pro strážného. I tak byla budova stále málo navštěvována. Ke změně došlo až r. 1897 po výstavbě nového křídla, aby objekt mohl být zpřístupněn i turistům. Další přestavba připadla na r. 1905. Dnes je bývalá chata majetkem poleší v Loučné nad Desnou a slouží k rekreačním účelům jeho zaměstnanců.

Pamětní kniha z Františkovy myslivny³ pochází z 6. 9. 1865, kdy byla chata vysvěcena. Vidíme v ní podpisy účastníků slavnosti a potom následují zápisy dalších hostů, poslední je datován 10. 9. 1868. Větší počet stran knihy však nebyl využit. Druhou památkou je přihlašovací kniha z let 1901 - 1911.⁴ Ze zápisů vyplývá, že zde převládali němečtí návštěvníci, ale bylo zde i mnoho Čechů, zejména z okolí Jevíčka. Většinou šlo o rodinné zájezdy. V knize se nacházejí zápisy dvou osob známých v tehdejších turistických kruzích: 22. 7. 1902 chatu navštívil Wilhelm Heindold z Krnova, dlouholetý předseda místní sekce MSSGV, zvaný později „jesenickým Rýbrcoulem“; 1. 7. 1905 a 17. 7. 1906 zde byl hostem August Strassilla, majitel tiskárny, který turistickým spolkům tiskl jejich příležitostné brožury a další tiskoviny. Dne 20. 8. 1906 na chatě přenocovali i dva turisté z Varšavy Boleslaw a Kazimierz Zylbermanové. Jednoduchou analýzou lze z knihy určit počty návštěvníků a jejich skladbu: v r. 1901 se zde ubytovalo 122 osob, z nichž 41 pocházelo z pruského Slezska, 69 z českého království a 12 z jiných míst (hlavně z Vídně). Možná to není mnoho. Ale je nutno připomenout, že chata měla pouze 5 pokojů, byla otevřena jen od konce května do začátku října a turistika před sto lety neměla dnešní masový charakter - přece jen to byla zábava movitějších vrstev

Nejpočetnější skupinu pamětních knih nalezneme ve Státním okresním archivu v Liberci - pocházejí z Ještědu, na němž r. 1868 manželé Haslerovi postavili Rohan-Baude. V r. 1909 objekt převzala Německá turistická společnost Ještědu a Jizerských hor, která o dva roky dříve postavila na vrcholu mohutný horský hotel. Obě budovy dnes již neexistují. Hotel shořel r. 1963, chata o rok později. Zachovaly se po nich knihy hostů z let 1871-73, 1874-75, 1875-76, 1876-80, 1885-87 a 1887-94.⁵ Jsou svázané v tmavě fialové plátěné vazbě o různých rozměrech. Na rozdíl od knih z Borůvkové hory je v nich málo kreseb. Kromě nich zůstala ještě přihlašovací kniha chaty z let 1887-1901.⁶

Marcin Dziedzic

(Z polštiny přeložil K. Growka)

Chata na Borůvkové hoře

POZNÁMKY

1. KINCEL, R.: Sarmaci na Sněžce. Wrocław 1973, s. 5-17; BARANOWSKA, B. - BIAŁĘSKA, B.: Księgi pamiątkowe schronisk karkonoskich 1947-1980. Wierchy, 50, 1981, s. 138-165; KOLBUSZEWSKI, J.: „Sněžka zdvihá čelo jasné“ - czeskie wiersze w księgach Snieżki w XIX w.. Rocznik Jeleniogórski 25-26, 1987-88, s. 241-262; STAFFA, M.: Karkonosze. Wrocław 1996, s. 120-124; LABOREWICZ, I.: Tu byłem czyli mniej znane karkonoskie księgi gości sprzed 1945 r.. Sudety 2002, 1, s. 10-11.
2. SOKA Jeseník, fond Chata Borůvková hora, inv. č. 1-3.
3. ZA v Opavě, pracoviště Olomouc, fond RA Klein-Wiesenberg, inv.č. 567, kniha 116.
4. Tamtéž, inv. č. 568, kniha 117.
5. SOKA Liberec, fond Německý turistický spolek Liberec, inv. č. 14-19, knihy 14-19, karton 5-6.
6. Tamtéž, inv. č. 13, kniha 13, karton 5.

Archeologické střípky z Jesenicka

V rámci vzniku krajské samosprávy došlo také ke správním změnám v oblasti archeologie. Tou nejzávažnější změnou je, že jsme přešli z ochranných rukou AU Ostrava - pobočka v Opavě pod PU Olomouc. Zarážející je ovšem skutečnost, že se obě instituce shodují, že z našeho kraje přijdou do těchto ústavů nanejvýše dvě žádosti o památkové vyjádření do mě-

síce. Přitom, když se člověk prochází naším okresem, tak se všude hloubí a kope i v místech, kde je památková zóna a kde je i velká možnost najít archeologický materiál (kostel v Bernarticích - elektrifikace, nová tělocvična ve Vidnavě a další). Takže vykazujeme skutečně jen střípky z archeologického dohledu.

První akcí roku 2002 bylo opětovné otevření son-

dy A3/2001 u paty flankovací věžice na zámku Ján-
ský Vrch. I přes velké potíže se podařilo dosáhnout
větší hloubky (cca 420 cm). Na dně sondy se objevila
tzv. kapsa pro stavbu věže, která byla postavena prav-
děpodobně za biskupa Jana Thurza. V kapse byly na-
lezeny zlomky keramiky a želez z období 14. století
(zlomky okrajů, výdutí, dének nádob, ze železných
předmětů bylo nejcennějším nálezem objevení kru-
hového třmenu). Při následném kontrolním dnu,
kterého se zúčastnili PhDr. Pavel Kouřil, CSc., PhDr.
Martin Wihoda a PhDr. Dalibor Prix, se znovu po-
tvrdil dřívější poznatek z této sondy: objevení tzv.
šijového příkopu. Po zdokumentování byla sonda
z bezpečnostních důvodů okamžitě zasypána.

V měsíci květnu proběhl archeologický dozor při
stavbě inženýrských sítí v Javorníku na náměstí Míru
při domě parcelního čísla 443. Hloubka při těchto
výkopech byla 65 cm a nálezy jsou jen novověkého
původu (19.-20. stol.). Ve stejné době proběhl i ar-
cheologický dozor při stavbě inženýrských sítí při
náměstí Míru u domu bývalé prádelny (p.č.439/2).
Hloubka při těchto výkopech byla cca 80 cm a nale-
zené zlomky keramiky pocházejí rovněž z 19.-20.
stol. V měsíci srpnu proběhl archeologický dozor při
stavebních pracích na domě čp.424 v Javorníku. Jed-
nalo se o odvlhčení zdiva domu. Hloubka rýhy okolo
domu byla jen 60 cm, a tedy bez nálezů.

Nejzávažnějšími stavebními pracemi bylo kladení
plynového potrubí na trase Vápenná - Skorošice, kde
se projevila velmi citelně skutečnost, že na našem
okrese chybí profesionální pracovník z oboru arche-
ologie. Obzvláště mrzí, že se nepodařilo zachytit zem-
ní práce ve Skorošicích, kdy výkopy procházely i ve-
dle starého hřbitova, který stojí na místě původního
kostela a kde byla velká pravděpodobnost archeo-
logických nálezů. Nehledě na skutečnost, že ve Sko-
rošicích by byla hypotetická možnost najít nálezy ze
starších dob viz známý depot z doby bronzové.

Další „únik kontroly“ byl v Žulové, kde se podařilo
zkontrolovat už jen úsek zemních prací probíhajících
na konci náměstí. Ve výkopu v hloubce 120-140 cm se
objevila jílovitá vrstva, která obsahovala torza dvou
typů kachlů z pozdního středověku:

1. typ - komorový kachel, základní řádkový, komora
rámová nízká, vyhřívací otvor se zesíleným a zaoble-
ným okrajem, na vnitřní straně stopy po textilií, rež-
ný materiál světlejší hnědé barvy, neúplný. Čelní vy-
hřívací stěna s rostlinným motivem. 225 x 235 x 65
mm;

2. typ - nádobkový miskovitý kachel se žebrem,
otvor se pozvolna rozevívá do čtverhranu, materiál
hlinitý s drobnými kamínky, neúplný. Výška kachle
100 mm.

Milan Rychlý

Věžice zámku Jánský Vrch

Výsledky geofyzikálního měření na severním okraji města Jeseníku

V letech 2000 a 2001 provedlo oddělení užitě geofyziky PřF UK Praha na objednávku Priessnitzových léčebných lázní Jeseník, a.s. geofyzikální a atmogeochemický průzkum zaměřený na prospekci nových zdrojů kvalitní vody pro potřeby lázní. Průzkumné práce se soustředily do prostoru lázní Jeseník a jeho okolí. Cílem tohoto příspěvku je seznámit širší odbornou veřejnost s některými novými geologickými poznatky, které vyplynuly z výsledků realizovaného průzkumu.

Skalní podloží severního okolí města Jeseník je tvořeno převážně metamorfovanými horninami devonského stáří (starší paleozoikum). Zastoupeny jsou zde jednak horniny pláště žulovského plutonu: biotitické a sillimaniticko-biotitické ruly s polohami a vložkami kvarcitů, erlánů a krystalických vápenců, jednak amfibolity jeseníckého amfibolitového masívu (Žáček 1995). Ve všech uvedených horninách se voda pohybuje v podstatě pouze puklinami (puklinová propustnost). V křehčích horninách typu kvarcitů a erlánů je samozřejmě puklin více, a jsou tedy pro vodu propustnější. V amfibolitech pukliny sice rovněž existují, ale vzhledem k jílovitému zvětrávání těchto hornin bývají často „ucpány“ jílem a pro vodu jsou pak víceméně nepropustné. Základní směry zlomových struktur jsou v regionálním měřítku nejčastěji ZSZ - VJV a SV - JZ. Kvartérní pokryv je zastoupen většími mocnostmi fluvialních hlinitých až štěrkovitých sedimentů podél vodních toků, v ostatních místech eluviálními a deluviálními hlinitokamenitými uloženinami.

Hlavním úkolem průzkumu bylo nejprve nalézt vhodnou lokalitu, a na té pak pomocí geofyzikálních metod stanovit strukturně - geologické podmínky s důrazem na lokalizaci zvodnělých poruchových linií a zlomů. První etapou průzkumu bylo rozsáhlé atmogeochemické měření, které vykrylo plochu v širším okolí lázní od sedla Na Pomezí po Českou Ves (Dohnal, Gruntorád, Jáně, Kněz 2000; Jáně, Machálek 2000). Prospekční význam atmogeochemie pro hydrogeologické účely vychází z ověřené skutečnosti, že nad tektonicky porušenými zónami (zlomy) dochází k výnosu řady prvků ze země do atmosféry, což umožňuje vyhledávání zlomů touto cestou. Vlastní atmogeochemická prospekce spočívala v terénní fázi v nasávání (čerpání) atmosférického vzduchu ve

výšce 1.2 m nad terénem podél daného úseku profilu a „proublání“ stanoveného konstantního objemu vzduchu kapalným sorbentem, tento systém odběru vzorků se označuje jako „krátkodobá aktivní sorbce“. V následné laboratorní fázi byly analyticky určeny obsahy vybraných prvků v sorbentu (laboratoře ÚŽP PřF UK Praha). Výsledky této „regionální“ atmogeochemie spolu se znalostmi geologické stavby oblasti a dlouholetými zkušenostmi (v uplynulých dekadách realizovalo oddělení užitě geofyziky na Jeseníku několik desítek geofyzikálních měření pro různé účely) pomohly vytýpat perspektivní lokalitu. Ta je situována severně od města Jeseník, přibližně 1 km severovýchodně od Priessnitzova sanatoria - v prostoru morfologicky výrazného údolí směru SZ - JV, které probíhá jihovýchodně od vrchu Jehlan (878 m n.m.) směrem do údolí Bělé. Ve vyšších partiích uvedeného údolí vyvěrá Bezručův a Rumunský pramen. V místě rozsáhlé atmogeochemické anomálie v nižší části údolí, kde lze zároveň předpokládat křížení zlomu směru SZ - JV s poruchou směru SV - JZ, byla komplexem vybraných geofyzikálních metod prozkoumána plocha o rozměrech 600 x 500 m (obr.1). Pro plošné měření na profilech kolmých směru byla využita metoda kombinovaného odporového profilování KP a metoda velmi dlouhých vln VDV v indukční variantě, které umožňují přesnou lokalizaci strmých vodivých struktur zlomů a vymapování odporově kontrastních horninových typů ve skalním podloží, a magnetometrická metoda, která slouží k vyhledávání hornin s vyšším obsahem magnetických minerálů amfibolitů. Po průběžném vyhodnocení výsledků této fáze bylo v nejperspektivnější (z hydrogeologického pohledu) severozápadní části lokality pro zpřesnění provedeno měření multielektrodovou odporovou metodou, jejímž výsledkem jsou hloubkové odporové řezy. Současně zde byly odebrány další atmogeochemické vzorky, ve kterých byl laboratorně stanoven obsah vápníku, sodíku, hořčíku, draslíku a železa (Dohnal, Gruntorád, Jáně, Kněz, Zima 2001).

Nejvýznamnější plošné výsledky průzkumu ilustruje strukturní schéma (obr. 1), charakter indikací jednotlivých metod pak komplexní profil 5 (obr. 2), v obou případech jsou klíčové anomální struktury označeny velkými písmeny. Geoelektrickými meto-

dami KP a VDV byly zjištěny vodivé linie směrů ZSZ-VJV a SSV - JJZ, které představují tektonicky porušené zóny (zlomy) ve skalním podloží. Nejvýraznější porucha probíhá lokalitou ve směru ZSZ - VJV (A) a kopíruje jižní strmé úbočí údolí protékajícího potokem. Uvedená porucha spolu s další v severním úbočí potoka vymezuje širší zónu snížených odporů. Ta je projevem mocnějšího porušeného pásma, které tektonicky podmínilo vznik údolí. Základní strukturní obraz lokality dotvářejí dvě interpretované poruchy směru SSV - JJZ. V severní části plochy byl zachycen široký tektonicky omezený pruh hornin o vysokých odporech (B). Jedná se o projev hlouběji uložené mocné polohy kvarcitů, zasahující do zájmového prostoru od severozápadu, kde byla na povrchu geologicky vymapována. Méně kontrastní pruh zvýšených odporů (C) se nachází v západním rohu plochy. I tento nevodič je pravděpodobně projevem polohy kvarcitů (nebo erlánů), v tomto případě poměrně úzké, a je dobře patrný i na hloubkovém řezu podle multielektrodové odporové metody. V jižní a jihovýchodní části lokality jsou měrné odpory nižší (D), což je zčásti způsobeno větší mocností vodivějšího hlinitého pokryvu a zčásti i přítomností vodivějších hornin ve skalním podloží. Magnetické pole je na větší části zkoumané plochy poměrně klidné, to odpovídá převaze hornin s minimálním obsahem magnetických minerálů (ruly, kvarcity, erlány). Zachyceny byly pouze dvě magnetické anomálie: izometrická západní (E) s maximem +220 nT a členitější

východní (F) s několika dílčími maximy v rozmezí +80 až +410 nT. Obě anomálie se nacházejí v blízkosti zlomu a jejich zdrojem jsou zřejmě amfibolitová tělesa s lokálně zvýšeným obsahem magnetických minerálů magnetitu nebo pyrotinu. Atmogeochemií zjištěné obsahy vápníku, sodíku, draslíku a železa v atmosférickém vzduchu se pohybují od 0 do 40 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ (obsahy hořčíku pouze od 0 do 5 $\mu\text{g}/\text{m}^3$), přičemž v neanomálních místech nepřesahují 10 $\mu\text{g}/\text{m}^3$. Většina indikací zjištěných atmogeochemií se nachází v místech interpretovaných poruchových zón, kde dochází k výnosu látek z geosféry do troposféry. Ilustrativní je tato shoda na profilu 5 (obr. 2), kde jsou zřetelně anomální obsahy sledovaných prvků (kromě hořčíku) v úseku metrů 200 až 330, tentýž úsek současně reprezentuje širší porušené pásmo, které je tvořené několika dílčími vodivými poruchami v geologickém podloží.

Přestože základním cílem příspěvku bylo publikovat nové geologické poznatky z bezprostředního okolí Jeseníku, doufáme, že alespoň malou měrou přispěje i k obecnému povědomí o některých možnostech moderních prospekčních geofyzikálních a geochemických metod.

Příspěvek byl vytvořen s podporou Výzkumného záměru MŠMT č. CEZ: J13/98: 113 100 006.

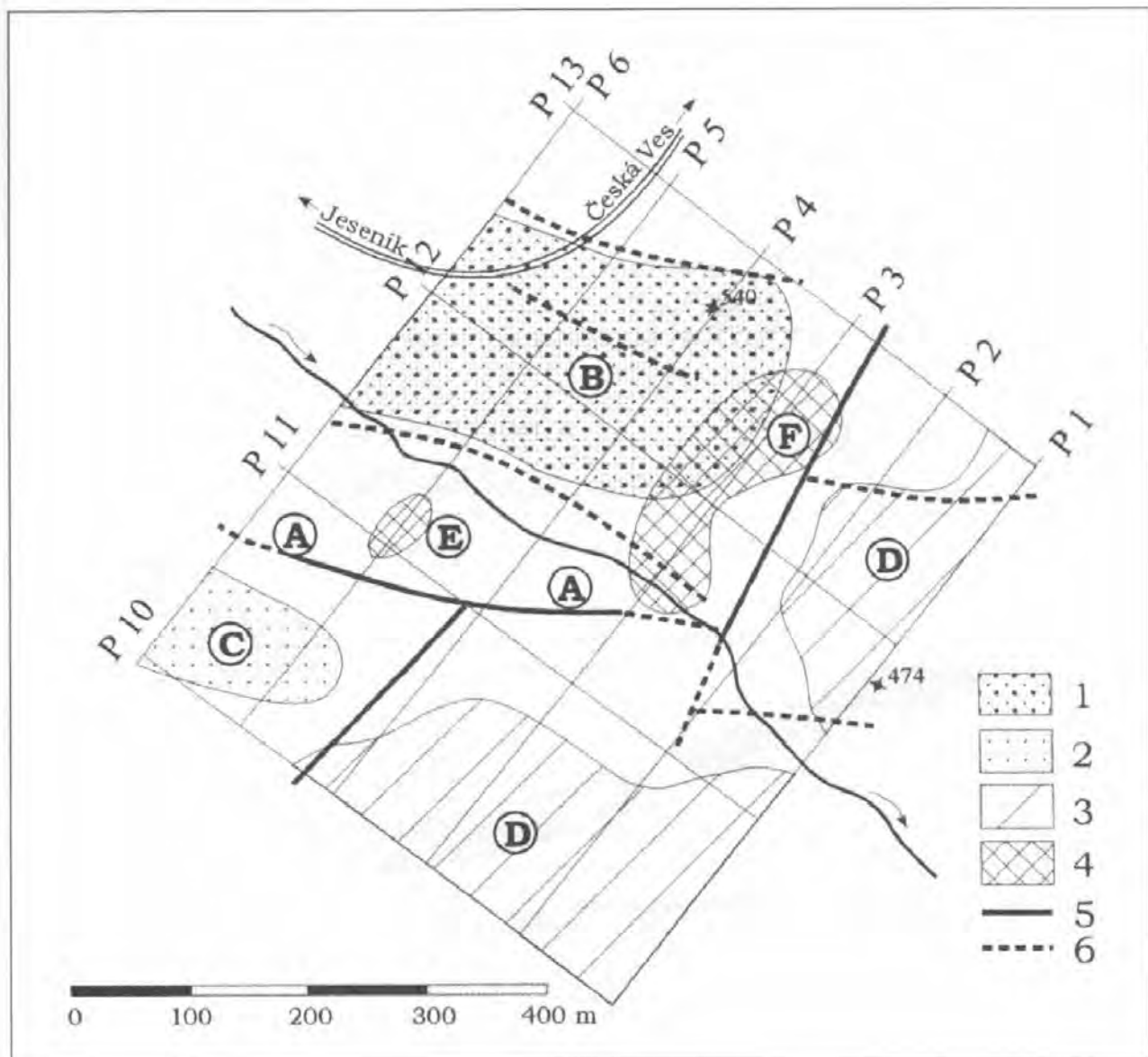
*Jiří Dohnal - Zdeněk Jáně
- Jaroslav Kněz - Ladislav Zima*

LITERATURA

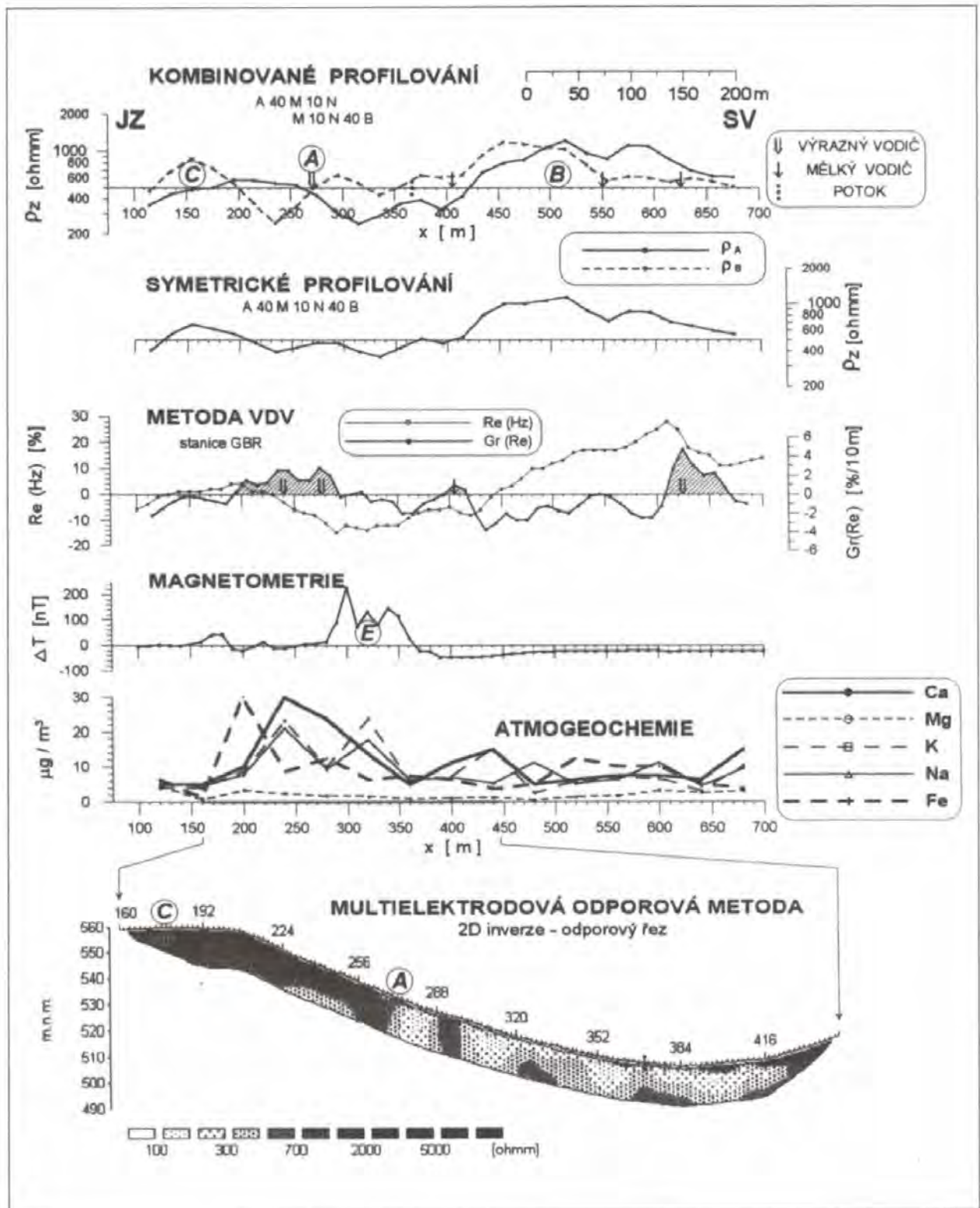
- DOHNAL, J.- GRUNTORÁD, J.- JÁNĚ, Z.- KNĚZ, J.: Atmogeochemický průzkum v prostoru Priessnitzových léčebných lázní. MS. Praha. PrFUK Praha Priessnitzovy léčebné lázně Jeseník, a.s. 2000.
- DOHNAL, J.- GRUNTORÁD, J.- JÁNĚ, Z.- KNĚZ, J.- ZIMA, L.: Geofyzikální a atmogeochemický průzkum v prostoru severovýchodně od Priessnitzových léčebných lázní Jeseník. MS. Praha. PrF UK Praha Priessnitzovy léčebné lázně Jeseník, a.s. 2001.
- JÁNĚ, Z.- MACHÁLEK, Z.: Atmogeochemické pole v prostoru Priessnitzových léčebných lázní. In: Sborník přednášek „Studium klimatu lázeňských léčebných míst, zejména Léčebných lázní Jáchymov“, 2.11.2000. Jáchymov 2000. s.20-21.
- ŽÁČEK, V.: Geologická mapa ČR 1 : 50 000, list 14 - 22 Jeseník. Praha, ČGÚ 1995.

ABSTRACT

A complex geophysical research for hydro-geological purposes was realized to the north of the Jeseník town in Jeseníky mountains by the Department of Applied Geophysics (PřF UK Praha). The locality is situated in metamorphic rocks of the Žulová pluton's mantle. An area of 600 x 500 m (fig. 1) was explored by means of several geoelectrical methods (pole-dipole/dipole-pole resistivity profiling, multi-electrode resistivity measurement, very low frequency method), magnetometry and atmogeochemistry (contents of Ca, Na, Mg, K, Fe in the atmospheric air). There were several conductive lines determined in the studied area, these lines were interpreted as a manifestation of WNW - ESE and NNE - SSW tectonic faults. Two zones of higher resistivities represent fault blocks of quartzites (or erlans), while the magnetic anomalies indicate presence of amphibolites' bodies (fig. 2). Most of the atmogeochemical indications are coupled with the interpreted fault lines.

obr.1. Strukturní schéma podle geofyzikálního průzkumu lokality severně od města Jeseník. 1 zóna vysokých odporů podle KP, 2 zóna zvýšených odporů podle KP, 3 zóny snížených odporů podle KP, 4 kladné magnetické anomálie, 5 výrazné vodivé linie, 6 méně výrazné vodivé linie.

obr.2. Výsledky měření na komplexním geofyzikálním profilu 5.

Kronika

Ohlédnutí za rokem 2002 ve Vlastivědném muzeu Jesenicka

Považuji za rozumné přiznat se hned v úvodu čtenáři k tomu, že tento příspěvek nechce být zprávou o činnosti a nebude prost subjektivních zjištění třeba i s trochu emocionálním nádechem. Mým záměrem bylo zaznamenat z mého pohledu to nejpodstatnější, co se událo v minulém roce v naší instituci. Věřím, že takovou informaci čtenář našeho sborníku nepohrdne.

Minulý rok byl první po oddělení správy zámku Jánský Vrch v Javorníku od naší organizace. Zvláště v jeho první polovině jsme řešili dozvuky tohoto rozhodnutí, z nichž nejpodstatnější bylo dofinancování rozestavěné kanalizace v areálu zámku. Musím říci, že jen s pomocí mnoha lidí, především z okresního úřadu, se tuto nepříjemnou záležitost podařilo vyřídit, bezpochyby ku prospěchu zámku. Problém spočíval v tom, že náš rozpočet již s potřebnou částkou nepočítal, ale nepočítal s ní ani nový správce, takže ono zaskřípání v soukolí delimitace bylo třeba řešit mimořádně a samozřejmě na úkor jiných potřeb okresu. Další vážnější problémů s delimitací nebylo.

V návaznosti na zmíněnou delimitaci bylo nutné upravit organizační schéma muzea. Vždyť došlo k redukci počtu zaměstnanců zhruba na polovinu (10), takže již nebylo možné zůstat u samostatné funkce ekonomky a došlo ke kumulaci této funkce s výkonem správy vodní tvrže do podoby jakési provozní vedoucí. K tomuto radikálnímu kroku přispěla i dlouhodobá pracovní neschopnost stávající správkyně tvrže. Zároveň pokračovala stabilizace personálního obsazení odborných pracovišť. K odborným pracovníkům přibyl zhruba v polovině roku Mgr. Martin Buchlovský jako samostatný historik. V muzeu tedy pracují v současné době čtyři odborní pracovníci:

biolog, který je zároveň správcem biologické sbírky, geolog, který je správcem sbírky geologie, historička-muzeoložka, která je správcem sbírek historických, a již zmíněný historik, který zároveň vykonává funkci dokumentátora sbírek ve vazbě na potřeby centrální evidence sbírek. Jak je vidět, i odborní pracovníci musí vykonávat kumulované funkce, neb u organizace naší velikosti to jinak nejde. K tomu je třeba dodat, že jsou i další „provozní situace“, v nichž jsou využívány i méně odborné dovednosti těchto pracovníků. K zatím poslednímu doplnění stavu odborných pracovníků by mělo dojít počátkem roku 2003 příchodem archeoložky. I pro ni mám vymyšlenou užitečnou kumulaci s činností ediční a osvětové organizací.

Podle nového zákona o ochraně muzejních sbírek byla naše organizace povinna přihlásit sbírky našeho muzea do tzv. Centrální evidence sbírek, zřízené ministerstvem kultury. Tento úkol bylo možné zvládnout jen s využitím výpočetní techniky. I tak bylo velmi náročné převést veškerou evidenci muzejních sbírek na elektronické medium a následně zpracovat a podat přihlášku k registraci. Kladem tohoto úsilí bylo, že se ukázaly některé nesrovnalosti v evidenci sbírek. Naše muzeum má zaregistrovány dvě samostatné sbírky: Sbíрку původního městského muzea v Javorníku a Sbíрку původního okresního vlastivědného muzea v Jeseníku, která se dále člení na podsbírky botanickou, geologickou, historickou a zoologickou.

Také je nutné zmínit, že rok 2002 byl rokem velkého stěhování, byť bylo přijato některými místními kruhy kriticky. Od března se do uvolněných prostor v objektu Státního okresního archivu na Tovární ulici nastěhovali postupně všichni odborní pracovníci

a byl sem přestěhován rovněž depozitář biologie. Konečně mohou odborní pracovníci pracovat v odpovídajících podmínkách, byť vybavení nábytkem bylo řešeno všelijak, většinou vyřazeným nábytkem z městského úřadu. Mají však své pracovny mimo depozitáře, což je základním hygienickým požadavkem. Navíc, umístění v jedné budově s archivem se jeví jako velmi výhodné jak z hlediska našich pracovníků, tak koneckonců i z pohledu veřejnosti.

Ve druhé polovině roku se již „hlásil o slovo“ náš nový zřizovatel od 1.1. 2003, tj. Olomoucký kraj. Nová situace nás uvádí od nového roku do společnosti dalších muzeí v Olomouckém kraji - vesměs bývalých okresních muzeí. Od této chvíle budou výsledky naší práce srovnávány s pracovními výsledky těchto institucí a naším úkolem bude v tomto srovnání obstát. To je suché konstatování, ale zároveň i mé přání.

Bylo by možné se ještě o mnohém zmínit: o stagnující návštěvnosti navzdory zvýšenému důrazu na propagaci činnosti v tomto roce, o zvýšené nemocnosti našich pracovníků, což je smutnější kapitola, s níž jsme se museli vyrovnat, o dalším dovybavení muzea - zejména o nové osvětlení ve výstavním sále, o napojení odborných pracovišť na internet, o novém cyklu odborných přednášek pro veřejnost atd. O výstavách bude řeč v samostatném článku. Čas oficiálního skládání účtů nás teprve čeká. Příspěvek totiž píše ještě před koncem roku, ale i tak si dovoluji už teď konstatovat, že to nebyl rok z nejhorších, ba co dím, snad se dá říci, že byl dobrý.

*Ing. Petr Košacký
ředitel muzea*

Z výstav Vlastivědného muzea Jesenicka

Památky Jesenicka a výsledky památkové péče

Rok 2002 byl prohlášen OSN „Rokem kulturního dědictví“. Valné shromáždění OSN vyzvalo členské státy k podpoře vzdělání a zvýšení veřejného povědomí za účelem pěstování respektu k národnímu a kulturnímu dědictví. K výzvě se přihlásilo také VMJ tím, že iniciovalo výstavu k záchraně kulturního dědictví na Jesenicku. Výstava trvala od 1. května do 15. září 2002. Její autorky **Ing. Eva Pulkertová**, **Petra Kašparová** (Státní památkový ústav v Olomouci) a **Jarmila Josefíková** (referát regionálního rozvoje OkÚ Jeseník) provedly návštěvníka Jesenickem, seznámily ho s jeho kulturním bohatstvím a péčí, které je věnována jeho záchraně a prezentaci. Výstava se pokusila přesvědčit návštěvníka o kvalitě řemeslného detailu, o autenticitě díla a také o tom, že jistá omezení ve využívání historických budov mohou být přinejmenším vyrovnána kvalitou estetickou a duchovní, která může vlastníkovu v konečném důsledku mnohonásobně vynahradit vynaložené prostředky a námahu. Osvětlena byla i role státu v procesu tvorby krajiny a péče o kulturní dědictví. Výsta-

va byla koncipována jako soubor jednotlivých objektů, na nichž byly prezentovány konkrétní technické postupy a výsledky památkové péče. Historické budovy byly na Jesenicku za posledních 50 let v nemilosti stejně jako lidé, kteří v nich bydleli a museli je nedobrovolně opustit. V duchu moderní architektury a socialistického řádu postupně historické stavby ustupovaly moderní, rádobý funkční výstavbě. Díky devastaci mnohých historických objektů tak mnohá města a vesnice ztratily svou proslulou malebnost. Ukazuje se proto, jak je při jejich obnově důležitý každý detail. Kromě panelů s fotografiemi objektů a pracovních postupů při jejich záchraně byly vystaveny i trojrozměrné exponáty. Výstavu provázela filmová ukázka obnovy věže farního kostela ve Zlatých Horách. Mezi mnohými návštěvníky byli i zahraniční hosté, pro ně byly připraveny texty v němčině a polštině: tuto malou inovaci lze jen přivítat. *gw-*

Výstava Co ukrývá depozitář I (obrazová galerie, militaria, cín)

Výstava „Co ukrývá depozitář“ navazuje na současný trend prezentace věcí ukrytých v muzejních depozitářích, ke kterým má většinou přístup jen správce sbírek. Patrně se nesetkáme s „Dny otevřeného depozitáře“, na druhou stranu muzea uchovávají řadu krásných, obdivuhodných i neobvyklých exponátů, jejichž hodnota s léty vzrůstá. Výstavy podobného typu tedy spojují dvě základní funkce všech muzeí: uchování a ochrana sbírek a jejich následné představení veřejnosti. Letošní sezónní výstava „Co ukrývá depozitář“ (16. 5. - 30. 9. 2002, autorka výstavy **Mgr. Michaela Brachtlová**, výtvarná realizace **Mirka Ouzká**) byla připravena jako reprezentativní výběr ze tří bohatých fondů muzea. Tento rok to byly portrétní obrazy, zbraně a militaria a výrobky z cínu.

Obrazová galerie představuje unikátní soubor portrétů občanů jesenického regionu (od 2. pol. 18. stol. do konce 19. stol.), kteří se významně zapsali do historie kraje. Portrét městského syndika Langenickela s manželkou, „Dámy v modrém“ - Josefíny Weissové (ženy zakladatele vodoléčebného ústavu v Jeseníku Dr. Josefa Weisse) a manželů Güntherových (Anton Günther je v povědomí zapsán jako syn jesenického ranhojiče a Priessnitzova odpůrce Günthera): to je jen malý výčet nejvýznamnějších obrazů, které bylo možno spatřit. Nechyběly olejomalby světových a tuzemských portrétistů, jako byl malíř podobizen, kreslíř a litograf Antonín Machek, Francouz Arthur Ferrari, malířka Emily Stregen Glauburg, moravský malíř 19. století Anton Ferencz nebo portrétista a ředitel školy v Pardubicích Johann Herrman. Muzeum na výstavě představilo vlastní kolekci signovaných obrazů Antonia Austa z Adamova bez určení

portrétovaných; připomínám, že největší část jeho díla se nachází v mnoha kostelech severní části Šumberska. K významnému muzejnímu souboru patří i obrazová galerie pěti jesenických starostů z konce 19. století, z nichž většina se dala portrétovat pro reprezentační účely. Hlavní část obrazů byla přijata do sbírek na počátku 20. století, několik nejcenějších děl do sbírek věnovala Franziska Kastnerová z Frývaldova.

Vystavené cínové předměty představovaly celou škálu dekorativního a užitkového zboží z období od konce 18. do pol. 19. století. Především to byly honosné nádoby s rytým dekorem převážně cechovního původu z dílen v Nise, Vratislavi, Pačkově, Javorníku a Opavě. V Javorníku jsou cínaři doloženi již před r. 1756. První cínař známý jménem byl Ignác Ament, který zde působil od 60. let 18. století. V roce 1792 byl v Javorníku zapsán jako cínařský mistr Antoni Borgonetti. Posledním cínařem v této oblasti byl od roku 1838 František Alexander, rodák z Javorníka, který zemřel roku 1849 na cholera.

Poměrně obsáhlá sbírka zbraní vznikala postupně po založení muzea v roce 1900. O vznik a růst sbírky se svými dary zasloužili jednotlivci, spolky i státní instituce. Malá část byla doplňována koupěmi. V 90. letech byla část zbraní restaurována. Ve sbírce jsou zastoupeny palné a chladné zbraně, k nejstarším patří hákovnice z 15. století. Na výstavě byly prezentovány zbraně a militaria od pol. 19. století do počátku 20. století, zejména ruční palné zbraně vojenské a lovecké, veteránské prapory, jezdecké pistole, šavle a vojenské přilby.

M. Brachtlová

Výstava Čarodějnice a inkvizitoři

„Všichni farníci jsou katolíci, avšak téměř polovina obyvatel (Frývaldova) je oddána magickému umění, takže bylo upáleno již 127 osob a stále jsou skoro denně přiváděni noví viníci před soud a na popraviště...“
Vizitační zpráva jesenické farnosti z roku 1651.

Pro každoroční mimořádný zájem připravilo jesenické muzeum ke Dni kulturního dědictví - 14. září - výstavu Čarodějnice a inkvizitoři, která se zabývala čarodějnickými procesy na Jeseníku (autorka **Mgr.**

Michaela Brachtlová). Opět tak byla po několika letech znovu otevřena výstava s cílem informovat návštěvníky o této nechvalně proslulé době minulosti Jesenicka, jejíž zpracování formou expozice dosud

v muzeu chybí. Pro jistou atraktivnost tématu byla výstava Čarodějnice a inkvizitoři přístupná až do konce října. Ve sklepení jesenické Vodní tvrze byly představeny mučicí nástroje inkvizitorů, např. proslulý natahovací žebřík pro obviněné, čarodějnická stolice nebo zlověstné palečnice. Celou výstavu provázela názorná obrazová dokumentace - představy o čarodějnických sabatech, dobové rytiny z výslechů

obviněných, mučírén či ortely nad nešťastnými oběťmi honu na čarodějnice. Kromě toho se každý návštěvník mohl podrobně informovat o nejdůležitějších událostech, příčinách a historii čarodějnických procesů v letech 1622-1684, které Jesenicku spolu losinskými a šumperskými procesy zajišťují smutnou reklamu.

M. B.

Výstava Středověk je když...

Výstava Středověk je když..., kterou poskytlo Městské muzeum a galerie v Poličce (autor **David Junek**), byla slavnostně otevřena 5. listopadu a trvala do 28. prosince 2002. Výstava měla za úkol přiblížit každodenní život ve středověku co možná tím nejbezprostřednějším způsobem. Tvořil ji totiž celý soubor replik středověkých exponátů, z nichž většina byla určena k dotýkání a vyzkoušení a byla zaměřena na dětské publikum. Bylo tak například možno si obléct dětské gotické kostýmy zámožných šlechticů a měšťanů, vyzkoušet úplně plátové dětské brnění nebo kroužkovou kapuci a košili, nasadit dámské gotické klobouky či rytířské přilby, zkusit své síly při šermu s těžkým středověkým mečem na cvičné figuríně nebo potězkat nejrůznější typy zbraní, zkrátka alespoň na chvíli pocítit, jak se žilo ve středověku.

Výstava byla doplněna originálními exponáty dokumentující dobu středověku na území Jesenicka (ostruhy, udidla, meč, šipky, trmeny, hřebíky či keramika z archeologických vykopávek tvrzí a měst). Expozici také provázela názorná obrazová doku-

mentace s reprodukcemi středověkých rytin, vyobrazení a nákrešů nejrůznějších středověkých reálií na panelech. Návštěvník se mohl podrobně informovat o životě a každodennosti středověkého člověka: našel zde informace o vývoji městských řemesel (speciálně textilních a zbrojních), o výrobě keramiky a skla nebo způsobu úpravy jídel (byly vystaveny nejrůznější druhy poživatin a koření, které se podle archeologických nálezů prokazatelně vyskytovaly ve středověkých kuchyních). Výstava, která byla zaměřena především na nižší stupně víceletých gymnázií a 5.-7. třídy základních škol, se tak stala doplňkem k výuce středověkých a raně novověkých dějin v hodinách dějepisu.

Výstava, jejíž originální název zněl „Muzeum a škola - Doba měst a hradů, husitské války“, byla připravena s podporou grantů Nadace Open Society Fund Praha, nadace Brána muzea otevřená a Ministerstva kultury České republiky.

M. Brachtlová

Co přinesl čas

Muzeum Vidnavska ve Vidnavě

Dne 20. dubna 2002 byla slavnostně otevřena Muzejní expozice Vidnavska. Veřejnosti se představila expozice ve formě stručné charakteristiky geologického a geomorfologického vývoje Vidnavska, současného stavu živé přírody, historie osídlení, popisu zemědělské a průmyslové výroby a současnosti vidnavského regionu.

Vidnava vždy patřila k nejvýznamnějším sídlům jesenického regionu. Důsledkem odsunu obyvatelstva německého původu byla historická kontinuita přerušena a jen velmi ztěžka se daří na ni navázat. Jeden z takových projevů nově se tvořícího lokálního patriotismu stál u zrodu muzea Vidnavska, které má zejména obyvatelům kraje představit někdejší úlohu

a význam své obce.

Díky novým kontaktům mezi vidnavskou samosprávou a zástupci původního německého obyvatelstva, reprezentovaných předsedou krajanského sdružení Vidnava - Neuburg prof. Dr. Ing. Rudolfem Grimmem, došlo v současné době ke zřízení tzv. Domu partnerství v rekonstruované budově čp. 12 na vidnavském náměstí. V rámci tohoto projektu vznikla i myšlenka na znovuoobnovení vidnavské muzejní expozice, a to v 1. patře této budovy. Samotné muzejnictví má na Vidnavsku velkou tradici. Městské vlastivědné muzeum ve Vidnavě vzniklo již na přelomu 19. a 20. století a patří tak k nejstarším na území bývalého frývaldovského (jesenického) okresu. V roce 1902 vznikl za účelem zřízení muzea i vlastních expozic muzejní spolek, mezi jehož členy bychom našli i jméno zdejšího rodáka a slavného malíře církevních obrazů Aloise Baucha. Po delším utlumení činnosti došlo ve 30. letech k velkému rozmachu vidnavské vlastivědné práce. Muzeum se rozrostlo o nové sbírkové předměty z archeologie, geologie, paleontologie a biologie, v dubnu 1934 byla v přízemí bývalého fojtství zřízena první stálá expozice věnovaná geologii Vidnavska. Během 2. světové války byla činnost muzea přerušena a prakticky již nikdy neobnovena. Část sbírek byla rozprodána, rozkradena nebo úplně zničena, zbytky někdejších sbírek byly dislokovány v průběhu 50. let do Brna (část geologických sbírek), Olomouce (paleontologie), Opavy (archeologie) a Jeseníku (sbírky společenských věd a geologie).

Úkolem nově vybudovat muzejní expozici byli pověřeni odborní pracovníci Vlastivědného muzea Jesenicka a Státního okresního archivu v Jeseníku. Z finančního příspěvku německé strany bylo muzeum vybaveno moderním fundusem, který navrhl architekt Jaromír Knotek. Výtvarné řešení expozice je dílem Mgr. Filipa Raifa.

Expozice historie, jejíž autorkou je Mgr. Michaela Brachtlová, byla koncipována s cílem prezentovat na malé ploše v přehledné formě historii vidnavské části jesenického okresu, přiblížit hmotnými památkami život v minulých staletích. Vystavené předměty jsou součástí sbírek Vlastivědného muzea Jesenicka v Jeseníku, část exponátů darovali místní obyvatelé nebo vidnavští rodáci, faksimile či jiné kopie byly zhotoveny z originálů uložených v SOkA v Jeseníku a ZA v Opavě. Odborné texty na panelech jsou dílem pracovníků Státního okresního archivu v Jeseníku Mgr.

Bohumily Tinzové a Mgr. Květoslava Growky. Na panelech je možné shlédnout precizně zhotovené kopie listin, fotografie starobylých památek Vidnavska a archivní dokumentace významných události historie kraje. K nejzajímavějšímu listinnému materiálu patří dokument z roku 1374 o prodeji krámků ve Vidnavě nebo listina z roku 1723, kdy papež Inocenc XIII. udílí věřícím po zpovědi a přijetí oltární svátosti plnomocné odpustky na den sv. Kateřiny pro stejnojmenný kostel. Dále jsou zde stručně doloženy nejvýznamnější události a místa městských a církevních dějin do poloviny 20. století: autoři se zejména zaměřili na školství církevní i světské, historii cechů a řemesel (např. výuční listy), spolků (díplomy spolků a dobrovolných sdružení, fotografie významných členů, alba), proměny vzhledu Vidnavy v posledním století nebo politické události a poměry 20. století.

Po vytvoření této struktury bylo nutné navržená témata doložit i hmotnými doklady. Ve čtyřech vitrinách jsou představeny trojrozměrné předměty z oborů archeologie, etnografie či uměleckého řemesla. Pravěká kamenná industrie, nálezy z kovu ze středověkého období města (ostruhy, podkovy, části zbraní), umělecké výrobky z cínu, keramiky a skla, pečtidla městské správy a místních cechů, lékárnické potřeby a stojky nebo kopie slezského ženského kroje je jen stručný výčet vystavených exponátů. Nedílnou součástí expozice je i částečná rekonstrukce černé kuchyně s klasickým vybavením.

Součástí stálé expozice Muzea Vidnavska jsou i partie věnované živé a neživé přírodě. Autoři RNDr. Jan Hauk, CSc. a Mgr. Antonín Lyko v ní stručně zhodnotili zdejší geologický a geomorfologický vývoj od nejstarších dob a současnou faunu a flóru. Zvláštní pozornost je věnována ledovým dobám a využívání nerostných surovin Vidnavska, charakteristickým typům rostlin a živočichů. Vysvětlující texty jsou doplněny četnými fotografiemi.

Stěžejní pro geologickou část je 139 vystavených trojrozměrných exponátů ze sbírek VMJ. Při výběru bylo přihlédnuto k tomu, aby byly pokryty hlavní typy hornin, nerostů, zkamenělin, nerostných surovin a drobných geomorfologických tvarů vyskytujících se na Vidnavsku. Současně, aby se touto formou vrátily zpět do Vidnavy mnohé exponáty, které byly před 2. světovou válkou součástí 2 geologických vidnavských expozic. Jedná se převážně o exponáty sbírané Ing. Franzem Kieglerem, mezi nimiž jsou některé velmi unikátní nálezy.

Trojrozměrné exponáty jsou uspořádány ve třech vitrínách ve smyslu pomyslných geologických řezů. V první vitríně začínají odspodu nejstarší místní horniny Vidnavska - horniny a nerosty pláště žulovského granitového plutonu. Poté následují ukázky granitoidů Vidnavska, dodnes hlavní součásti zdejšího nerostného bohatství. Ty jsou doplněny ukázkami nerostů geneticky svázaných s žulovským granitovým plutonem. Exponáty této vitríny završují ukázky dalších nerostných surovin Vidnavska - grafitové rudy, kaolíny a rašeliny. Druhá vitrina je věnována souvkům (materiálům přisunutým ledovcem). Jsou zde vystaveny horniny přeměněné (mj. je zde vystaven exponát z roku 1912 z Naturhistorische Kabinet Weidenau), vyvrělé i usazené. Tato část expozice je zakončena ukázkami drobných geomorfologických tvarů vzniklých v období zalednění. Třetí vitrina je věnována zkamenělinám, uspořádaným podle paleontologického systému.

Přírodu Vidnavska názorně dokumentují instalované dermoplastické preparáty i herbářové listy. V první vitríně mohou návštěvníci shlédnout charakteristické zástupce polní i lesní fauny. Vystaveny jsou ukázky savců, ptáků a plazů typických pro dané ekosystémy. Druhá vitrina je věnována přírodnímu společenstvu biologicky nejvýznamnější lokality zdejší oblasti Vidnavským loučkám. Tato přírodní rezervace vyhlášená roku 1996 je cenná po stránce fyto- a zoologické i zoologické. Z těchto důvodů jí byla při přípravě věnována zvláštní pozornost. Ve vitríně jsou vystaveny preparáty vodních i bažinných ptáků, např. volavky popelavé, čápa bílého, kachny divoké, čírky modré, potápky roháče a dalších. Rezervace je podrobněji charakterizována také v textové i fotorozhodovací části. Dvanáct herbářových listů přehledně instalovaných v nástěnných klipech doplňuje expozici po stránce botanické.

M. Brachtlová

II. svatováclavské setkání

V předvečer svátku sv. Václava proběhl na hřbitově v Bílé Vodě pietní akt k uctění památky členů náboženských řádů a kongregací, kteří zde byli násilně internováni komunistickým režimem v letech 1950-1951. Po mši v místním kostele se uskutečnilo kulturně-společenské setkání s úvodním prolovem P. Anderleho na téma Evropské kulturní dědictví a vstup ČR do Evropské unie.

Sobota byla vyhrazena semináři na téma Osobnosti Jeseníků a Slezska, které se nedostaly do čítanek. Spíše komorní setkání ve výstavní síni Státního okresního archivu zahájil starosta Jeseníku Ing. Jiří Krátký úvahou nad ekonomickými možnostmi regionu Jesenícka. Jednotliví vystupující pak dokazovali, že z tohoto kraje pochází řada osobností, které se dokázaly prosadit i mimo jeho hranice. Dr. J. Hauk referoval o Dr. Ing. Bruno Kralíkovi a Ing. Franzí Kieglerovi - tyto geologové a vlastivědci zastupovali takřka 9 tisíc pracujících v kamenoprůmyslu na Jesenícku ve 30. letech 20. stol.. A. Pakr v diskusi připomněl slavné vědce pobývajících na Jesenícku (Mathioli, Balbín). Mgr. M. Buchlovský hovořil o rodácích z Bernartic - dělostřelcích a kartografech gen-

mjr. Josefu Jüttnerovi a plk. Antonu Hermannovi, účastnících protinapoleonských tažení. Mgr. A. Lyko referoval o biologu prof. Robertu Latzelovi, autoru monografie Stonožky a mnohonožky v rakousko-uherské monarchii (1880), a zcestovalém dobrodruhu Hansi Lederovi. Mgr. B. Tinzová shrnula vědecké úspěchy rodiny Weissovy z Frývaldova. P. Andrlé poté představil projekt naučné stezky v Nízkém Jeseníku Po stopách J. E. Purkyně, P. Zahnaš vzpomněl osudy slezského buditele a kněze Cypriána Lelka a C. Navara alespoň výčtem doložil slavné osobnosti Bruntálska. Za polskou stranu vystoupil Mgr. A. Szyndzielarz z Glogówka, aby uvedl české a moravské vlivy ve Slezsku v oblasti literatury, architektury a sochařství. Letošní sympozium bylo bohužel ochuzeno o účast německých vlastivědců. *-gw-*

Literatura

Přečetli jsme za vás

Bibliografia historii Śląska. Bibliografie dějin Slezska 1990-1991. Red. K. Sanojca. Wrocław - Opava 2000. 266 s.

Společná práce univerzity ve Vratislavi a Slezského ústavu v Opavě navázala na chronologickou řadu bibliografií z let 1976-1989, která se uzavřela v r. 1994 (viz rec. Ročenka VMS v Jeseníku 1997, s. 46). 3786 záznamů je rozděleno do tří skupin: A obsahuje všeobecnosti (bibliografie, kalendáře, časopisy a organizace vědecké práce, tj. ústavy, společnosti a kongresy), skupina B je věnována pomocným vědám historickým. Největší prostor zaujímá skupina záznamů o slezských dějinách. Od obecných dějin přes slezské regiony přechází k jednotlivým tématům: dějiny hospodářské a sociální, práva a správy, církevní dějiny, vojenství, medicína, školství atd. Poté následuje

uspořádání chronologické, v závěru najdeme záznamy o místech, osobách a rodech. Bibliografie je vybavena autorským, osobním, místním a věcným rejstříkem.

Bibliografie následujících let vyšly již v předchozí době: 1992 (Wrocław 1995. 130 s.), 1993 (Wrocław-Opava 1999. 162 s.), 1994 (Wrocław-Marburg 1997. 224 s.), 1995 (Wrocław-Marburg 1999. 340 s.) Poslední dva díly znamenají novou koncepci spolupráce, k níž k dosavadním partnerům přistoupil Herderův institut v Marburgu vydávající vlastní edici „Schlesische Bibliographie“.

-gw-

Bibliografie okresu Jeseník. Brno 2002. 222 s.

K vydání knihy se spojily Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Vědecká knihovna v Olomouci, Knihovna V. Priessnitze, Vlastivědné muzeum Jesenicka a Státní okresní archiv v Jeseníku. Práce soustřeďuje 5325 záznamů o knihách, brožurách a článcích ve sbornících a časopisech od nejstarší doby do roku 1999.

Ředitelka archivu Bohumila Tinzová uvádí bibliografii statí o správním vývoji okresu od středověku do roku 1848. Samostatný oddíl věnovala politickému okresu Jeseník, jež trvá od roku 1849 do současnosti. Přehledné tabulky příslušnosti jednotlivých obcí k panstvím, okresům, jejich povýšení na

město, spojení osad atd. jsou doplněny rejstříkem českých i německých názvů obcí.

Následuje místně uspořádaný soupis publikací a článků, dílo E. Dohnalové a E. Musilové: po Jesenicku a Jeseníku jdou podle abecedy jednotlivé obce a jejich místní části. Bibliografické údaje jsou ještě vnitřně členěny: od všeobecných (např. průvodce, mapy), přes přírodní vědy, dějepis a národopis k politickému a veřejnému, hospodářskému a kulturnímu životu dané lokality. Najdeme zde záznamy o školství, památkách, slavných rodácích, turistice. Na své si přijdou geologové, archeologové, zájemci o literaturu a - umění vůbec. Samostatnou kapitolou

je soupis 76 novin a časopisů, které v okrese Jeseník vycházely či stále ještě vychází. Knihu doprovází přehled excerpovaných periodik a užitečný jmenný rejstřík. I z něj lze vyčíst, kdo měl jaký vztah k tomuto

kraji. Jména Brachtl, Fitz, Gába, Gröger, Kettner, Ludwig, Peschel, Sauer, Spurný, Zeman a Zuber hovoří sama za sebe. -gw-

Kubíček, Jaromír - Papírník, Miloš: Osudy Němců vysídlených z České republiky po roce 1945. Bibliografie periodik a bibliografií. Moravská zemská knihovna Muzejní a vlastivědná společnost, Brno 2002. 82 s

Literaturu, která je spojena autorsky nebo biograficky s německými občany odsunutými po r. 1945, můžeme označit jako „sudetská germanobohemika“. V největší míře to jsou periodika: časopisy, věstníky, ročenky a kalendáře. Autoři jich podchytili celkem 348, řada z nich, počínaje časopisem *Altwater*, se

týká Jesenicka. Druhou část práce tvoří bibliografie bibliografií - 59 záznamů pokrývá produkci knih a článků, disertací, katalogů knihoven i knihkupeckých a nakladatelských seznamů. Kniha je vybavena místním rejstříkem (s uvedením sídla okresu - bohužel Jesenícko je zde stále řazeno pod Šumperk!). -gw-

Seznam nemovitých kulturních památek okresu Jeseník. Státní památkový ústav, Olomouc 2001. 176 s.

Seznam, který vznikl ve spolupráci s Vlastivědným muzeem Jesenicka, je prvním, skutečně odborně i metodicky výrazným zhodnocením památkového potenciálu Jesenicka v jeho historických hranicích i osudech. Všechny údaje o objektech byly prostorově identifikovány a opírají se o dosavadní uměleckohistorickou literaturu i archivní průzkum pramenů. Významnou součástí seznamu je 217 černobílých fotografií, které dokumentují stav památek v letech 1999-2000. Kaple sv. Rocha ve Zlatých Horách na obálce knihy je němým svědectvím, jak se s historickými objekty v naší oblasti nakládalo. Nejen malá ekonomická síla, ale i nezájem a nekulturnost se podepsaly na tom, že 16 % státem chráněných památek muselo být zrušeno! Seznam tedy obsahuje 154 nemovitých kulturních památek v 27 obcích okresu Jeseník. Navíc olomoučtí památkáři usilují o další záchranu a ochranu cenného dědictví, které se zde doposud nachází. Zdokumentovali více než 80 dal-

ších objektů, z nichž 21 k vyhlášení za památku navrhli. V průběhu roku 2001 tímto procesem úspěšně prošly kostely na Rejvízu, v Uhelné a Vojtovicích a radnice ve Vidnavě. Zbývající památkově nesporně hodnotné nemovitosti (32 božích muk, 12 domů, 8 kaplí a 7 křížů) budou evidovány obecními úřady jako pamětihodnosti. Seznam obsahuje i návrhy na vyhlášení vesnických památkových zón (Bělá, Horní Lipová, Horní Údolí, Petříkov, Rejvíz, Velká Kraš a Vlčice) a seznam ochranných pásem okolo zámku Jánův Vrch a kostela sv. Kříže v Javorníku, kolem vodní tvrze v Jeseníku a bývalé rychty v Lipové-lázních. Publikaci uzavírá vyhláška Ministerstva kultury ČR o prohlášení území historických jader měst Javorník, Vidnava a Zlaté Hory za památkové zóny.

Kniha může posloužit nejen odborným pracovníkům, ale i učitelům, badatelům a zájemcům o Jesenícko, zkrátka všem, kteří ke svému životu potřebují cítit zakořenění se ve své domovině. -gw-

Semotanová, Eva: Atlas zemí Koruny české. Nakl. Skřivan, Praha 2002. 192 s.

Složité osudy našeho státu v minulosti a aktuální celoevropská sjednocovací politika zvýšily zájem o regionální témata - vymezení regionů a mikroregionů, snaha o trvale udržitelný rozvoj kulturní krajiny s pevnou strukturou sídel a komunikací. Atlas přináší výběr map českého státu a jeho zemí od přelomu 15. a 16. století do druhé poloviny 19. století. Uvádí

rovněž pojmy a názvy, které vyjadřovaly českou státnost a rozdělení státu na jednotlivá území - dnes nešťastné Slezsko budiž toho důkazem. Jesenícko je pěkně zachyceno na mapách Slezska z r. 1626 (rytec D. Custodis), 1714 (J.B. Homann) a severní části Olomouckého kraje z r. 1730 (J.B. Homann). -gw-

Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. Díl A-G. Nakl. Libri, Praha 2001. 622 s.

Unikátní dílo o památkách, které byly léta přehlíženy, nemá v české odborné ani popularizační literatuře v tomto rozsahu a pojetí období. První část encyklopedie přináší stručné úvody k profilovým oborům, do nichž lze jednotlivé technické památky zařadit. Jsou uspořádány abecedně: uveďme jen namátkově od architektury industriálních staveb přes dopravu, elektrotechniku, hornictví a hutnictví, keramiku, lázeňství, mincovnictví, plynárenství, sklářství, textilnictví po vodohospodářství a vojen-

ství. Druhou část tvoří abecedně řazená hesla, zpravidla podle lokalit, s popisem památky, mnohdy s její historií a odkazem na literaturu. Do 80členného autorského kolektivu patří i geologové Večeřovi z Jeseníku, kteří zpracovali hesla: Andělskohorský rudní revír, Česká Ves - těžba zlata a Dolní Údolí - hamr. Dále je zde heslo Biskupská kupa u Zl. Hor; na Jesenícký železnorudý revír a další naše regionální záležitosti si musíme počkat do druhého dílu. -gw-

Podzemí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Olympia, Praha 2002. 272 s.

V edici „Navštivte“ se k dosavadním čtyřem vydáním svazků (Hrady a zámky, Zříceniny hradů, Městské památkové rezervace, Rozhledny a rozhledová místa) připojila kniha věnovaná jeskyním, propastím, důlním dílům, čističkám, katakombám, štolám, sklepením, pevnostem, kryptám a kostnicím. O každém podzemí (zařazeném podle bývalých kra-

ju) je uveden základní popis s historickým nástinem a praktické informace pro turisty. Jesenícko je zastoupeno jeskyněmi Na Pomezí, Na Špičáku a podzemním sanatoriem EDEL s.r.o. ve Zlatých Horách. Všechny tyto lokality jsou doprovázeny barevnými snímky. -gw-

Pavlíček, Stanislav: Naše lokálky. Místní dráhy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Dokořán, Praha 2002. 156 s.

Není dnes železniční tratě, která by neslavila nějaké výročí. Svědčí o tom velký počet pamětních bro-

žur věnovaných historii jednotlivých lokálek. Souhrnná práce však doposud neexistovala. Místní dráhy

jsou železnice s charakterem odboček od hlavních tratí či jejich spojek. Díky zákonným technickým a finančním úlevám z let 1880, 1887 a 1910 se lokálky stavěly levněji, technicky nenáročněji, což ovšem vedlo k nízké rychlosti vlaků (to ostatně přetrvává dodnes). Autor popisuje výstavbu jednotlivých tratí z pohledu jejich financování: tak trať z Hanušovic do dnešních Glucholaz vystavěla r. 1888 velká Rakouská společnost místních drah. Zajímavostí je, že výstavba byla finančně podpořena státem v podobě hypotéky na 1.200.000 K, u níž se stát vzdal úroku z úroků, což se dělo zcela výjimečně! Bylo to zřejmě

specifikum naší oblasti, protože zmíněná společnost byla r. 1894 zestátněna a z ní byla financována další výstavba lokálek za spoluúčasti soukromých zájemců: 1896 z Lipové do Kraše a Bernartic, 1897 do Javorníka a odbočka do Vidnavy, která byl r. 1911 napojena na německou železniční síť. A r. 1896 byla postavena lokálka z Mikulovic do Zlatých Hor. V Čechách bychom se s tímto způsobem financování vůbec nesetkali. Nabízejí se nám tak zvláštní paralely ke dnešku ... Kniha je doplněna obrazovou přílohou, mapami a přehlednými tabulkami. -gw-

Židé ve Slezsku. Red. J. Spyra - M. Wodziński. Muzem Těšínska, Těšín 2001. 216 s.

Ve Slezsku, které bylo od 14. stol. po pol. 18. stol. podřízeno českým králům, se s Židy setkáváme již od 12. století. Posléze jim byl pobyt ve Slezsku zakázán, i když zde židovské společenství přetrvávalo. Vědecké zkoumání dějin slezských Židů bylo doposud zaměřeno jen na pruské Slezsko. Literatura o Židech žijících na území rakouského Slezska je skromná. Předložený soubor článků se snaží tuto mezeru částečně zaplnit. Po nástinu dějin Židů v rakouském Slezsku

(1742-1918) od J. Spyry následují specializované příspěvky o židovských matrikách, pečetích, spolicích, hřbitovech. Najdeme zde demografické údaje i soupisy židovských památek opavského Slezska. V řadě příspěvků je zmiňována židovská obec ve Vidnavě a v Jeseníku. Závěr sborníku tvoří soupis vybrané literatury k dané problematice: jsou v ní, byť sporé, záznamy i o Jeseníku. -gw-

Šarapatka, B. - Čížková, S. - Suchánek, B.: Ekologické zemědělství v mikroregionu Jeseníky. Univerzita Palackého, Olomouc 2001. 84 s.

Studie popisuje vývoj, současný stav a možnosti rozvoje ekologického zemědělství v Jeseníkách vzhledem k tomu, že jde o největší pohoří ČR zahrnující tři okresy, je pojem mikroregion zavádějící. Jestliže bylo v r. 2000 celostátně 3,86 % ploch obhospodařovaných podle ekologických zásad, tak v Jeseníkách byl rozsah až 24,4 % ploch! Území je zají-

mavé z hlediska bioprodukce, a to díky firmě ze Starého Města p. Sn., která zpracovává produkty rostlinné výroby a byla i zadavatelkou studie. Její závěry pro kvalitu travních porostů, chov skotu a agroturistiku by měly mít formu zákona, aby si je lidé osvojili. -gw-

Gebauer, Josef a kol.: Purkmistři města Opavy. Matice slezská, Opava 2001. 100 s.

Z publikace, kterou zpracovali opavští archiváři, si lze vybrat mnoho poučného: obecné údaje o vývoji městské správy po r. 1742, kdy se po prohrané válce s Pruskem vzdalo Rakousko větší části Slezska a Opa-

va se stala sídlem nově konstituovaného rakouského Slezska. Je možné bez ideologických šablon hodnotit roli inteligence a individualit, které spoluvytvářely naše dějiny. A lze si i uvědomit, že Slezsko bylo vždy

živým organismem a nikoli jen úřednický sestavenou jednotkou správy země. I z tohoto pohledu jsou zajímavé přesahy z Opavy na Jesenicko. Kupř. purkmistr F. Hein působil jako advokát ve službách vratislavského biskupa na Jánském Vrchu, K. W. Dietrich je čestným občanem města Jeseníku a Vidnavy, E.

Rochowanski se narodil v Javorníku, či že pro město Opavu pracovali zdejší sochaři Obeth a Stadler. Knihu doprovází barevná portrétní galerie purkmistrů, dílo malíře Rudolfa Templera, rodáka ze Zlatých Hor. -gw-

Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2001. Brno 2001. 204 s.

Sborník zachycuje průběh 10. ročníku konference vymezené tématem „Paměti způsob zobrazení skutečnosti“, kterou v říjnu 2001 spolupřádaly Vědecká knihovna v Olomouci a Sdružení knihoven ČR. Jesenicka se týká příspěvek Václava Pituchy (SOKA Chrudim) o německé pamětní knize fary v Horním

Údolí, kterou psal v letech 1929-1944 farář Alfons Klimosch. Rozborem jednotlivých tematických okruhů zápisů (počasí, církevní a státní svátky, škola, život v obci, spolky, volby, kriminální činy) se nám snaží představit kronikáře a jeho politické postoje a názory na nacismus, zvláště z let 1936-38. -gw-

Gába, Zdeněk: Muzea a zámky severozápadní Moravy. OVM, Šumperk 2001. 36 s.

Musíme ocenit vkusného barevného průvodce po čtyřech vlastivědných muzeích (v Šumperku, Zábřehu, Mohelnici a Lošticích) a dvou zámečích (Úsov a Velké Losiny), které jsou spravovány Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku. Čtenář se vedle historie dané instituce doví o zaměření jejich

sbírek, významných exponátů i úspěšných výstavách. Stálá expozice šumperského muzea má přírodovědnou část zaměřenu na živou přírodu, neživá příroda je zastoupena ve Vlastivědném muzeu Jesenicka. -gw-

Z pokladů sběratelů pohlednic. Moravská expedice, Moravský Beroun 2001. 60 s.

Knižní prémie pro odběratele 2. ročníku edice Do nitra Askiburgionu obsahuje na 24 stranách náhodný soubor starých, velmi nekvalitně reprodukováných pohlednic. Zato následující část (označená jako příloha) „Slavné retušované fotografie Hanse Zimmermanna“ je vtipným nápadem: mapuje „su-

detickou cestu“ bratra-dvojčete Jára Cimrmana, který zavítal i na Gräfenberk. Na řadě výtečných dobových fotografiích plných živoucího děje bychom viděli postavu Hanse Z., kdyby nebyl vyretušován ... Škoda, že tato příloha nebyla vydána samostatně. O publikaci plně platí, že méně znamená více. -gw-

Growka, Květoslav Vinklát, Pavel: Album starých pohlednic Jeseníky. Knihy 555, Liberec 2002. 156 s.

Edice nakladatelství Knihy 555 v Liberci „Album starých pohlednic“ vychází již několik let. Všechny svazky mají jednotnou, a nutno konstatovat, že velice

zdařilou grafickou úpravu. Každý z nich obsahuje na 300 pohlednic z daného regionu.

V r. 2002 vyšel v edici i svazek mapující Jeseníky

v širším slova smyslu a s nimi spojené bohatství dobových snímků známých i méně navštěvovaných koutů okresů Bruntál, Jeseník a Šumperk. Nebylo jistě lehké vybrat tři stovky požadovaných pohlednic z rozsáhlé nabídky kontaktovaných sběratelů a kulturních institucí. Zde se ale projeví bohaté zkušenosti spoluautora a nakladatele P. Vinkláta z již dříve vydaných svazků a šťastná volba spolupracovníka, autora všech textů a popisů Mgr. Květoslava Growky ze Státního okresního archivu v Jeseníku.

Knihu uvozují krátké seznámení jednak s vymezením sledované oblasti, jednak s vývojem turistické pohlednice od původních dřevorytů až po samotnou fotografii. Oblast samu netvoří jen Jeseníky včetně Nízkého Jeseníku, ale také masív Králického Sněžníku, Žulovská pahorkatina, Zlatohorská vrchovina a Vidnavská nížina. Z tohoto pohledu je název svazku poněkud zavádějící, ale lze pochopit, co k němu autory vedlo: zvolili Jeseníky jako nejvýraznější horotvorný prvek této nesourodé oblasti, pro kterou by se jednotný název jen těžko hledal.

Vlastní text je členěn na sedm částí pomyslné turistické trasy jednotlivými oblastmi: „Brána Jeseníků“ je věnována Šumperku a dvěma přístupovými cestami k hlavnímu hřebeni, tj. údolím Desné a Moravy. Druhý oddíl nese název „Po vysokém chodníku“ a provede nás cestou na Skřítek a odtud po hřebeni až k chatě Švýcárna. Oddíl třetí už samotným názvem vypovídá o trase: „Putování Nízkým Jeseníkem“. Čtvrtý zavede zájemce „Proti proudu zlatonosné Opavy“ z Vrbna přes Karlovu Studánku, Vidly až

do Bukovic na jesenícké straně hor. „Perla Jeseníků“ zní název páté části věnované městu Jeseník a okolí, včetně lázní na Gräfenberku a Dolní Lipové (dnes Lipová-lázně). Se šestým oddílem projdeme „Po stopách zlata“ cestou z Dětrichova přes Rejvíz až do Zlatých Hor, Mikulovic a Písečné. Sedmá trasa nás zavede „Do zapomenutých hor“, tj. do podhůří Rychlebských hor, na Žulovsko, Vidnavsko a do Javorníku. Poslední trasa tohoto oddílu přiblíží krásy okolí Králického Sněžníku.

Zvolené snímky a především průvodní texty přitom jen nepopisují dané místo, ale velice přitažlivě vytahují na světlo světa zajímavosti z jeho historie, osobnosti známé i méně známé k němu se vážící nebo třeba vývoj místního průmyslu či život prostých lidí.

Dalším nesporným kladem publikace je její dvojjazyčnost, která z ní udělala velice žádanou knihu. Každý, a to nejen německý turista, v ní najde něco zajímavého. Poutník dnešní krajinou nostalgickou vzpomínku na krásno, které vytvořila nejen příroda, ale i člověk s ní souznějící, zájemce o vlastivědu třeba zajímavé a neznámé skutečnosti z historie kraje. Důkazem tohoto tvrzení je skutečnost, že se publikace ještě před koncem roku 2002 dočkala 2. vydání. A to je pro vydavatele i oba autory nejlepší vizitka a poděkování za práci na náročném publikaci.

Nakladatelství Kniha 555 v Liberci jen znovu potvrdilo vysokou úroveň veškeré své dosavadní produkce.

B. Tinzová

Majcher, Jarosław: Sudety - góry skaliste. ADAN, Opole 2001. 104 s.

Výpravná fotografická publikace je na úvod vyba-
vena mapou pohoří Sudet - geografického pojmu,
který byl v českém povědomí ideologicky zatracen.
Jedná se o území od Jizerských hor po Góry Opaw-
skie, tedy po obou stranách čs.-polské státní hranice.
Z pohledu Jesenícka zahrnuje polskou stranu Rych-
lebs (Góry Złote), Hrubý Jeseník s podhůřím, k ně-
muž patří Hynčická hornatina - nejsevernější výspa

Jeseníků s pohraniční Biskupskou kupou, kterou Po-
láci pokládají za nejvyšší horu Opavských hor. Auto-
ra, zkušeného fotografa, zaujala krása skalnatých
útvárů, balvanů v horských potocích, ruin hradů
a pevností v kontrastu s barevností listí, třpytu vody
a blankytu nebe. Typograficky i technicky výtečně
zpracovaná kniha nemá u nás protějšku. *-gw-*

Vítek, Jan: Příroda bez hranic. OFTIS, Ústí nad Orlicí 2001. 152 s.

V kontextu turistických průvodců naprosto výjimečná práce zahrnuje totiž putování příhraniční krajinou od Jizerských hor po Beskydy. Mapuje tedy obě strany státních hranic s Polskem a částečně i se Slovenskem. Autor v textu doprovázeném barevnými i černobílými fotografiemi poukazuje na některé přírodní zajímavosti. Svůj zájem přitom soustřeďuje na

bizarní skalní útvary, vodopády, jeskyně, s nimiž se lze setkat i na Jesenicku. Kniha může sloužit i jako populární geologický průvodce. Autor přesvědčuje, že i geolog může vládnout češtinou: uveďme jako příklad Špičák, který označil za „kopec plný srdíček“.

-gw-

Síkula, Petr: Jeseníky panoramatické. Montanex, Ostrava 2001. 112 s.

V edici „Tady jsme doma“ nám renomovaný fotograf představuje své vidění Jeseníků rozmanité krajiny od mírného podhůří po vrcholové partie Hrubého Jeseníku. Ty střídají objevné detaily potůčků a květeny. Diváka čeká příjemná podívaná na takřka odlišněnou podobu kraje. Ze svých záběrů fotograf

vyloučil lidské postavy, můžeme jen vysledovat zášahy člověka do krajiny. Text je přeložen do polštiny, angličtiny a němčiny. Jen pro turisty, zvyklé na logický systém průvodců, bude autorské řazení snímků záhadou.

-gw-

Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska. Usp. Bahcke, J. - Eberhard, W. Polívka, M.. Argo, Praha 2001. 814 s.

Stuttgartské nakladatelství Alfred Kröner vydalo r. 1998 historický místopis Čech a Moravy, dílo početného autorského kolektivu německých a českých historiků i archivářů. Díky finanční podpoře Česko-německého fondu budoucnosti byla kniha přeložena do češtiny, aby představila „jeden ze zajímavých výsledků česko-německé spolupráce“. Po historickém úvodu (v němž etapa 1945-1992 je naprosto neproporciální) následují slovníková hesla jednotlivých lokalit. Okres Jeseník reprezentují: Bernartice, Javorník, Jeseník, Vidnava, Zlaté Hory a Žulová. Autorem hesel je dr. Karen Lambrecht z Lipska, který odvedl špatnou práci vrhající pochybnost na hodno-

věrnost celého lexikonu. Jen namátkou: pruský pomník (který neexistuje, jen pramen) navrhl v lázních Gräfenberk J.V.Myslbeke (m. Českého pomníku !), Vidnava je od r. 1742 pohraničním městem „moravského Slezska“ (m. rakouského). Heslo o Žulové je vůbec k nepotřebě: dějiny hradu byly totiž zaměněny s osudem hradu v Branné (Kolštejn) za vlády Wüstenhubů. V příloze najdeme seznam biskupů v Čechách a na Moravě. Ahistoricky je vynecháno Slezsko a jeho církevní správa vřatislavským biskupstvím a posléze arcibiskupstvím až do r. 1974 - v publikaci takových ambic by se to stávat nemělo.

-gw-

Helfrich, Jürgen: Friedrich Eduard Bilz (1842-1922). Altmeister der Naturheilkunde in Sachsen. Redebeul 1992. 56 s.

Městečko Radebeul se vedle Karla Maye pyšní osobou F. Bilze, zakladatele přírodní léčby v Sasku. Jak autor podotýká, Bilz navázal nejen na Priessnit-

zovu vodoléčbu, ale inspiroval se i Kneippem a Hahnem. V Meeranu se stal členem Spolku pro zdravotní péči a přírodní léčbu. Načerpané poznatky dokázal

využit velmi všestranně: jeho nakladatelství mu vydávalo vlastní knihy a ilustrovaný rodinný časopis o přírodní léčbě. V r. 1892 si otevřel první lázně pro 15 osob. Posléze vzniklo velké sanatorium založené na tradičních prostředcích: slunci, vodě, vzduchu.

Komerční úspěch mu přinášel i nealkoholický osvěžující nápoj Bilz-Brause, který je vyráběn dodnes. Bilzův životní příběh je typickým příkladem podnikatelského ducha 19. století, který tak dobře rozeznáváme u našeho Priessnitze. -gw-

Europejskie dziedzictwo górnictwa złota na terenie Glucholaz i Złatych Hor. ANEKS, Glucholazy 2002. 140 s., XVI tab.

Sborník ze stejnojmenné konference, která se konala v Glucholazech 18. - 19. 3 2002, je ukázkou vzorně fungující příhraniční spolupráce (i díky financím EU) na odborném interdisciplinárním poli, jakým těžba zlata rozhodně je. Archeologové, historici, archiváři, montanisté, geologové, geofyzikové atd. shrnuli nejnovější výsledky svých zkoumání. Vedle faktografických závěrů představili i metodiku své práce.

Nové poznatky přinesl příspěvek o štole Tří králů - nejvýznamnějším důlním díle na měkkých dolech. Rovněž o ražbě mincí vřatislavských biskupů ve Zlatých Horách nebylo takto souhrnně doposud referováno. Praktický význam má studie o mikrogravimetrických výzkumech ploch ohrožených důlními propady u Konradowa směrem k hraničnímu přechodu Zlaté Hory. Sborník vyšel dvojjazyčně. -gw-

Porter, Roy: Největší dobrodíní lidstva. Prostor, Praha 2001. 812 s.

Historie medicíny od starověku po současnost je nesmírně zajímavým čtením: zvláště 19. století se jeví zcela přelomovým. S nástupem scientismu získala medicína vědecký charakter, jmenujme za vše vznik farmakologie a oborovou specializaci. V důsledku tohoto vývoje však moderní medicína ztratila jednotný disciplinární charakter. Specializace umožnila mnohem hlubší pohled na řadu chorobných stavů, avšak za cenu ztráty konzistentního a celostního pohledu

na pacienta a jeho nemoc. To zčásti vysvětluje, proč se současně začala rozvíjet i oblast, která tento handicap kompenzovala alternativní medicína. Vedle proudů sektářských a jarmarečních (typických pro USA) se zrodily životaschopné alternativy: autor jmenuje homeopatii S. Hahnemanna a hydroterapii V. Priessnitze. Na stručný, ale objektivní popis Priessnitzevých kúr navazuje pro českého čtenáře velmi zajímavá pasáž o rozšíření vodoléčby v Anglii. -gw-

Sękowski, R.: Herbarz szlachty śląskiej. Informator genealogiczno-heraldyczny, t. 1, A-C. Videograf II, Fundacja Zamek Chudów 2002. 494 s.

Erbovník je určen širokému okruhu čtenářů: jak historikům, tak zájemcům o regionální vlastivědu. Nacházejí se v něm informace o rodech celého historického Slezska, ve stejné míře z dnešní polské i české části. Autor využil hlavně tištěných pramenů, sporadicky však sáhl po archiváliích. Kniha zahrnuje chronologicky údobí od 14. do 18. století, v případě některých rodů byly zahrnuty i ty, které přišly do Slezska až v 19. století. Vydání celého díla je rozvr-

ženo do 8 dílů s dodatkem, že jich možná bude více. Navíc má samostatně vyjít i jednodílný erbovník slezské šlechty, v němž bude vedle sebe uspořádáno na 3 tisíce kreseb erbů podle heraldických figur, což ulehčí identifikaci heraldických památek.

Informace o rodech z Jesenicka (Adelsbach, Bibritsch, Bavor) pocházejí hlavně z obecných soupisů šlechty, přičemž autor opomenul českou literaturu. Proto je zde mnoho chyb v místních jménech.

Odhlédneme-li od důležitých nedostatků, musíme knihu ohodnotit pozitivně a popřát autorovi úspěšné do-

končení tak náročného projektu.

-MDz-

Jesenicko na stránkách periodik

Hlava

6. číslo Horské kulturní revue (leden 2002) přineslo zamyšlení M. Brachtlové nad stavem církve a státu v 50. letech 20. století. Celibát kněží římskokatolické církve se dal v některých případech „nahradit“ loajalitou ke komunistickému režimu. Spíše nevázně je myšlen historický návod Kterak ve Frývaldově na prostituci (ne)vyzráli. Malá monografie kr-

novského básníka Jiřího Daehna je sice mylně situována na Jesenicko, ale spolehlivě sleduje vliv domova, Jeseníků, na jeho tvorbu. Zimní 7. číslo zaměřené více literárně nabízí obrazovou nostalgickou reportáž z Račího údolí - Tančírna, kdysi Georgshalle, byla vyhledávaným místem pro odpočinek i zábavu.

Mikroregion Jesenicko - měsíční zpravodaj

V lednovém čísle 2002 začal nový seriál „Kamenná kronika“, představující zajímavé kamenné artefakty doklady vyspělosti kamenictví i hodnotné sochařské práce na Jesenicku. Jako první byl představen Francouzský pomník na Gräfenberku (dříve Genie-Quelle). Následující zpravodaj referuje o dvou sochách sv. Jana Nepomuckého ve městě Jeseníku: jedna z nich se dochovala před kostelem, druhá se ztratila neznámo kde. V březnu vyšel text o Jahnově pomníku - dnes zapomenutém pamětním kameni na ul. 28. října. Po připomenutí 140. výročí Sokola pokračovala rubrika v květnu popisem kamenného znaku Jeseníku s poukazem na dodržování jeho správné podoby. V červnu vyšel historický nástin stavebního vývoje pramene U Vousáče: dnes můžeme text doplnit o informaci, že původně měl pomník cí-

saře Franze Josefa I. zcela jinou podobu a vznikl rozhodně již před rokem 1850 ! Prázdninové dvojčíslo shrnulo polské pomníky a prameny na Gräfenberku. V září byly představeny pamětní desky vratislavských biskupů Karla Ferdinanda a Františka Ludvíka z Neuburku, které byly původně umístěny na opěrném pilíři Vodní tvrze. V rubrice věnované Lipové lázním je příspěvek ze 120leté historie místního Sboru dobrovolných hasičů. 10. číslo věnovalo „kamennou kroniku“ procházce po kulturních a technických památkách obce Ostružná. V předposledním čísle roku připomněl M. Kočka 180. výročí rodného domku V. Priessnitze. Závěrečné číslo ročníku zveřejnilo první část z jesenických pomníků a „zapomněnků“, tedy neprávem zapomenutých či devastovaných památek.

Památkový ústav v Olomouci

Výroční zpráva za r. 1999 podává shrnutí výsledků památkové péče na okrese Jeseník (s. 26-28) včetně fotodokumentace. Následující ročenka 2000 již přináší podrobnější přehled (s. 29-33) doplněný i téma-

tickými příspěvky M. Papouška k historii tzv. Ovčeho mostu přes Bělou v Jeseníku (na ul. Husova-Horova) z let 1901-02 a B. Roubíkové o zděných štítech lidových staveb v Bělé pod Pradědem.

Sborník bruntálského muzea 2000

Musíme doporučit syntetizující článek L. Martinka Pověstový a a pohádkový žánr v literatuře na Jeseníku, ač má zavádějící název: nejde o Jesenícko, ale o Jeseníky (od Moravského Berouna, přes Šumperk,

Bruntál, Rejvíz ...). Hodnocení jednotlivých děl by mohlo napomoci všem, kteří se o regionální pověsti zajímají.

Severní Morava

83. svazek sice kromě recenzí nepřináší text o Jeseníku, ale je v mnohém inspirující pro autory našeho regionu kupř. sociologická studie o povodňovém riziku a osídlení na Hanušovicku. Obdobně můžeme upozornit na soupis kapliček, soch, křížů a Božích muk v okolí Bludova v 84. svazku. Zde V. Goš a M.

Rychlý představují unikátní kameninu tzv. „Falkeho skupiny“ z hradu Kaltenštejna u Černé Vody. Po referátu o obnově muzea ve Vidnavě následuje soupis publikací vydaných Vlastivědným ústavem a OVM v Šumperku v letech 1963 - 2002, v nichž najdeme mnohé týkající se Jesenícka.

Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy

Číslo 1/2002 otiskuje metodickou studii D. Gawareckého o územním vymezení a vývoji pojmu Slezsko. I dnes - ač je Slezsko citováno v Ústavě ČR - je novým krajským zřízením odsunuto k zapomenutí. Pro část Slezska, která v Bratislavským mírem r. 1742 zůstala Habsburkům, tj. přibližně jedna devítina

včetně našeho Jesenícka, se vžil název rakouské Slezsko, po r. 1919 československé Slezsko a od r. 1992 můžeme používat pojem české Slezsko. V 2. čísle L. Martinek popisuje, jak se odraží léčitelství a lázeňství Gräfenberku v české a evropské literatuře.

Vlastivědný věstník moravský

Ve 2. čísle 2002 najdeme zajímavý článek Akce Nisko - předobraz „konečného řešení“ osudu židovského obyvatelstva, týkající se Mor. Ostravy. Podobné

osudy však měli i mnozí Židé z Jesenícka. Mezi recenzemi se objevily i 1. a 2. číslo sborníku Jesenícko, spolu s upoutávkou na 3. svazek.

Zrcadlo památek

Státní památkový ústav v Olomouci ve spolupráci se stejnými institucemi v Brně a Ostravě vydává již 11. ročník výběru článků týkajících se památkové péče. Z okresu Jeseník zde najdeme články o nálezu Obethova pomníku ve Staré Červené Vodě a snaze opravit jeho Priessnitzův pomník v Jeseníku, o návr-

Zpravodaj Okresního úřadu v Jeseníku

Poslední rok existence okresního úřadu přinesl jen 4 čísla, v nichž pokračoval seriál představující jednotlivé obce: Vidnavu, Vlčice, Zlaté Hory a Žulovou. K uzavření cyklu chybí jen nově zřízená obec Kobylá. Referát regionálního rozvoje OkÚ zde představil pa-

Altvater

Poslední číslo r. 2001 přináší soupis kamenných památek podél hlavní turistické trasy: počíná Kutzerovým křížem v Horním Údolí, přes mohyly sv. Rocha po pamětní kámen Franze Kleina von Wiesenberga, dílo sochaře E. Kapse. 1. číslo nového ročníku připomíná dílo princezny Marianny z rodu Oranje-Nassau, jež po ní zůstalo zachováno ve Slezsku. Následující číslo obsahuje řadu noticek z Jesenícka a představuje slavného návštěvníka Gräfenberku N.V. Gogola. Ve 3. čísle si lze přečíst rozsáhlejší článek o Liechtenštejnské chatě na Králickém Sněž-

Heimatbrief der Lindewiesner

Poslední číslo r. 2001 (277) bylo věnováno setkání lipovských rodáků - symbolicky pod ochranou modelu kostelíka na Vřesové studánce. Číslo 278 (2002) začíná gratulací Dr. Rudolfovi Ohlbaumovi k 90. narozeninám. Absolvent jeseníckého gymnázia (1931) má za sebou bohaté historické a publicistické dílo, jehož hlavní osou vždy bylo duchovní a kulturní obohacení vzájemných vztahů mezi sudetskými Němci a Čechy. Škoda jen, že toto periodikum nezveřejňuje seznamy publikovaných prací jubilatů. Z českých pramenů

hu zápisu Weissovy vily v Jeseníku do Státního seznamu nemovitých kulturních památek či o nově vybudovaném muzeu ve Vidnavě. Bohužel nejvíce příspěvků je o nesmyslných sporech kolem řízení zámku Jánský Vrch.

mátky obce, Státní okresní archiv literaturu a prameny o obci doprovázené vlastivědnou zajímavostí a Vlastivědné muzeum Jesenícka připravilo přehled nerostného bohatství dané lokality

níku, a upoutávku na právě otevřené městské muzeum ve Vidnavě. 4. číslo přináší reklamu na knihu Album starých pohlednic Jeseníky. Působivá pohlednice Habsburské věže na Pradědu uvozuje články G. Krauseho k 90. výročí otevření této ve své době impozantní stavby. V 5. čísle najdeme vzpomínku na kardinála Bertrama a historii vzniku chaty Schlesierhaus. Ročník uzavírá článek dr. G. Ludwiga o stále málo známém lázeňském lékaři na Gräfenberku Dr. med. Eduardu Emmelovi.

vycházejí dva příspěvky: o těžbě mramoru v Lipové a o horské chatě Paprsek (Schlesierhaus). V 279. č. pokračují noticky z obecní kroniky Dolní Lipové z pera bývalého starosty Josefa Grögera. Zajímavostí je genealogický příspěvek o Hansi Kudlichovi a jeho potomcích žijících v USA. V čísle 280 se v článku Druhá šance Zlatých Hor představuje poutní místo Panny Marie Pomocné. Historik R. Ohlbaum zde vzpomíná, jak taková pout' za jeho dětství vypadala.

Heimatbrief für Weidenau - Großkrosse

56. číslo ročenky vidnavského krajanského sdružení přináší reportáž z odhalení pamětního kamene (autor J. Pospíšil z Vidnavy) na tradičním letním setkání rodáků v Neuburku. V části věnované dějinám najdeme příspěvek o Hasičském pojišťovacím spolku a přečteme si nejnovější vědecký výklad vidnavského kvartníku. Představují se nám veduty měst Otmuchov a Nisa z cestopisného atlasu falckraběte Otthenricha z let 1536/37 a skutečná kuriozita: mapa vojenských ležení za prusko-rakouské války

u Vidnavy r. 1779. Mnoho příspěvků je věnováno německo-českým setkáváním, např. při otevření muzea ve Vidnavě. V rubrice osobností můžeme blahopřát Antonu Ottemu, který obdržel papežský titul Monsignore a stal se čestným kanovníkem Kolegiální kapituly sv. apoštolů Petra a Pavla na pražském Vyšehradě.

Autoři tohoto čísla

Dr. Ryszard Kincel (*1933), ředitel Městské veřejné knihovny v Ratiboři, prozaik a publicista, překladatel díla J. von Eichendorfa, člen Svazu polských spisovatelů. Doktorát za práci *Przewodnictwo turystyczne w śląskich Sudetach w XVIII i XIX wieku* (1976). Kniha: *U śląskich wód. Z dziejów śląskich uzdrowisk i ich tradycji polskich*. Katowice 1994.

Dr. Piotr Pałys (*1961), pracovník Úřadu maršálka Opolského vojvodství. Rozsáhlá publikační činnost o problematice polsko-československých vztahů. Knihy: *Kłodzko, Racibórz i Głubczyce w stosunkach polsko-czechosłowackich w latach 1945-1947*. Opole 1997. *Serbołużyczenie. Kultura i historia*. Brzeg 2000.

PhDr. Václav Pitucha (*1947), archivář a muzejní pracovník, do r. 1998 ředitel SOkA v Chrudimi, dnes činný v Státním oblastním archivu v Zámrsku. Publikuje hojně v regionálním tisku, školením germanista se zaměřuje na dobovou německou literaturu.

JUDr. Miloš Kočka (*1910), právník a spisovatel. Rozsáhlá popularizační a publikační činnost o vodoléčbě V. Priessnitze a jeho následovníků. Knihy: *Krev na paletě* (1975, 82, 96, bulh. 89), *Prameny živé vody* (1987, 93, 2001, něm. 99)

PhDr. Zdeněk Fišer (*1952), historik Moravského zemského muzea v Brně. V letech 1978-91 ředitel Muzea Kroměřížska. Specializace na dějiny 19. a 20. století, vydal řadu biografii významných osobností moravského kulturního života a knižní edici *Obrázky z historie Kroměřížska*.

Dr. Bogusław Czechowicz (*1967), pracovník Národního muzea ve Vratislavi. Doktorát za práci *Nagrobki późnogotyckie na Śląsku*. Knihy: *Świątynie Wrocławia w rysunku i grafice XIX i początku XX wieku*. Wrocław 1997. Spoluautor: *Atlas architektury Wrocławia. I-II*, Wrocław 1997-98. *Katedra Narodzenia Przenajświętszej Bogarodzicy we Wrocławiu*. Wrocław 1996.

Mgr. Roman Musil (*1973), archivář, t.č. pověřen vedením archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR v Praze. Věnuje se regionální publicistice (časopis *Hlava*).

Marcin Dziedzic (*1966), učitel angličtiny a dějepisu na Zespołu Szkół Ekonomiczno - Administracyjnych ve Vratislavi. Píše doktorát na téma *Moravskoslezský sudetský horský spolek v letech 1881-1945*. Knihy: *Ząbkowickie opowieści, cz. 2, Zabytki Ząbkowic Śląskich*. (spoluautor), *Ząbkowice Śląskie 2000; Zamki i pałace Wrocławia i okolic*. Wrocław 2000.

Milan Rychlý (*1967), údržbář zámku Jánský Vrch v Javorníku, člen České archeologické společnosti a Vlastivědné muzejní společnosti v Jeseníku.

RNDr. PhDr. Jiří Dohnal, RNDr. Zdeněk Jáně, Doc. RNDr. Jaroslav Kněz, CSc. a RNDr. Ladislav Zima, CSc., odborní pracovníci Oddělení užitě geofyziky Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

JESENICKO

Vlastivědný sborník.

Svazek 4.

Jeseník 2003

Redakční rada:

Ing. Petr Košacký (*vedoucí redaktor*), Mgr. Květoslav Growka (*výkonný redaktor*),
prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc., PhDr. Karel Müller, Mgr. Bohumila Tinzová, RNDr. Josef Večeřa

Nakladatel:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

Vydávají:

Vlastivědné muzeum Jesenicka

(Zámecké nám. 1, 79001 Jeseník, tel. 584401070, <http://vmjesenik.hyperlink.cz>, e-mail: vmjesenik@iol.cz)

Státní okresní archiv Jeseník

(Tovární 18, 79001 Jeseník, tel. 584 411 710, fax 584 401 871, archiv-je@email.cz)

Grafická úprava:

Grafické studio HLAVA, Jeseník

Překlad:

Ing. Rosalinde Uhlířová

Tisk:

TRIFOX Šumperk

Náklad:

750 ks

ISSN 1213-0192

Místa expozic Vlastivědného muzea Jesenicka:

Vodní tvrz Jeseník (muzeum)

tel.: 584 401 070

e-mail: vmjesenik@iol.cz

Jeseník-lázně č.p. 175

(rodný dům V. Priessnitze)

tel.: 584 411 633

Tato publikace byla vydána s finanční podporou firem:

KORD Jeseník s.r.o.

a města
JESENÍK

